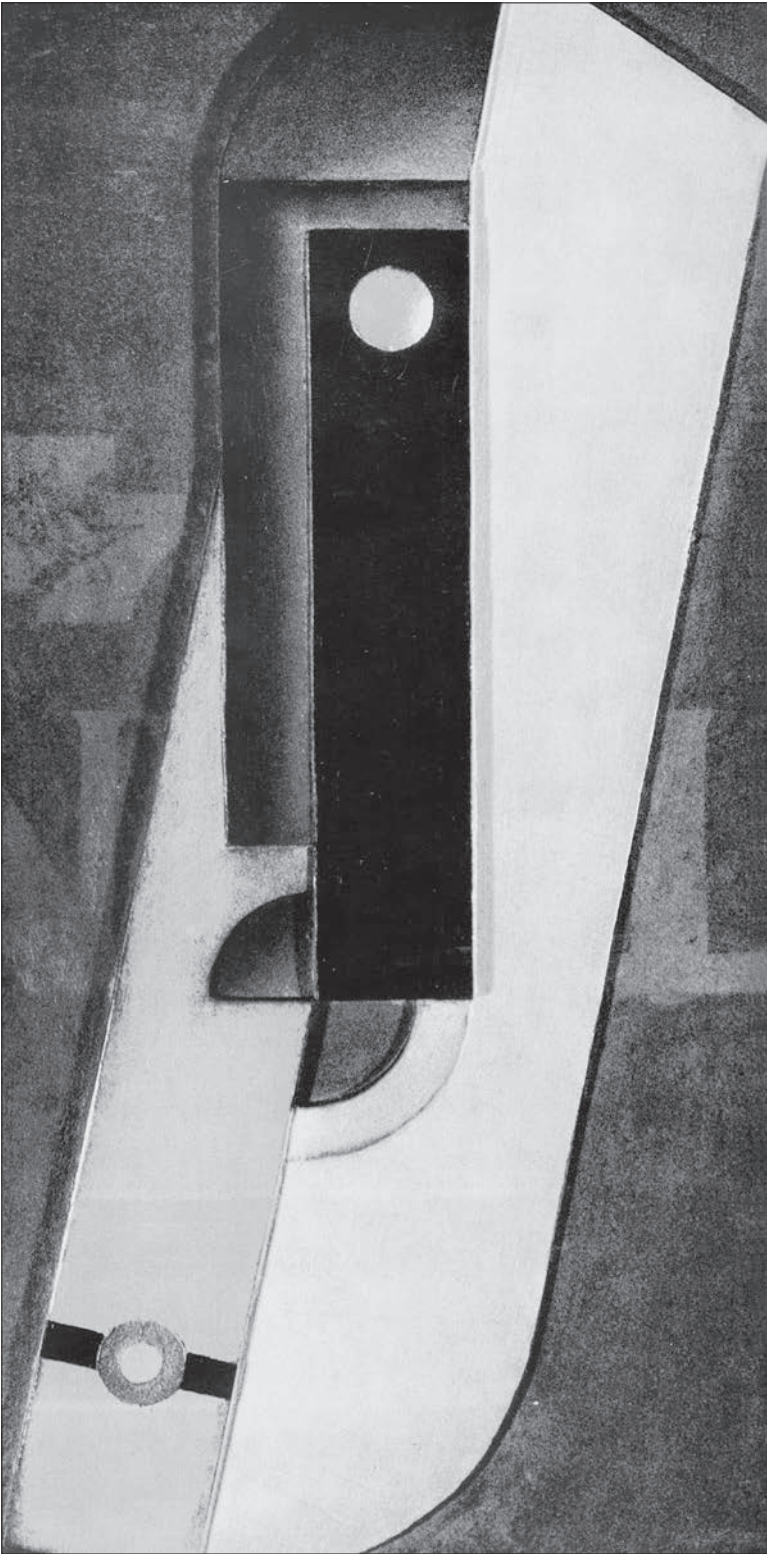

ДУБАЯ

№ 4 2024

ДУКЛЯ

Рік видання 72 № 4 2024

літературно-мистецький та публіцистичний журнал. Видає Спілка українських письменників Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok ukrajinských spisovateľov
na Slovensku, Prešov.
IČO: 37874047

Dátum vydania: august 2024

Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín.

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:

ГРИГОРІЙ ГУСЕЙНОВ,
АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНІК,
ОЛЕКСАНДРА ІГНАТОВИЧ,
МИРОСЛАВ ІЛЮК.

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
3,98 €.

Адреса редакції:
080 01 Prešov,
Ul. Janka Borodáča č. 5
Комп'ютерний набір
NITECH s.r.o., Prešov,

Objednávky na predplatné prijíma každá pošta a doručovateľ Slovenskej pošty. Objednávky do zahraničia vybavuje Slovenská pošta, a.s., Stredisko predplatného tlače, Ul. Uzbecká 4, P.O. Box 164,82014 Bratislava 214,

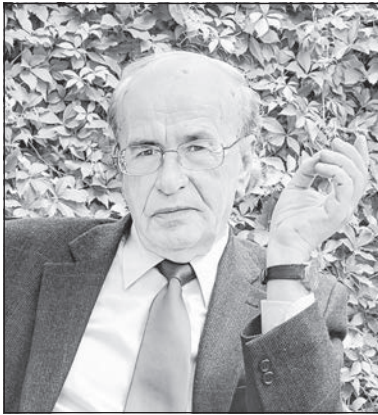
e-mail: zahranična.tlac@slposta.sk

ISSN 0419-8131

ЗМІСТ

Мілан Бобак Добірка поезії	2
Іван Яцканин Дивні відвідини	6
В'ячеслав Медвідь «Насправді ми вже досягнули життя як марення»	8
Михайло Роман Юрій Федькович і Словаччина	13
Йосиф Шелепець Словаки в Осипа Федьковича	18
Осип Федькович і його неазовські Три як рідні брати	20
Михайло Роман Мілан Бобак відзначає 80	22
Володимир Сергійчук Ми в Росії – на своїй землі	26
Олександр Шокало Українець Микола Гоголь	29
Василь Ільницький Розмова з Іванною Климпуш-Цинцадзе	61
Олександр Сівер Традиція Трипільської агрокультури – природно- правовий чинник відродження України	68
Сергій Федака Два Івани	92
Василь Ільницький Виставка художника з окопу Михайла Ходанича	94

ПОЕЗІЯ

Мілан БОБАК

Дитинство

В знайомій речі –
незнаний збіг
повернення і втечі.
Чимало втіх
в той вечір
я виявити міг
в знайомій речі!

Коріння

Збирає нас
вечір щирий,
вечір багатий.

Збирає нас
нове народження,
оздоблене нашою згодою.

Збирає нас
прах предків
вічне рідне слово,
Ще й мамине:
– Чекаю!
Повертайте скоріш!..

Зізнання

Зі своєю правдою
йду лише до себе.
Іншим дарувати –
заважає страх,
що зненацька хтось пристане:
– Вибачте, шановний пане,
вас рахують між невдах.

Повернення

Птахи
повертаються
на запрошення,
з якого вирости
їхні крила,
без покручених доріг.

Повертаються
з поглядом,
втупленням
у сонце,
з почуттям,
якому доводиться
заздрити.

Хоч раз

Хоч раз
примусити себе
бути
безтурботним.

Хоч раз
позбутись нападу
цікавостей,
сумнівів
і запитань.

Хоч раз
бути
спокійним!

Осінь

Кольори
з запахом землі і сонця
вийшли на роботу.
Й вітер в полі
панахиду править
по людському поту.

Відчути біль конаючого дня,
обличчям до тьми повернутись,
і марити себе героєм
зловісних пригод.

У дзеркалі вічності –
бунт і покора.
Чи почнеться новий день
з доброго слова?

Елегія

Смуток падає на плечі ночі.
Чорти втекли від божих рук.
Вбили усе думки пророчі.
Самотній блудить чорний крук.

Хтось в тихім небі гасить зорі,
і день дорогу загубив.
Дідусь молитву шепче вгорі,
чекає дід прийдешніх див.

Сповідь

Вибравшись у світ,
я ніколи не думаю про дорогу.
Мене повернення хвилює.

Питання

Чому втекли із наших лук
грайливі жереб'ята?
Немає діда, вже і тата,
а внук –
не вміє загнuzдати.

Казка про сон

До ранку
живе
тихий світ.
Ще мить –
і на зелені води
летітимуть

сині птахи.
В'язні спробують втекти.
До молодій вдови
повернулось кохання,
перстень і колиску обіцяє.
Нежданий прийшов гість,
зборгував мій сон
і відніс у гори
близько сонця.

Запрошення до осені

Журавлиний ключ
браму літа замикає.
Плахтами із туч
хтось простори накриває.
Наші коні спінені
вже летять до осені.
Ти мене не лай, не муч,
як прийду я голіруч.

Вернісаж

Дарунок осені
в доробку майстра.

Усім на смак
його картинні яблука
і виноград.

А він –
завжди дивак –
від імені
своєї сивини
на цей раз
не радить їсти інше,
окрім садовини.

Мрія

Птахом
бути,
духом
зріти
на просторах
неба.

ПРОЗА

Іван ЯЦКАНИН

Дивні відвідини

Стою на чийомусь подвір'ї. Знаю, що воно не моє, значить, і я не його. Я тут чужий, та й самому собі я чогось чужий. Здавалось би, що усе пізнаю. Ні, це лише дивне маріння. Я тут один, мов палець. Ніхто не виходить зустрічати. Але мені від цього зовсім не сумно. Не сумую, бо здивування бере верх, бо ж немає тут і живої душі. І це не сон. Я на чужому подвір'ї, яке так хочеться пізнати. І пси не загавкають, і вози не гуркотять по дорозі. Тихо, мов у церкві. А я опинився на подвір'ї, яке не хоче мати

зі мною нічого спільного.

Раптом подвір'я задрожало, ніби хотіло відповісти на моє запитання, яке постійно непокоїло мене: «А де ж дім?»

«А ти його збудував?» – була гостра відповідь подвір'я.

«Нема дому, нема й подвір'я, – я стривожено подумав і почав ще уважніше роздивлятися навколо. «Де я опинився? Ох, не на подвір'ї. Що це за пустка?»

А за ним, на дорозі стоїть висока жінка, уся у блідо-синьому платті, ніби упала з неба. Він аж глянув угору. Точно з неба упала. Побачивши його розгубленість, жінка розсміялась так сильно, аж він налякався і зробив кілька кроків, щоб не заважати на цьому подвір'ї.

– Не лякайся, – звернулася до нього жінка з блідо-блідим обличчям, але слова губилися у зливні сміху. – Я не тутешня.

– Я побачив, та і не знаю, звідки я тут взявся.

Після цих слів жінка зовсім замовкла. Мовчки дивились один на одного, ніби хотіли вгадати, хто є хто. Так і не вдалося.

Йї було нудно стояти тут і дивитись на розгубленого чоловіка, Пішла собі вниз по дорозі, лише небове плаття шурхотіло за нею. На її місці опинився, ну, десятирічний хлопець і постійно посвистував собі

– Ти як сюди попав?

– Постійно ішов по дорозі, і ось я тут.

– Як тебе звати?

Хлопець знизив плечима.

– А мене впізнаєш?

– Ні, хоча згадували: тут колись, що загубився такий і такий. Це, може, ви?

– А тут, на цьому, місці, що було?

– Хага. Згоріла. Місце вже проросло травною.

– А люди?

– Люди не захотіли знову збудувати хату на цьому самому місці. Боялися, що знову може закінчитись чимось таким.

- А де тепер вони?
- Розійшлися по світу. Ніхто з них не повернувся.
- А ти куди бредеш?
- Мені вниз.
- А я?
- Вам краще вгору. Тільки по дорозі.

«Розумне хлопчисько», – подумав я і послухав його.

Підіймався вгору. По обох сторонах дороги густо росли сливи і заважали заглядати трохи далі. Нарешті сливи розступились, і перед ним вправо появився бережок. На пеньку сидів дід. Раптом встав і подався ближче до курної дороги, щоб роздивити прохожого.

- Це ти Микольцю? – не вітався, просто, впізнав. – Ти на батька схожий, як би йому з ока випав. Або, може, ти примара? Мене вже нічим не здивуєш, я не таке у житті бачив. Казали, що ти у палаючій хаті згорів. А ти, ось, тут. Твій батько, як їхав із села, подарував мені плуг. Правда, я ним не орав, і орати вже не буду. Хочеш, покажу.

Я завертїв головою, замість того, щоб бачити іржавий леміш, запитав дядька:

- А хто, цей хлопець, що подався вниз!

- Це ти, Миколо, Це ти...

- Як?

- ...

- А ця пані у небовому платті?

- Це наша пані...

- Здається, і я не я, і ви не ви... Де ж мені схилити голову?

- Отам, на верху, є кілька порожніх хат, там і влаштуйся.

- А якщо хтось повернеться?

- Ніхто не повернеться. Кожен з них, від'їжджаючи, залишав на пам'ять якесь начиння. Це ознака, що вже не повернеться.

- Кому ж потрібне це начиння.

- Пам'яті.

- А що ж мені, коли я нічого не можу пригадати,

- Ти ж прецінь був на своєму подвір'ї.

У голові мені паморочилось, я ніби падав у сон, розплющивши очі, не появилось нічого нового, навіть дядько зник. Зникнув разом з пеньком, на якому сидів.

Тоді я і вирішив. Не піду вгору, туди ж усі добиралися, а яка їх кончина, ніхто не знає.

Я швидко оговтався, хоча не легко було, але виявилось, що найкраще буде брести за дядьком за горбок,

А там, у долині, хатки одна на одну подібні, біля них реманент усякий. Я підійшов до першої, що стояла найближче, присів на засипку, думаючи, що ось-ось вийде дядько, з яким нещодавно розмовляв. Тихо. Тиша, як у могилі. Ні двері не заскрипіли, ні пси не гавкають, та й дядька нема. Куди мені діватись. Все-таки треба було йти там, де усі. Але я підіймаюсь вгору. Бережки поросли мохом і на стріхах хатинок мох. Оглянуся, та ж хатинки поспішають за мною. Зупинюся. Навколо тиша. Не чути плач дитини. «Вийду аж на верх і доторкнуся неба», – подумав я і зробив кілька кроків вперед... Я увесь час у пошуках втраченого простору... А далі – далі прірва.

* * *

Світає. Через фіранку просочуються сонячні промені. Народився новий день. Мені жаль, що вже не вдасться повернутись у сон. Там стільки запитань і повно загадкових відповідей. Зелені хатинки, поверніться у сон.

В'ячеслав МЕДВІДЬ

«Насправді ми вже осягнули життя як марення»

(З «КНИГИ НАМОВЛЯНЬ»)

* * *

Може трапитися в житті і такий доброзичливець; намовлятиме на народні сюжети; і це насправді дивовижні долі, випадки, діяння; й почуєш од теоретиків, що ця сільська література в Європі нікому не цікава

* * *

Суспільство, в якому переважають дискусії довкола програних ситуацій, перетворюється на оселю ілюзій

* * *

Ми старіємо, відходимо з майже істеричною думкою, що за життя так нікого ні в чому й не переконали

* * *

За часів служби в совєцькій армії; якось солдатську куфаєчку розмалював; там такі подушечки прошивні; то одну подушечку голубим, а іншу жовтавим; й питає жона командира роти, що це за картінки такі; кажу, небо й пшениця, пшениця й небо; з кількома українцями задумали виставу якусь вчинити у батальйонному клубі; службу відбували в селищі Баладжари поблизу Баку

* * *

Митець у лещатах тоталітарної неволі зі звірячим інстинктом до виживання; митець у химерному плетиві цілковитої свободи і з саркастичним потягом до деградації

* * *

Все одно звеселяла така собі одноманітна безтурботність тодішнього битя; тікати нема куди; робота, сім'я, регламентована зарплатня; навіть гонорари за

найдрібнішу публікацію; навіть зайти до храму Божого; а на виході зустрінеш колишнього однокурсника з фотоапаратом; навіщо це, запитуєш; така робота, відповідає

* * *

Бачив, як Іван Миколайчук з забинтованою рукою напереваги стрімко спускався сходами; провідував голову Київської організації НСПУ Івана Драча

* * *

Мова не про бунтівну літературу бунтівних поколінь; а винятково про черговість етнічних перероджень; митець не знаходить місця в жодному з них

* * *

Коли батькові легше ставало й він не пив, якось поїхали до сватів у Буряківку; там звичай був; горшки з кашею розбивали

* * *

Навіть не рід за родом, покоління за поколінням, а от ці речі, що по них зостаються; реманент, скрині, фотографії

* * *

Як могли розуміти сучасники Кіркегора його стилістику, його екзистенціалістську першопочатковість, якщо ми навіть назви його творів ледве засвоюємо; але ж якими потаємними судинами вливаються в нас давніші одкровення; вчитуючись у ті творива, ми все більше ошелешуємося перед невпорядкованістю нашого часу

* * *

Росіяни кепкували з українського відтворення пером Старицького Гамлетової фрази бути чи не бути; бути чи не бути – от в чім заковика; пізніші перекладачі всіляко спрощували цей рядок, мовби ніяковіючи перед сміливістю Старицького

* * *

Монтень був напівєврей; Марсель Пруст також; дехто впадає у здогад, чи не був Сервантес із новонавернених іспанських євреїв; але чому ж наша доба збідніла на таких новонавернених і таких могутніх

* * *

Має народитися нова поезія; поезія як помста

* * *

Привіт; вчора під вечір була жесьть; нашу хату злегка піднесло, похитало, вікна і двері повигинало і опустило; все стало на місця; Міша і Яр лежали на диванах, я на стільці сиділа; Катя на кухні; кожен прощався наодинці; але залишилися живі, і хата на місці; якось так; зараз бахає не перестає; ніч не бахало; але тої було чути цілу ніч

* * *

Це видиво зникомої цивілізації; ці давні хатини з проваленими дахами; й не продертися крізь хащі здичавілих яблунь і кленових кущаків; й ось у сінешному закутку під обвислими стелинами надibuєш скриню, обкуту металевими паса-

ми; а в скрині вишивані полотняні сорочки, поточена міллю гунька; у прискринку перев'язані шворкою сімейні знімки; і з цим треба жити далі; межі зникимим світом і світом приреченим; з острахом, що котрийсь із них переважить

* * *

Найбільше сповнюється тривогою, коли на своїх полицях не можеш відшукати потрібної книжки; ось же вона була, ще рік і п'ять років тому; та й здогад, що, може, комусь позичив задля читання, не справджується; але ж дивина; відколи це книги навчилися ховатися

* * *

У своїх теоретичних висловлюваннях Роман Андріяшик стилістично й мисленно складніший, ніж у прозових творах; він міг бути автором роману-трактата врівні з європейськими зразками; романні структури він наповнює афоризмами монологічного характеру; його герої, знеможені історичною незбулістю, вибудовують мислену модель свого існування

* * *

Як усе просто; сказати; не існує ніякої російської історії, ніякої культури, жодних Толстих і Достоевських укупі з усіма їхніми поетами-дистрофіками; віднині історія і культура запановують там, де є незламний дух нескореної нації; та ж іще Нечуй-Левицький застерігав

* * *

Найцікавіші думки про сучасну людину продукують не письменники, не філософи, не культурологи чи історики; ці думки знаходимо в малотиражних збірничках, що далекі від гуманітарної царини; навіть у посторінкових примітках

* * *

Ніколи не забувалося кількох рядків з Павличкової поезії; перегорів я й перетлів, як ті книжки Кумрана; насправді ж ішлося про сувої; та все не вдавалося відредагувати; отак простісінько для себе

* * *

Ми маємо гарних вчителів; ми навіть самі до них напрошувалися; але найбільші таємниці вони забрали з собою; наші ж таємниці нікого не цікавлять; та вчителі й далі в пошуках учнів

* * *

Згадай; як Акутагава Рюноске, загрожений намарою безуму, все ще мріяв написати роман, героєм якого мав стати японський народ від часів міфічних до початків ХХ століття; але розгледіти цього героя уже нездужав

* * *

Як оповідає Умберто Еко, бібліотеки часто ставали жертвами вогню, бо зберігалися в дерев'яних спорудах; згодом книги знаходили надійніший прихисток; в монастирях; але це були вибіркові книгозбірні (...); дозволюмо й собі уявити таку споруду, в якій через тисячоліття відшукається хоча б одна книга; і якщо це справді буде книга

* * *

Хіба ж буває таке; між твоїми землями і сусідськими відсутня межа; дві жінки висаджують рясні кущики огіркової розсади; а на твоїх грядочках щось мов торішнє посходило; або ж поросло бур'янцем і дочікується сапання; стоїш і надивляєшся на похилені жіночі спини; й от що межі немає; й грядочки манюсінські; й отаке перед ранком наснилося; але де вже розгадувати

* * *

Насправді ми вже осягнули життя як марення; та щоразу оговтуємося, щоб не втрапити у стан збожеволеності; речі, що ми їх створюємо, аби ними володіти, враз озиваються до нас якоюсь іншою сутністю, про яку ми й не здогадувалися; але ж людина має себе за хитрішу й заходиться хрипкуватим сміхом

* * *

Рідко в поезії відшукаєш щось таке, що спонукало б до прозових розмислів; але ось у Івана Малковича; про галери; про галерницьке життя

* * *

Будь-як насолода від будь-чого, з будь-якої нагоди, за будь-яких обставин приштвхує до безодні самотності; й це лише символ безодні; натяк на покарання

* * *

Одійшли майже всі шістдесятники; але нам, що сягнули поважного віку, не випадає заступити їх на всіляких трибунах та попри підніжжя пам'ятників; сам час замирив давніші незгоди між поколіннями, але й не подарував хоч якоїсь певності; й цю порожнечу навряд чи вдасться подолати

* * *

Співомовки Степана Руданського, написані в роках 1857-1860; по три-чотири в день; незбагнено; геніально; та вже гумор совєцьких часів, словами Григора Тютюнника, спричиняв сміх лише животом

* * *

І за цих континентальних потрясінь бог снів обдаровує вкотре видивами про городи; один з них тягнувся горою й губився вузькою стрічкою в якійсь урвистій глибині; але тут, попід гору, такі скиби були наорані, такі скам'янілі; все дочікувалися скородіння; й така легенька тривога, що можуть відібрати давно наділеного тобі города; але й певність про довічне користування; в тому місці мої батьки справді мали города, та не довго

* * *

Були часто повторювані сні ще про два інші городи з такими ж химерними вигинами й спаданням у невидку глибочінь; така ж тривога з острахом уперміш; і такі ж затверділі скиби

* * *

Олька й помиратиме, а все проситиме, щоб дали дзеркало подивитися, яка на вроду

* * *

Мій любий Zigmonte; чи ж наша провина, що за доби вселенського спокутування гріхів та спроби примирення межі расами, етносами, народами, державами, етноменшинами нам доводиться нагадувати про часи лютої ворожнечі між ними, взаємного нищення; не один голос повстане проти такого нагадування; бо ж видно, як історики заникуються перед давнішими називаннями, аж мов перепрошують нинішніх за прикрі діяння предків, а белетристи такого поназмальовують, аж там, де кров і ненависть, то в них любов і злагода; та спробуймо не впадати в цивілізаційний страх, а шанобливо поставмося до тих діянь, бо не нам, обділеним історичним почуванням, судити про їхню велич, жорстокість, обстоювання віри; але й нам, чийм предкам так запекло ворогувалося, надходить час і пора об'єднатися перед загрозою ворожої навали, що століттями вакувала хижі інстинкти

* * *

Побалакала курка з просом

* * *

Повчанням Сквороди чогось бракує; і не розтлумачення, а лише коментарів

* * *

Якщо одного разу набратися терпцю й подолати Ніцше підряд, то не позбудешся химерного відчуття цілковитої порожнечі; це якийсь філологічний еротизм, вміло замаскований намаганням міркувати; навіть не мислити

* * *

Ще недавнє минуле може бути відкинене як щось нереальне впроти теперішніх потрясінь; і це буде найбільша враз для нашої пам'яті

* * *

І не знати, кого більше; безневинних жертв чи нас, іще живих; та ми продовжуємо вдивлятися одні в одних

* * *

Ще вчора перечитано кілька есеїв Тенесі Вільямса зі скромної книжечки його прози; обкладинка м'яка ламінована; а вранці, виносячи книжку до полиці, спіткнувся на жаккій думці; чи хтось у світі цього дня брав до рук щось із Тенесі; і що є самотність книги серед безлічі інших; і що є самотність письменника опісля його відходу

* * *

1972; 1973; залізничний вокзал в Одесі; по обох боках східців у бік перону на широких парапетах фігури лежачих левів; нас, іще не пострижених, мають відтарабанити до сержантської школи десь під Волгоградом; замальований кульковою ручкою в записничку один лев і досі мандрує зі мною; іноді на життєвому шляху трапляються символи, не такі вже й значущі, але чомусь вперто невитравні з пам'яті; але щоб снилися то ні; та тільки згодом і згодом дізнаєшся, що той рік позначив «останню хвилю» політичних репресій

Відчуття, що хочеться або повернутися назад у минуле, або бути чимшвидше десь там, у часовому попереді; але обидва ці простори мов замкнено; а це довколишнє серединне стискується й твердіє; вчиняє тіло на камінь

ПУБЛІЦИСТИКА

Юрій Федькович і Словаччина

(З приводу 190-річчя від дня народження)

Юрій Адальбертович Федькович (повне ім'я і прізвище Осип Домінік Гординський де Федькович, ім'я Юрій прибрав аж у зрілому віці), видатний український поет, прозаїк, драматург, перекладач, редактор, народився 8.08.1834 року в сучасному містечку

Путила Чернівецької області. Його батько був бідний спольщений шляхтич, який займав незначні адміністративні посади, матір була донькою українського греко-католицького священника і виростав у період сильної германізації Буковини. Але любов до українського слова йому прививали мама та старша сестра. Вчився в німецькій реальній гімназії в Чернівцях (1846-1848), деякий час був службовцем в Молдові (1848-1852). Потім його покликали в армію і брав участь у поході і боях австрійської цісарської армії на італійському фронті. В армії пробув десять років (від листопада 1852-го до лютого 1863 року). Військову службу закінчив у чині капітана цісарської армії. Після звільнення із військової служби працював шкільним інспекто-

ром, пізніше був у Львові редактором газети «Просвіта» і працював там також у театрі «Руська Бесіда» (1872-1873), що, може, інспірувало його до написання деяких п'єс, як, наприклад, «Так вам треба», «Сватання на гостинці», «Довбуш» та ряд інших творів. Після певних непорозумінь у Львові повернувся в Чернівці, де став редактором газети «Буковина» (1885-1888). Тут, у Чернівцях, й помер 11.01.1888 року і похований на Руському цвинтарі.

Все вище сказане сильно впливало і формувало його як українського поета, патріота і співця Буковини. Спочатку домінувала у його творах тема дезертирства гуцульських юнаків з армії, які не хотіли воювати за інтереси цісарської армії і правителів Відня. Тому звертався до зображення народних месників, борців – опришків Довбуша, Кобилиці та інших і взагалі до руху опору та боротьби за соціальні і національні права буковинців, яким присвятив ряд поетичних, прозових і драматургічних творів. Одночасно записував народні пісні, легенди та інші фольклорні твори Буковини, які часто інспірували його до написання власних художніх творів. Так народні пісні і легенди Буковини та твори Т. Шевченка були для нього інспірацією для творчості і життєвих позицій. Т. Шевченко був для нього зразком не лише як геніальний поет, лірик, громадянин, патріот, гуманіст, але і як ідеолог, захисник національних і соціальних прав українського народу. Не дивно, що мріяв стати своєрідним кобзарем Буковини і пробудити та посилити у буковинців українську свідомість, національну приналежність, як це у східній Україні робив Тарас Шевченко, бо в той час відбувалась в його краю сильна германізація населення. Виступав і проти москвофільства, «язичія» та боровся за українську літературну мову і приналежність буковинців до українського народу.

Хоч Ю. Федькович почав віршувати ще в юнацькі роки під впливом українських народних пісень, які йому співала старша сестра, але не друкував своїх віршів. Перші вірші надрукував німецькою мовою 1865 року («Der Renegat») і дещо пізніше видав поетичні збірки німецькою мовою («Gedichte» (1865) та «Am Tcheremisch Gedichte» (1882)). Німецькою мовою писав усе життя, навіть перекладав деякі свої твори, написані українською мовою, на німецьку мову («Довбуш» та ін.). Захоплювався зокрема німецькою романтичною літературою (Гердер, Шіллер, Гете, Гейне), перекладав її з німецької мови на українську, популяризував на Буковині тощо. Взагалі німецька романтична література сильно впливала на його творчість, але вплив творів Т. Шевченка, як на мене, не перебила. Він у своїй творчості майстерно поєднував західноєвропейський романтизм з буковинським чи гуцульським фольклором, і це дало позитивні результати.

Дослідники пишуть, що Ю. Федькович перший вірш українською мовою написав 1858 року під назвою «Нічліг», але написав його латинською абеткою, бо кирилиці не знав. (До речі, в 60-70-х роках на Буковині були сильні намагання завести замість кирилиці латинську абетку на зразок чеської мови. Такі намагання були в Україні і на початку ХХІ ст., але були відкинуті владою). Потім уже частіше писав художні твори українською мовою, бо хотів щоб його твори читали і «прості» люди. Взяв участь у збірнику «Slovo na slovo do redaktora Slova» 1861 року, в якому автори виступили проти газети москвофільського спрямування та «язичія» і її редактора Б. Дідицького. Ю. Федькович завдяки матері та сестрі, які почували себе українками і прививали йому, як твердять дослідники, любов до рідного українського слова, почав захоплюватися буковинським фольклором. Записував його і видав «Найкращі співанки руського народу на Буковині», «Співанки Ю. Федьковича», дещо пізніше «Співаник для господарських діточок» (1869) та ряд інших фольклорних творів. Ю. Федькович навіть склав буквар для буковинських дітей, але друком не вийшов. Так три великі поети - Т. Шевченко, О. Духнович та Ю. Федькович - склали й українські букварі для дітей.

1862 року вийшла українською мовою перша поетична збірка Ю. Федьковича під назвою «Поезії Іосифа Федьковича», яку І. Франко позитивно оцінив і вона принесла йому велику славу. До появи І. Франка Ю. Федькович був найбільш популярним поетом Західної України, зокрема, коли очолив у Львові народовецький гурток (1872-1873) і включився у суспільно-національний рух, який проводила «Просвіта». Через рік вийшли перші його романтичні оповідання, написані українською мовою, як «Люба-згуба», «Серце не навчити», «Штефан Славич» та інші. В Києві 1878 року вийшла навіть його збірка оповідань «Повісті Юрія Федьковича». З того часу він вже став знаним і популярним письменником не лише Буковини, Галичини, але й всієї України. Він значно збагатив українську літературу, посилив український національний дух Буковини та на весь голос заявляв приналежність Буковини до України, хоч вона знаходилась тоді ще у складі Австро-Угорщини, а Україна в складі царської Росії. Зразком та інспіратором для нього був, як ми вже вище писали, Т. Шевченко, але не був його епігоном, як дехто писав, та інші національні українські борці за єдину, соборну Україну і так Ю. Федьковича сприймали не лише на Буковині, в Україні, але й в інших країнах Європи. Писав оригінальні вірші ліричні, історичні, балади, поеми, думи, змістом соціальні, національні, патріотичні, фольклорні, не лише для дорослих, але й для дітей. Його твори, як «Новобранчик», «Дезертир», «Довбуш», «Лук'ян Кобилиця» та інші користувалися значним успіхом не лише в Україні, але й за її межами. Естетичні погляди Ю. Федьковича протягом розвитку його творчості розвивалися по лінії преромантизм – сентименталізм – романтизм і частково реалізм.

Ю. Федькович був ще й активним перекладачем не лише німецької літератури, але й англійської. Він був першим українським перекладачем, який переклав українською мовою твори В. Шекспіра («Приборкання непокірної», «Гамлет», «Мекбет» та інші), переклад яких позитивно оцінив І. Франко. Переклав також на українську мову «Сло-

во про полк Ігоря» (сучасна назва «Слово про похід Ігоря»), але друком не вийшло, бо Ю. Федькович був критичний до своїх творів і перекладів і часто переробляв, довго шліфував, поки надіслав свій твір до друку. Так воно було й у випадку «Слова про похід Ігоря», який не встиг остаточно закінчити, бо пішов на той світ. Слід сказати, що Ю. Федькович вважав «Слово про похід Ігоря» твором української літератури, а не російської.

Щоб відповісти на питання, який зв'язок мав Ю. Федькович із Словаччиною, то допоможуть нам два словацькі дослідники словацько-українських літературних зв'язків Михайло Мольнар («Словаки та українці», 1965) та Микола Неврлий («Енциклопедія ukrajinskej literatúry», 2014). Так, М. Неврлий дослідив, що Юрій Федькович, як капітан цісарської армії, побував на поч. 60-х років XIX ст. в Прешбургу (сучасна Братислава) і поселився він із своєю військовою частиною в казармах, де сьогодні знаходиться Словацька національна галерея і з вікна бачив величавий Дунай, який його очарував і присвятив йому вірш «О, чом, Дунаю?» Доречно нагадати, що Ю. Федькович не раз у своїх поетичних творах вжив разом, чи через ризик Дніпро – Дунай, маючи, очевидно, на увазі два братні слов'янські народи.

На думку М. Неврлого, Юрій Федькович був лише другим українським письменником після Г. С. Сковороди, який побував на сучасній території Словаччини і в Братиславі. Правда, Г. Сковорода побував або переїжджав й іншими містами сучасної Словаччини в 1745-1750 роках у складі російської царської експедиції, очолюваної генералом Вишневським (до речі, українцем), якій було доручено закупити для царського двору вино в Токаї. Тоді вони переїжджали нашими містами, як Свидник, Бардіїв, Пряшів і Кошиці. Від побутання Г. Сковороди в Братиславі пройшло майже 120 років, коли приїхав у Братиславу Ю. Федькович. Поки що невідомо, якими містами переїжджала австрійська цісарська військова частина разом з Ю. Федьковичем у Братиславу, але в Братиславі, на думку М. Неврлого, побував (жаль, не наводить дату перебування і джерело звідки взяв дані), хоч деякі сучасні українські дослідники цей факт поки що не визнають. Наприклад, сучасна найбільш авторитетна дослідниця творчості Ю. Федьковича, професорка Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича Лідія Михайлівна Ковалець у листі до професора Петра Рихла (peter.rychlo@gmail.com), теж професора Чернівецького національного університету, до якого я звернувся з проською, щоб допоміг мені з'ясувати, чи насправді Ю. Федькович був у Братиславі і чи їй присвятив якісь твори, відповіла, між іншим, так:

«По-перше, даних, що Федькович був у Прешбургу (Братиславі) нема, хоч він у часи військової служби був, може, й на території Словаччини. Але «може». Принаймні про те, що він був на сусідніх зі Словаччиною теренах (в Угорщині, в Австрії), дані є, а тут – нема жодних – ні в збереженому листуванні, ні у творчості, ні в жодних інших згадках. Тому й сумніваюсь, хоч і не виключаю: Словаччина так само в 19 стол. була під владою Австрії, і полк Федьковича міг рухатися до Відня (там він точно був) через Словаччину.

По-друге, відомо тільки один названий вірш «О, чом, Дунай... / О чом же ти рожевий? / Чо' пісок ни перловий, / Бережечки кришталеви»... (і т. д.), надрукований він вперше в альманасі «Руська хага» 1877 р. І найголовніше у моїй відповіді на це питання. Мотив цей ніби Федьковичів, але його, думаю, хтось зінтерпретував по-своєму – «під Федьковича». Була ж свого часу «котляревщина», а була і «федьковичівщина», окремі схожі варіації – наслідування мені трапились. Може, один з них і потрапив до рук п. М. Неврлого. Таке моє припущення. Даруйте, що не даю якоїсь «твердішої» відповіді».

Передавайте вітання нашому колезі, як і мій особистий пошанівок, що так предметно цікавиться нашою літературою. З повагою – Лідія Ковалець. 9.жовтня 2023».

Чи був або не був Ю. Федькович у Братиславі і присвятив чи не присвятив вірш Братиславі, або хтось інший під його іменем, гадаємо, що і «анонімний автор», наслідувач передав почуття, які могли бути властиві і Ю. Федьковичу. Тому дозволяю собі сказа-

ти разом з М. Неврлим, що обидва українські письменники залишили тут певний слід. Г. Сковорода своїми філософськими поглядами і байками, хоч словацький читач мусив чекати на його байки словацькою мовою аж до 1985 року, коли вперше трнавський церковний календар надрукував кілька байок, але зокрема до 2023 року, коли вийшла його збірка байок у перекладі Івана Яцканина під назвою «Drahý priateľ» та Ю. Федькович (чи його наслідувач) своїми поетичними творами. Може, хтось доведе, що справді Ю. Федькович був у Братиславі і написав, крім згаданого вірша «О, чом, Дунаю?», ще й вірш присвячений прямо Братиславі (Прешбурку), в якому знайдемо і такі рядки:

У Прешбурку славнім жовняр на варті стояв
І хвилі Дунаю, і землю слав'ян споглядав:
– Зелена долино, ти кров'ю слав'ян напилася,
Братів наших рідних слезов полилася.
Ти, Дунаю, кривцю братів наших на хвилях несеш,
Коли ж ти, Дунаечку, і кривду з собою візьмеш?

М. Мольнар та М. Неврлий ніде не згадують, щоб словаки знали дещо про той вірш, насичений всеслов'янськими ідеями, якими Ю. Федькович пройнявся і захоплювався після повернення із Італії разом зі своєю військовою частиною та перебував знов на слов'янській землі в Словаччині, хоч в той час Братислава чи Прешбург була ще заселена переважно німецькими та угорськими жителями.

Перший твір Ю. Федьковича, на думку М. Мольнара, який був перекладений на словацьку мову і надрукований в словацькій пресі («Katólické noviny», 1885, №№ 19-22), була повість «Три, як рідні брати» і переклав її Мартін Коллар. Невідомо, чи з оригіналу або з якогось перекладу. Майже через десять років, тобто 1904 року назване оповідання вийшло як самостійна книжечка в бібліотеці «Дешеве читання». Оповідання «Три, як рідні брати» було, на думку Михайла Мольнара, взагалі першим твором українського письменника, який вийшов у перекладі словацькою мовою та й ще і як самостійна книжка. Вважаємо також, що саме це оповідання розпочало шлях української літератури до словацького читача. Жаль, цей шлях був дуже тернистий і не відповідав її художньому рівню. М. Мольнар просить читачів звернути увагу на те, що перекладач М. Коллар прізвище одного з персонажів твору «Три, як рідні брати», якого Ю. Федькович назвав Іван Шовканюк, він його переклав як Ян Шевченко. Гадаємо, що це він не випадково так зробив. Напевно, усвідомлював, що прізвище викличе чимало асоціацій і симпатій до великого поета Тараса Шевченка. Пройшло чимало років, коли газета «Robotnícke noviny», 1910, № 16 надрукувала оповідання Ю. Федьковича «Безнадійна любов». Теж невідомо, чи перекладач переклав оповідання із оригіналу, або із якоїсь іншої мови. Жаль, це були єдині твори Ю. Федьковича, які вийшли словацькою мовою в Словаччині до виникнення першої Чехословацької республіки.

Крім оповідання Ю. Федьковича, в словацькій пресі у ХІХ ст. і поч. ХХ ст. ще були надруковані словацькою мовою твори галичан – І. Франка, М. Яцківа О. Маковея, Є. Ярошинської, дещо пізніше В. Стефаніка, Б. Лепкого, О. Кобилянської та інших авторів. В той період перекладав та пропагував українську літературу Галичини в Словаччині переважно Франтішек Вотруба. (1880-1953), але і так словацька перекладна література протягом ХІХ ст. значно відставала від чеської, болгарської та інших слов'янських літератур, бо мала обмежене число друкованих органів та не мала знавців української мови і її перекладачів. Крім того, в Словаччині протягом ХІХ ст. сильні позиції займала панславічна русофільська ідеологія, яка не визнавала існування українського народу, української мови і літератури (як і зараз – М.Р.), а буковинець-українець Ю. Федькович для неї не підходив.

Словацькі читачі, якщо хотіли щось знати про українську літературу в минулих століттях (та й ще зараз часто), то звертались до чеських газет, журналів, які друкували

переклади з української літератури. Першу інформацію про Ю. Федьковича принесли «Národní listy» уже 1868 року (№ 21). Першу більш-менш широкую інформацію про творчість Ю. Федьковича подав на основі польських та українських статей К. Кадлец у часописі «Slovanský sborník» 1887 року (№ 6). Ще об'єктивнішою і ширшою інформацією про творчість Ю. Федьковича була, на думку М. Мольнара, стаття Ф. Ржегоржа, надрукована в словнику «Ottův náučný slovník» 1895 року. Пройшло чимало часу, поки з'явилася друком чеською мовою перша монографічна робота чеського дослідника Мечислава Кргоуна (1907-1982) під назвою «Básnické dílo Jurije Fed'kovuče» (1973), в якій подав на той час детальний аналіз та оцінку поетичної творчості Ю. Федьковича.

Перші прозові твори Ю. Федьковича чеською мовою у перекладі Ф. Кадлеца вийшли 1891 року під назвою «Vesnické povídky», але поетичні твори аж 1954 року в антології «Vítezit i žit». Завдяки цим виданням не лише чеський, але і словацький читач одержав певні інформації про творчість цього видатного буковинського співця.

Ані у міжвоєнний період не стало краще для української літератури, в тому числі й для творів Ю. Федьковича в Словаччині. Ані відвідини Словаччини українського радянського драматурга І. Микитенка, ані українські поети празької поетичної школи, які побували в Словаччині та інформували про стан української літератури, не підвищили інтересу чи до класичної або радянської літератури в Словаччині. Знов допомогли словацькому читачу чеські переклади з української літератури класичної та радянського періоду.

Дещо краща ситуація настала в Словаччині після 1945 року. З українських галицьких авторів найбільше користувались пошаною у Словаччині І. Франко, В. Стефаник, О. Кобилянська, твори яких було перекладено на словацьку мову, але чомусь видавці чи перекладачі забули про твори Ю. Федьковича.

Гадалось, коли Україна і Словаччина стали самостійними і незалежними державами, то ситуація настане далеко кращою. Жаль, не стало так. Приватні видавництва не зацікавлені у видаванні української літератури з різних причин, зокрема економічних.

Ю. Федькович користувався значним авторитетом і у нашого «співця Маковиці» Олександра Павловича, як пишуть О. Рудловчак та Е. Кудлова. Вони, між іншим, пишуть, що О. Павлович, ставши круглою сиротою, певний час жив у свого брата, який виконував обов'язки священника у селі Бенькова Вишня, що неподалік Львова, і тому молодий Олександр Павлович вчився у Львові. Коли він читав твори Ю. Федьковича, нам невідомо, але у творах О. Павловича відчуваємо та й знаходимо як не тотожні, то подібні тони, як у Співці Буковини. Зокрема, О. Павловича полонила Федьковичева любов до своєї рідної мови, культури, народу, пісень, його боротьба за українську мову, засудження національної і соціальної нерівності тощо. Можемо гадати, що саме і завдяки художнім творам українців Т. Шевченка, Ю. Федьковича, поляка А. Міцкевича та й словаків А. Сладковича, Л. Штура, яких всіх високо поважав, став О. Павлович свідомим народним співцем і захисником нашого підкарпатського русько-українського народу.

Дещо краща ситуація настала серед українського населення Словаччини, коли переконалось, що воно є гілкою українського народу і школи перейшли на українську мову навчання (1952-53). Тоді в українських середніх школах та на кафедрах української мови і літератури чи слов'янських літератур почали викладати українську літературу, в тому числі й творчість Ю. Федьковича.

Ю. Федькович у великій пошані народу України. Йому, провіснику українського національного відродження Буковини, поету, прозаїку, перекладачу, було встановлено ряд пам'ятників, меморіальних дошок і створено літературно-меморіальних музеїв. Його ім'я несе і Чернівецький національний університет, різні учбові заклади, установи, літературні премії тощо. Про його творчість написано чимало монографічних робіт і значне число наукових статей, в яких автори довели, що його творчість актуальна і сьогодні.

Михайло РОМАН.

Словаки в Осипа Федьковича

Про Осипа Юрія Федьковича та його контакти із словаками говорили двоє словацьких дослідників. Писав про них Михайло Мольнар у роботах *Словаки і українці* та *Зустрічі культур*.¹ Писав про нього й літературознавець Микола Неврлий у своїх дослідженнях з поля словацько-українських взаємин.² У їх друкованих роботах були згадки про перебування Федьковича у Братиславі. Згадувалися й ремінісценції словацької столиці у творах Федьковича. Проте зовсім не говорилось про його дійсне знайомство із словаками та словацькою народною культурою. Федькович знав словаків, знав їх характер і знав їх народну культуру, передусім їх казкову творчість.

Коли, де і за яких обставин Федькович зустрівся із словаками і за якими джерелами познайомився з їх казками?

Федькович заприятелював із словаками у час, коли перебував на службі в цісарсько-королівській армії. У військових гарнізонах, в яких довелося йому служити, він зустрічався із вихідцями з різних країв імперії, із представниками різних національностей, в тому числі й із словаками. В повісті *Три як рідні брати*³ він разом із вояками, представниками русинів та німців, вивів образ вояка за походженням словака. Був ним капрал Бая, один із двадцяти словаків, які знаходились у міському гарнізоні. Капрал Бая в зображенні Федьковича має всі ознаки постаті, що їх вимальовували письменники епохи романтизму. Він активна, морально стійка, характерна і високо чесна людина. Ці риси його характеру виявляються в його ставленні до рядового вояка українця Шовканюка.

У Шовканюка захворіла мати, нездужає і його брат. Він просить капітана дати йому відпустку для відвідання сім'ї. Капітан відпустку не дає, ще й його побиває. На захист Шовканюка виступає капрал Бая. Він обіцяє капітанові прослужити ще рік, якщо Шовканюкові дасть відпустку. Шовканюк їде у відпустку. Бая подбає про краще його одягнення на дорогу і дасть йому в додаток до цього ще й деякі гроші. Шовканюк із перипетіями повертається до рідної хати, знаходить хвору маму і вже покійного брата. Через якийсь час його звільняють з армії, і він завдяки допомозі словака Баї починає жити спокійним життям. У важкі хвилини Шовканюка врятував словак Бая і допоміг йому влаштувати своє нове життя. Такий образ словака Баї змалював Федькович у своїй повісті *Три як рідні брати*.

Знайомство із словаками в гарнізонах, його перебування в Братиславі і помічення рис характеру словаків спонукало Осипа Юрія Федьковича ознайомитися й із їх народною культурою, їх казковою творчістю. Така нагода йому трапилась, коли він ознайомився із друкованим збірником словацьких народних казок. У той час за життя Федьковича були видані друком словацькі народні казки Павла Добшинського⁴ та словацькі казки, які видала чеська письменниця Божена Немцова.⁵ Осип Юрій Федькович перегортав один із збірників словацьких казок і переклав на українську мову, пристосував до українських обставин словацьку казку *O dvanástich mesiačikoch*. Його український переклад має назву *Місяці – королі*. Вперше був він надрукований у *Буковинському календарі* 1887 року й передрукований 1902 року в другому томі його творів.⁶

Словацька казка *O dvanástich mesiačikoch* Добшинського починається словами *Bolo raz jedno dievčatko. Volala sa Maruška a bývala v domčeku pri lese s*

macochou a nevlastnou sestrou. Macocha Maruške síce poskytla strechu nad hlavou, občas i šatstvo, no v láske ju veru nemala. Macocha mala i vlastnú dcéru, ktorá sa volala Helena. Tú mala nadovšetko rada a starala sa oň ako o porcelánovú bábiku,

Початок казки *Місяці – королі* у Федьковчиа такий:

Була того раз собі баба, та мала дві доньці: Маруся та й Гануся. Гануся ж була її рідна донька, для того ж ю стара любила і дула на ню як на дорогий камінь, а над Марусев збиткувалась як лише могла, бо се не була її рідна дитина, але пасербиця від покійної першої жінки її чоловіка донька. Але за того ю і стара і Гануся найдужче ненавиділи, що була собі дуже гарна.

Український переклад Федьковича не вказує на його зв'язок і прямі відношення до тексту Добшинського. В текстах є розбіжності, які свідчать про те, що Федькович не мав у руках *Prostonárodné slovenské povesti* Добшинського. Подивимось на інший збірник словацьких казок з іншим текстом словацької казки *O dvanástich mesiačikoch*. Його знаходимо у книжці Божени Немцовой. В її книжці *Slovenské pohádky a pověsti* читаємо: *Bola jedna matka a mala dve dievky: jednu vlastnú a druhú pastorkyňu. Svoju veľmi rada mala, ale na pastorkyňu ani hľadieť nemohla, a to iba preto, že Maruška bola krajšia ako jej Helena.*

Співвідносяться й інші розділи та й інші частини тексту перекладу Федьковича із текстом Божени Немцовой. Наприклад, в закінченні казки Федькович писав: *A Марусі лишилася хатка, а до хатки найшовся скоро і молодий господар, а там живуть собі обоє.....* У книжці Немцовой читаємо: *Maruške zostala po nich chýžka, kravička i záhradka i pole i lúčky kolo domu. Kým otvorila sa jar, našiel sa k tomu i hospodár, šuhaj driečny, ktorý priženil sa k dobrej Maruške.*

Перекладаючи словацьку казку на українську мову, Федькович пристосовував її до умов своїх читачів. Ім'я пасербиці Гелени він замінив більш поширеним в його краю іменем Гануся та кілька інших деталей. Словацьку казку він перекладав за тодішніми уявами про привнесення чужого твору до своїх читачів. Він її перекладав – переповідав для своїх читачів, своїх земляків, яких бажав ознайомити із казковою творчістю сусіднього народу.

Література:

- 1) Михайло Мольнар. Словаки і українці. Причинок до словацько-українських літературних взаємин з додатком документів. Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі – відділ української літератури в Пряшеві. Пряшів, 1965. Зустрічі культур. З чехословацько-українських взаємовідносин. Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі – відділ української літератури в Пряшеві. Пряшів, 1980.
- 2) Mikuláš Nevrlý. Žil v Bratislave. In Večerník. Bratislava.– Roč. IV, č. 306 (30.12. 1959). s. 2.
- 3) Осип Юрій Федькович. Три як рідні брати. In Писання Осипа Юрія Федьковича. Т. 2. Повісті й оповідання. З першодруків і автографів зібрав, упорядкував і пояснив др. Олександр Колесса. У Львові 1902 с. 121-139
- 4) P. Dobšinský. Prostonárodné slovenské povesti. Zv. 2
- 5) Božena Němcová. Slovenské pohádky a pověsti (1857-1858). V Litomyšli a v Praze. Tiskem a nákladem Antonína Augusty. 1863.
- 6) Осип Юрій Федькович. Місяці – королі. In Буковинський календар. 1887. с.75-78. Писання Осипа Юрія Федьковича. Т. 2. Повісті й оповідання. З першодруків і автографів зібрав, упорядкував і пояснив др. Олександр Колесса. У Львові 1902, с. 406-410.

Осип Федькович і його неазовські Три як рідні брати

Пишучи повість *Три як рідні брати*, Осип Юрій Федькович відштовхувався від старої української народної творчості. Він з усіх можливих боків розглядав, осмислював і з різних аспектів переоцінював створену в XV – XVI ст. *Думу про втечу трьох братів з Азова*. За висновками, до яких він дійшов при осмислюванні згаданої народної думи, він створював оригінальну ідейну та історико-суспільну концепцію свого прозового твору.

Фольклорний твір *Дума про втечу трьох братів з Азова* розповідає про те, як три рідні брати втікали з Азова із турецького полону. Втікаючи, старші два брати їхали верхи, на конях, а наймолодший їх брат пробирався за ними пішки. Втомлений і змучений дорогою наймолодший брат просив своїх старших братів взяти його на коня і спільно привести його додому. Але старші брати відмовляли йому у просьбі і, говорячи, що їх може наздогнати ворожа погоня, лишали його іти пішки без їжі і води та ще й наражатись на небезпечних звірів та притаєного ворога. Втомлений, знесилений і змучений, наймолодший брат лишився без сил, упав і незабаром став легкою здобиччю диких звірів і хижих птахів. Не судилася доля і старшим братам, які не допомогли наймолодшому братові у важкій і загрозовій хвилині його життя. Вони натрапили на приховану засідку ворогів і були ними загублені. У старших братів не вистачало людської мужності, героїзму й великодушності. Обом їм хоч і були не однакові за вдачею та й із різними характерами бракувало почуття спільності, спорідненості, взаємоповаги, взаємопошани, взаємодопомоги і взаємовідповідальності за себе та за рідного і близького.

Осип Юрій Федькович у повісті *Три як рідні брати* створив інший тип постатей, інший тип людських особистостей. Вони не приходяться рідними братами, якими були три азовські брати в думі про їх втечу. Його постаті є людьми різними за своїм сімейним походженням. Їх не зв'язують родинні зв'язки. Ці зв'язки вони налагодять аж пізніше. Проте в своєму житті, в своїх діях і вчинках вони поведуться як справжні рідні брати. Життєвою поведінкою, своїми моральними засадами вони протиставляються трьом азовським братам і ведуть себе як три неазовські брати. Ними є вояк русин українець Шовканюк, вояк за походженням словак Бая та жандарм німець Тоній. В одно, докупи, в одну сім'ю їх зводить намагання жити за товариськими нормами, допомагати собі у лиху годину і створювати позитивні умови щоденного існування як спільно, так і в кожного окремо.

Вони у важкій хвилині життя наймолодшого із них, Шовканюка, піднімаються угору, душею випрямляються на весь зріст і встають на його захист. Вони допомагають йому пережити небезпечні лихі дні і таким способом рятують його від навислої над ним смерті. Бая і Тоній є носіями братньої дружби, братньої товариської допомоги і відповідальності за долю

наймолодшого їх побратима. Ці постаті, змальовані рукою Федьковича, у своїй поведінці протиставляються до поведінки азовських старших братів, які не допомогли наймолодшому братові і кинули його загинути в дорозі. Русин Шовканюк звертається до капітана із проханням дати йому відпустку, щоб провідати хвору маму і недужого брата. Капітан відмовляє йому у відпустці та ще й побиває його. Словак капрал Бая, в якого закінчується строк військової служби в гарнізоні, заступається за Шовканюка. Він зобов'язується капітанові ще рік прослужити в гарнізоні, якщо той дозволить Шовканюку піти у відпустку для відвідання хворої мами. Крім того, Бая допомагає Шовканюку із гостинцями для його рідних. Він дає йому ще якісь гроші на дорогу.

Шовканюк їде у відпустку. В дрантивому одягненні в дорозі він захворіє, промерзне від холоду й морозу. Його промерзлого знаходить у снігах жандарм німець Тоній і рятує його від холодної смерті. Підбирає його і приводить до нього лікаря. Таким чином, він, на відміну від старших азовських братів, які лишили наймолодшого брата помирати, допомагає йому вижити. Шовканюк вижив і приходить у рідну хату. Брата він уже не застав, оскільки він недавно помер. Знаходить він живою лише маму і сестру в наймах. У той час німець Тоній та словак Бая повідомляють про стан здоров'я Шовканюка у вище начальство. Через клопотання німця Тонія та словака капрала Баї Шовканюка списують із війська і уможливають йому жити в рідному селі. Старші його побратими, які є вихідцями із інших народів і інших країв, не дали йому загинути. Вони в протиставленні до старших братів у *Думі про втечу трьох братів з Азова* допомогли врятувати життя Шовканюка, допомогли йому вижити в життєвій дорозі.

В *Думі про трьох братів з Азова* не доживають свого віку і два старші брати. Вони гинуть від ворожої засідки. Їм не було суджено жити на волі своїм вільним і щасливим життям. За зраду наймолодшого брата карає їх лиха доля. Федькович у повісті *Три як рідні брати* малює зовсім відмінні, протилежні наслідки вчинку і поведінки словака Баї та німця Тонія, які врятували Шовканюка й не дали йому загинути узимку в холоді й морозі.

У Шовканюка був у селі товариш Яків. Шовканюк одружується з його сестрою Катериною, із сестрою Шовканюка одружується німець Тоній, а Яків одружується із Марією. У повісті Федьковича *Три як рідні брати* появляється друга трійця – Шовканюк, Тоній і Яків, яка у протиставленні до трьох братів азовських взаємно допомагає собі і продовжує жити щасливим людським життям.

Дума про втечу трьох братів з Азова сприймалася в Україні як образ розвитку і долі українського суспільства, коли в ньому не знаходилося єдності і згоди в діяльності на користь суспільного життя. Маючи це на увазі, мислячі люди, поети й письменники шукали й намагалися створити інший образ братів, який був би протилежний у відношенні до трьох братів азовських і був би полемікою із ними. Робив це Осип Юрій Федькович своєю повістю *Три як рідні брати*. Ширше і глибше у наш час продовжують це робити інші поети і письменники, наприклад, поетеса Ліна Костенко.

Мілан Бобак відзначає 80

Мілан Бобак належить до тих українських поетів Словаччини, яким була близька поетика українських поетів шістдесятників, тим більше, що він особисто знався з їх лідером Іваном Драчем і захоплювався його поезією. Навіть у нього взяв інтерв'ю під час свого навчання на Філологічному факультеті Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка і надрукував його в журналі «Дукля». Тому гадаємо, що він інспірувався новаторством українських шістдесятників, хоч те не усвідомлював. Відомо, що кожна людина своїм способом життя, позиціями і діями до певної міри загадкова, тим більше загадкова для мене творча людина та її поетична творчість, наповнена художніми образами, якими вона виражає свої почуття та промовляє ними до нас, читачів. Для мене такою загадковою людиною-поетом є Мілан Бобак та його творчість.

Хто ж Мілан Бобак? Він народився 28 вересня 1944 року в селі Пихні Снинського округу, з якого після 1945 року вийшло чимало відомих людей. Після закінчення початкової школи в рідному селі, Середньої загальноосвітньої школи у Снині, продовжив навчання на пряшівському Філософському факультеті Університету ім. П. Й. Шафарика та на Філологічному факультеті Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка і закінчив його в Пряшеві 1970 року. Став редактором «Нового життя», згодом головним редактором журналу для дітей «Веселка» (1972-1990) і нарешті заступником голови ЦР СРУСР аж до виходу на пенсію 2004 року. Все те багате життя дало йому можливість докладно познайомитись і навіть вивчити культурно-літературне життя, потреби та мрії українців Словаччини, познайомитись із культурно-літературним процесом тодішньої Чехословаччини, встановити особисті контакти з багатьма провідними поетами нашої країни й України.

Писати вірші почав М. Бобак ще в середній школі. Багато з того, що він бачив, пережив, відчув, стало об'єктом та й суб'єктом його поетичного зображення. Вже вірші добірки «Поїзди» в колективному збірнику «Пригорщі весни» (1966) давали знати, що в нашу літературу вступає новий поет з власним поетичним письмом, художнім образом. Таку поетичну форму-мініатюру до нього в українській літературі Словаччини використовував лише Йосиф Збіглей, почасти і Сергій Макара.

М. Бобак своїми творами збагачував нашу поезію не лише з формального боку, але й новим мисленням, новими художніми образами, темами, проблемами. Таку поезію раніше писали й українські шістдесятники та після них й деякі пряшівські майстри слова, якими були С. Гостиняк, Й. Збіглей, Й. Шелепець, С. Макара, І. Галайда та інші. Всіх надихали ще й ідеї «Празької весни» 1968 року.

Шістдесяті роки минулого століття не лише в літературі України, але і в нашій, були справді «ренесансні», як вдало їх назвав проф. Михайло Наєнко. Раді констатуємо, що свою лепту до того ренесансу доклав і М. Бобак.

Уже в дебютній поетичній збірці «Живоцвіт» (1972) М. Бобак у першій вірші заявив:

*Благословенний
материнським
помислом
і словом,
несу
свій
світ.*

Якби я ще продовжив цей вірш-заяву так, що поет М. Бобак, що пориває з домінуючими досі в нашій поезії канонами зображення політичної партії, різних політиків, але несе нам свої почуття і погляди, що коріння його поезії насичене материнськими помислами, скарбами рідної мови, яка віками жила тут в Карпатах, хоч її віками переслідували наші вороги.

Поет М. Бобак переконав мене, що й такою мініатюрою можна сказати дуже багато.

В збірці знаходимо і кілька інтимних віршів, в яких теж мініатюрною формою зумів передати по-новаторськи та по-молодечому свої почуття:

*У сад вікно моє відкрите,
дощ весняний на слід пройшов...
Обличчя, ніжно в серці скрите,
я в себе на столі знайшов.*

*Тебе одну, тебе єдину
із плесом віч твоїх без днів!
Побудь зі мною ще хвилину,
моя ти квітка запашина.*

(«Фото»)

Такий тип поезії М. Бобак продовжував переважно писати і в наступних поетичних збірках, як, «Кольорові дні» (1979), «Судний час» (1996), «Сповідь на самоті» (1999), «Під сьомим небом» (Ужгород, 2004) і «Бути птахом» (Ужгород, 2013). Котра з них найкраща, я не наважуюсь відповісти. Сильні почуття викликають у мене вірші збірки «Сповідь на самоті», яку до друку підготували, вибравши те найкраще, що поет М. Бобак до того часу написав, його колеги – поети І. Галайда та В. Конопелець. Читаючи її, приходять нам на думку деякі поезії Богдана Ігоря Антонича, яким М. Бобак дуже захоплювався. Не дивно, що його творчості надавав таку велику увагу і популяризував її та навіть підготував до друку збірник під назвою «Крилатий вітер. Богдан Ігор Антонич і Словаччина» (2009). Але й вірші останніх Бобакових збірок вражають нас своєю пластичністю, інтимною довірливістю, добрим знанням історичних фактів і подій. Деякі вірші здатні читача навіть гіпнотизувати своєю загадковістю, містикою та сугестивністю, як написала закарпатська поетеса Надія Панчук. З цим можна погодитися. Це великий дар, бо не кожен поет здатний такою міні-

атюрною формою передати таку зливу почуттів. Кожна з наведених збірок виникала в певному часі і несе його відбиток.

На нашу думку, високого поетичного рівня Мілан Бобак досягнув у віршах збірок «Під сьомим небом» (2004) та «Бути птахом» (2013). Обидвом збіркам притаманна асоціативна образність, яка викликає у нас питання, де ж поет М. Бобак знаходить їх коріння. Для прикладу наведемо вірш «Мій ліс»:

*Стежками перехрещений,
пташиним співом пещений
завис
у хмарі
мій ліс –
театр
невгаданих
куліс.*

Вражає нас здатність поета М. Бобака поетично зобразити події і зміни, які настали в людських долях і почуттях, як свідчить і вірш «Лемківщина»:

*І досі тут душа бездонна
вслухається до співу дзвона.*

*І досі ще несуть їй втому
і зазіхають на ікону.*

*І досі ... Мабуть, аж до скону,
вона вклоняється святому.*

Думається, що не кожен читач зрозуміє, яку трагічну долю лемків Польщі мав на увазі поет М. Бобак, яких варшавська влада в рамках операції «Вісла» насильно виселила із історичних земель.

Або у вірші «Відгомін празьких вулиць» поет М. Бобак зумів одним словом-образом «ключі» передати велику подію, яка відбулась у колишній Чехословаччині, коли люди на площах Праги, Братислави та інших міст нашої країни давали 1989 року до відома тодішній владі, що вимагають зміну дотеперішнього режиму і несуть ключі, щоб відкрити двері новому демократичному режиму. Такий засіб через кілька років, а саме 2012 року, вжили чеські профспілкові організації і брязкотом ключів протестували проти тодішнього уряду і домагалися поліпшення життєвого рівня:

*Знов ключі у дії.
Звуть вони нових борців
чи старих злодіїв?*

Такий художній засіб-символ «ключі» ніхто ні з наших, ні із словацьких чи чеських поетів досі не вжив, а він багатозначний, не кажучи, що він дуже вдалий і зрозумілий, який викликає чимало й інших асоціацій.

У збірці «*Бути птахом*» знаходимо ряд дальших художніх образів-метафор. Досить прочитати вірш «Мрія», щоб переконатись у сказаному.

*Птахом
бути,
духом
зріти
на просторах
неба.*

Птах для поета – символ свободи, вольності, незалежності думки, могутності, який у читача може ще викликати й інші асоціації.

Така незвичайна, асоціативна метафорика викликала інтерес в Україні, де вийшли його збірки (Ужгород) та ще раніше добірки віршів у антологіях «Карпатська замана» (1990), дещо пізніше «Під синіми Besкидами» (2006), але й у словацьких, чеських, мадярських перекладах. Спочатку його вірші вийшли в антологіях «Ráno pod Karpatami» (Praha, 1982), «Srdce ako slnce» (Bratislava, 1983), «Sú také chvíle» (Prešov, 2007), «A Kárpátok eneké» (Bratislava, 1989), потім вийшли окремі збірки його поезій у перекладі на словацьку мову Ю. Андрічика «Okamih dojatia» (Prešov, 2006) та у перекладі Я. Кабічека і Т. Вашута чеською мовою «Pozvání do podzimu» (Prešov, 2016). Таким ужинок з наших поетів можуть похвалитися лише поети С. Гостиняк, І. Галайда, Й. Збіглей, С. Макара, яким вийшли окремі збірки в Україні, або чеською чи словацькою мовами.

М. Бобак належить до тих наших поетів (Іван Мадинський, Віталій Конопелець, Ілля Галайда, Сергій Макара та інші), які активно перекладали твори словацьких поетів на українську мову. Окремими збірками у його перекладі вийшли твори Д. Гев'єра «Посеред спокуси» (2003) та К. Хмела «365 пір року» (2005).

Я з повагою сприймав його діяльну участь у багатьох акціях української літератури і культури. Гадаємо, що вклад М. Бобака у нашу українську культуру, в тому числі й художню літературу є помітний. За це належить йому наша велика пошана і подяка.

Михайло РОМАН.

МИ В РОСІЇ – НА СВОЇЙ ЗЕМЛІ

про що підписувалися навіть україножери петро перший і лазар каганович

Нині особливого значення набуває Указ Президента України Володимира Зеленського від 22 січня 2024 року про посилення уваги до Українських етнічних теренів, які російські більшовики остаточно окупували наприкінці 1918 року. Йдеться насамперед про Слобідщину, яка нині опинилася в епіцентрі військових подій і де може вирішитися доля її матері України.

Слобідщина споконвіку належить до Сіверщини, й ці землі обжила Українська хліборобська людність. У XVI–XVII століттях руські колонізатори назвали терени нинішніх Харківщини, Курщини, Білгородщини й Вороніжчини, частини Сумщини, Донеччини й Луганщини *Диким Полем*. Цей термін означав, що поле *пусте, нічиє*, і його можна захоплювати. За початком розвитку нашого козацтва стали масово переселятися сюди Українці Наддніпрянщини, які принесли сюди козацький устрій і тривалий час адміністративно належали до Києва. Скажімо, на початку XVIII ст. до Київської губернії указом московського сатрапа петра першого були віднесені Білгород, Брянськ, Трубчевськ, Курськ, Сівськ, Путивль, Рильськ, Лівни, Карачев, Орел, Кроми, Новосіль, Короча, Белев, Мценськ, Старий Оскол, Обоянь, Хотмижськ, Карпів, Яблунів.

Зрештою, в 40-х роках XVIII ст. слобідські козацькі полки формально звітують канцелярії Гетьманщини, що засвідчує в січні 1742 р. «Генеральная Перечневая табель Малороссийских и Слободских полков…» про присягу імператриці Єлизаветі. З цього документа, зокрема, довідуємося, що в найбільшому слобідському полку – Острогозькому – великоросіян «рядових і разного звання людей» 444. У той же час українців – 2242 особи.

Ця українська присутність на землях колишнього Дикого поля збереглася й у майбутньому. Так, за переписом 1897 року в Курській губернії нараховувалося 523.277 наших співвітчизників, а у Воронежській – 854.093. Саме вони та їхні нащадки заявили після Лютневої революції в Росії в 1917 році про своє бажання приєднатися до відродженої Української державності. Це їхнє волевиявлення проявлялося в тому числі серед вихідців із названих регіонів і на всіх фронтах Першої світової війни, де вони брали участь у виборах до Українських Установчих Зборах.

Цілком імовірно, що цей рух вплинув і на переговори більшовицької росії в Бересті навесні 1918 року, де Центральні держави поставили їй умову провести розмежування з Українською Народною Республікою за етнічною ознакою. Однак лєнін дав наказ голові своєї делегації на цих переговорах християну раковському всіляко затягувати даний процес, тим паче, що червона армія не залишила так званої нейтральної зони на Східній Слобідщині. А коли з закінченням війни німецька армія вийшла з цих теренів, то їх негайно окупували росіяни і більше з них уже не виходили.

Але бажання Українського населення про приєднання навіть до радянської України виразно проявлялося. Так, 1920 року за входження до УСРР однозначно висловилися з'їзди рад Коров'яківської та Кульбаківської волостей Рильського повіту Курської губернії, Нововознесенської, Успенської, Грайворонської – Путивльського та багатьох інших. Тоді ж з'являється подібного характеру спільна постанова виконкомів Новооскольського, Корочанського та Білгородського повітів, на території яких мешкало майже 650 тисяч осіб. У цьому документі, до речі, зазначалося: «Ще в 1917–1918 роках місцеве населення одностайно вислови-

лося на користь. приєднання до Харківської губернії і тільки німецька окупація України перервала подальше здійснення цього народного бажання».

У протоколі загальних зборів громадян Томарівської волості 4 квітня 1920 року, на яких було присутніми 956 осіб, зазначено:

«Вислухавши доклад учасників Білгородської повітової конференції безпартійних по питанню о прилученні до України, збори одностайно вирішили «звернутись з проханням заступництва перед належними центральними установами з приводу прилучення Томарівської волости Білгородського повіту до території Української Східної Республіки по слідуючим, одностайно ухваленим зборами мотивам:

1. По походженню населення Томарівської волости українське з своєю самобутньою культурою, мовою, звичаями, норавами і історичним минулим.

2. Томарівська волость є протиставленням однорідного чисто українського населення Харківської губернії, отже ніяких технічних перешкод для прилучення її до території Української Східної Республіки немає.

3. В економічно-господарському житті Томарівська волость, як і цілий Білгородський повіт, тяжіють до Харкова, як до найближчого центру, з котрого завше забирали як споживчі продукти, так, однаково, і різні сільсько-господарські вироби і інші предмети сільського вжитку.

4. Окрім того, для Томарівської волости Харків є найближчим центром, із котрого вона почерпає духовно-моральні вартости рідної української культури, придбання котрих легше здійснити при навчанні на материній (українській), а останнє (навчання) користніше і з технічного боку більш справедливо у всеукраїнському масштабі.

5. Дякуючи малій віддаленості і зручності шляхів, всі культурні вартости, а саме: книги, газети і т. и. можуть одержуватись дуже швидко, чим з інших культурних центрів, так, наприклад, газети одержуються у день їх виходу...».

Однак ця та інші численні петиції корінного Українського населення Слобідщини Москва проігнорувала, посилалаючись на нібито повне задоволення духовних запитів місцевого населення через так звану українізацію. Насправді ж така фактично саботувалася владою, що викликало нові й нові рішучі вимоги місцевого Українського населення, які проголошувалися на велелюдних зібраннях. Зокрема, учасники партійного активу тодішнього Суджанського повіту Курської губернії 20 лютого 1925 року поставили це питання перед секретарем ЦК РКП (б) Молотовим на зустрічі з ним у Народному домі.

Його відповідь про те, що «кордони вже встановлені і Суджанський повіт відійшов до РСФРР», викликала велике невдоволення населення повіту. Наприклад, через два дні 433 мешканці села Золашенки підписалися під таким протестом: «Маючи природне національне і етнографічне тяжіння до України, а також економічне тяжіння до центру України – Харкова і зокрема міста Суми, а не до міст РСФРР, зокрема, до теперішнього повітового міста Львова і губерньського Курська.

Крім того, маючи в своєму складі 100 % Українського населення, яке здавна має Український побут і звичаї, що доказує історичну приналежність до України, з метою здійснення заповітів Леніна на самовизначення народів, підтверджених XIII партійним з'їздом РКП (б) і неодноразові на те вказівки друкованої преси вождів робітників і селян у нинішній час, що особливо яскраво виразилися на останньому Всеросійському Учительському З'їзді, з метою підняття культурного рівня народу малих національностей, Загальні Східні клопочуться про приєднання слоб. Золашенки до УСРР і тим полегшити економічний та адміністративний зв'язок з такою.

Ми, громадяни слоб. Заолешенки, сподіваємося, що наш голос – голос народу буде почутий центром, і останній, як виконавець волі народних мас селянства, повернеться обличчям до села, піде нам назустріч і з'ясує це питання через свого уповноваженого шляхом плебісциту в населення колишнього нашого Суджанського повіту про його волю приєднання, – чим переконається в законності нашого клопотання.

Насмілюємося обмовитися, що категорична відмова в нашому клопотанні і взагалі мовчанка з цього питання чи просто нав'язування зверху своїх міркувань стосовно встановлення кордонів без згоди на те зацікавленого населення даної місцевості, шкідливо і з недовір'ям відгукнеться на престижі й довірі населення Центральній Владі Рад, котра порушує права на самовизначення».

Подібні звернення постійно надходили і до органів влади УСРР. Тож політбюро ЦК ВКП (б) у під головуванням свого генерального секретаря лазаря кагановича 18 травня 1928 року розглянуло доповідну записку до ЦК ВКП (б) стосовно остаточного визначення кордону між РСФРР і УСРР. Це було викликано створенням Центрально-Чорноземної області, в ході якої з'явилася можливість менш боляче здійснити всі територіальні зміни в Курській і Воронежській губерніях, включивши українські терени до складу УСРР.

У документі, який підписував до москви україножер каганович, навіть наголошувалося, що *«проведення державного кордону між УСРР і РСФРР за етнографічним принципом цілком співпадає з сільськогосподарськими й економічними районами».* Відтак, українські більшовики просили москву *«винести принципове рішення» встановлення «на основі етнографічних даних точних кордонів між УСРР і РСФРР».*

З цим у москві й далі зводили. А коли на зустрічі українських письменників зі сталініним у лютому 1929 року його запитали: *«Чому до України не приєднують декілька повітів Курської та Воронежської губерній»*, той відповів: *«Для нас кордони в межах СРСР не мають значіння, питання це стояло кілька років, але ми до цього ставимося дуже обережно. Західня буржуазія в своїй пресі і так натякає, що ми дуже часто міняємо кордони».*

Зрозумівши, що українізація наших етнічних теренів у росії пішла не за кремлівським сценарієм, сталін та його найближчі соратники вдалися до нечуваного злочину, аби зупинити відродження й утвердження національної ідентичності – спеціальними урядовими постановами припинили цей процес, звинувачуючи коренізацію наших співвітчизників у саботажі виконання непосильних планів хлібозаготівель. Спочатку така директива від 14 грудня 1932 року за підписами сталіна і молотова стосувалася Українства Північного Кавказу, а наступного дня все українське за межами УСРР заборонялося на всій території СРСР.

Відтак негайно стали переводити на російську мову всі українські газети, книгодрукування, радіопередачі й навчання в школах. Лише в Азербайджані, куди не прислали цілком таємного рішення кремля, й далі провадили українізацію шкільної освіти – аж поки з УСРР, куди звернулися за підручниками, не повідомили пошепки про згорання так розрекламованого російськими більшовиками процесу коренізації.

З того часу минуло понад 90 років. Та, як видно з сьогodнішніх репортажів з теренів того ж Суджанського району Курської області, Українська мова й далі живе там. Бо там Українці – на своїй батьківській землі.

Володимир СЕРГІЙЧУК,
*завідувач кафедри історії світового українства
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доктор історичних наук, професор*

Українець Микола Гоголь:

*«Справжня національність живе
в самому духові народу»*

(215-ліття від народження)

Микола Васильович Гоголь (1809–1852) – геніальний Український письменник-мислитель, історик, публіцист, народознавець, фольклорист, мистецтвознавець, педагог. Микола Гоголь як класик світової літератури з Українським серцем відкрив Світові Україну. З неповторною мистецькою силою Український геній зобразив рідний народ з його самобутнім характером, явив волю національного духу та моральну чистоту Українців, показав героїчну історію й високу культуру свого народу, його любов до рідної землі й лад родинного життя. Митець описував з любов'ю красу Української природи й зображав з тонким почуттям гумору людей та викривав нещадною сатирою нелюдство.

Микола Гоголь як подвижник Українського духу будив дух Волі

у своєму народі, відновлював історичну пам'ять і національну самосвідомість. Глибинне усвідомлення своєї національності Микола Гоголь явив у лаконічній формулі: «Справжня національність живе в самому духові народу» та розкрив це в епічному образі Тараса Бульби.

Микола Гоголь як найвизначніший представник «Української школи» в руській літературі першої половини XIX ст. став основоположником реалізму (натуральна школа) в Українському письменстві й руському наслідуванні. Твори М. Гоголя справили визначальний вплив на розвиток Українського й світового письменства, театру, мистецтва й культури в цілому. Українську національно-культурну неповторність мистецького світу Миколи Гоголя перший осягнув основоположник Гоголезнавства Пантелеймон Куліш: «Якби М. Гоголь не був Українцем, то не створив би нічого подібного».

Василь Тропінін. Портрет Миколи Гоголя. 1830.

Родовід. Освіта

Микола Гоголь народився 20 березня (1 квітня) 1809 р. в містечку Сорочинці Миргородського повіту Полтавської губернії (тепер – село Великі Сорочинці Миргородського району Полтавської області) в Українській родині Гоголів-Яновських – Василя Панасовича й Марії Іванівни (уроджена – Косяровська).

При народженні Миколу записали Яновський, а в 1821 йому з дворянським званням надали й прізвище Гоголь-Яновський. Невдовзі Микола відкинув другу частину прізвища як польську й залишив першу – Гоголь. Рід Гоголів веде свій початок з XVII ст., від козака Остапа Гоголя, який у 1675–1679 роках був наказним гетьманом Правобережної України. А Миколин дід Панас Дем'янович уже писався Гоголь-Яновський, він закінчив Київсько-Могилянську академію, вивчив шість мов і з 1757 працював перекладачем у Генеральній військовій канцелярії Гетьманщини, а з 1782 – полковим писарем Миргородського полку. Панас Дем'янович Гоголь-Яновський одружився з Тетяною Семенівною Лизогуб, а через Лизогубів Гоголі поріднилися з Танськими, Забілами, Дорошенками, Скоропадськими. Отже, Микола Гоголь був нащадком гетьманів Михайла, Дорофія й Петра Дорошенків та Івана Скоропадського. Миколин батько Василь Панасович Гоголь-Яновський був відомим українським письменником, автором комедій, водевілів, віршів і, разом з іншим українським письменником Василем Васильовичем Капністом, ставив п'єси в театрі, заснованому в селі Кибинці на Миргородщині державним діячем і українським меценатом Дмитром Прокоповичем Трощинським. Материн рід Косяровських споріднений з козацько-старшинськими родами Трощинських і Лукашевичів.

Миколине дитинство минуло в родовому маєтку в селі Василівка або Яновщина (тепер – село Гоголеве Миргородського району Полтавської області). У Гоголів народилося 12 дітей, а вижило п'ятеро: Микола й менші сестри – Марія, Ганна, Єлизавета, Ольга. Коли Миколі було 15 років, помер батько.

Вихованням Миколи займалася переважно бабуся по мамі Тетяна Семенівна Косяровська, яка з раннього дитинства плакала в онукові любов до рідної мови й народної культури. Під бабусиним впливом Микола захопився збиранням українських народних пісень, прислів'їв, приказок, інших фольклорних скарбів, готував матеріали до українсько-руського словника. Микола Гоголь ціле життя записував українські народні пісні й постійно висловлював своє глибоке захоплення цими скарбами народної пам'яті: *«Моя радість, життя моє! Як я вас люблю! Що всі холодні літописи, в яких я тепер риюся, перед цими дзвінками, живими життєписами! Як мені допомагають в історії пісні!..»*; *«Якби наш край не мав такої скарбниці пісень, я ніколи не зрозумів би його історії, бо не збагнув би минулого...»*. А в праці «О малороссійских піснях» узагальнив: *«Це народна історія, жива, яскрава, вивпнена барвами, істинна, яка розкриває все життя народу. ...Українські пісні можуть цілковито називатися історичними, бо вони не відриваються ні на мить од життя й завжди вірні тодішньому часові й тодішньому стану почуттів. Усюди проймає їх, усюди в них дихає ця безмежна воля козацького життя»*.

Перша публікація Гоголевих записів народних пісень з'явилась у збірнику «Українскія народныя пісни» (Москва, 1834), що його уклав Гоголів товариш, український вчений-енциклопедист Михайло Олександрович Максимович (1804–1873). М. Гоголь вислав тоді М. Максимовичу близько 150 невідомих йому пісень і зазначив, що в нього записано близько 1000 відомих пісень. Цілісне видання

українських народних пісень у власноручних записах Миколи Гоголя вийшло в 1908 р. в С.-Петербурзі у виданні Імператорської Академії наук «Пісни собранные Н. В. Гоголем», де вміщено 409 українських народних пісень, начисто переписаних ним у двох зошитах, і 94 руські пісні, вибрані переважно зі збірника фольклориста І. П. Сахарова «Пісни русского народа» (1838–1839). М. Гоголь записував пісні свого народу переважно від рідних йому людей, передусім од бабусі Тетяни Семенівни й тьоті Катерини Іванівни, рідної маминої сестри, а також від народних співців – кобзарів і лірників.

Отже, Микола Гоголь виховувався в Українському родинному світі на рідній морально-світоглядній основі й здобував історичні знання з незглибимих джерел Української народної пам'яті. Витоки Української історіософії М. Гоголя – в живій народній мудрості, в заповітних кобзарських думках і в народній поезії.

Офіційну освіту Микола здобував у Полтавському повітовому училищі (1818–1819), у Ніжинській гімназії вищих наук (1821–1828). Тут він уперше виступив на сцені гімназійного театру як актор і режисер-постановник вистав «Едіп в Афінах», «Урок дочкам» та інших. А в комедії «Недоросток» Дениса Фонвізіна майстерно зіграв роль Простакової. Миколин товариш і учасник тієї вистави Костянтин Базилі, згодом відомий письменник, історик, сходовознавець, дипломат, згадував: «...Я бачив цю п'єсу і в Москві, і в Петербурзі, та завжди вважав, що жодній актрисі не вдавалася так добре роль Простакової, як її зіграв 16-літній Гоголь». Інший Миколин товариш по Ніжинській гімназії Тимофій Пащенко стверджував: «Думаю, що Гоголь затьмарив би й знаменитих коміків-артистів, якби вступив на сцену».

У 1828 Микола Гоголь після закінчення Ніжинської гімназії вищих наук переїхав до Петербургу, де служив урядовцем і водночас навчався в Академії мистецтв.

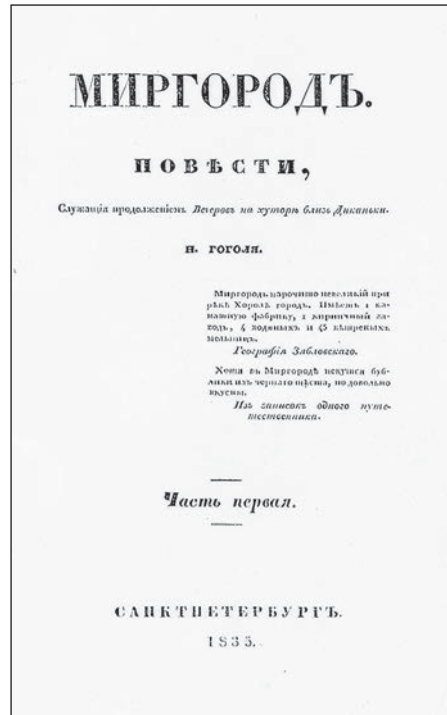
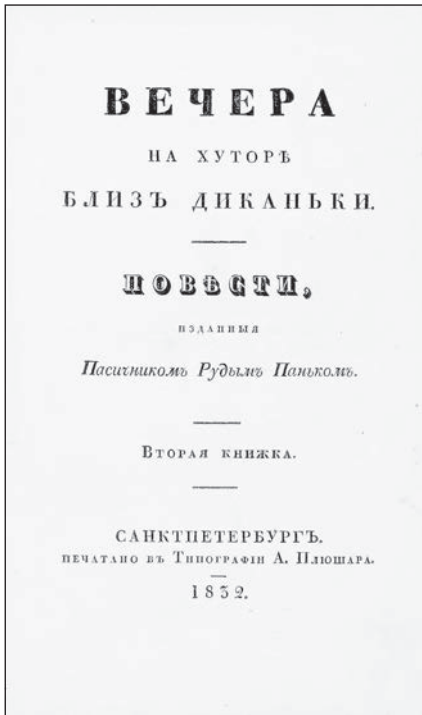
У 1832–1833 жив дома, на Полтавщині. У 1834–1835 – ад'юнкт-професор історії Петербурзького університету.

Літературні й історичні праці

У 1831 й 1832 рр. М. Гоголь видав перше зібрання Українських повістей «Вечорниці на хуторі біля Диканьки» у двох томах. Одразу після виходу у світ першого тому «Вечорниць...» доти невідомого українського письменника прийняли як рівного в колі корифеїв руської літератури. У 1835 р. М. Гоголь видав двотомник «Миргород», що є продовженням «Вечорниць...». До першого тому увійшла й знакова повість «Тарас Бульба». В обох двотомниках Гоголь з великою любов'ю описав свою рідну прекрасну, теплу, осяяну Сонцем Україну, свій рідний великодушний, талановитий народ і його героїчну боротьбу за волю. Своїми Українськими повістями М. Гоголь уславився як видатний Український письменник.

Від 1835 до 1842 Гоголь видав п'ять повістей під загальною назвою «Петербурзькі повісті». У цих повістях Гоголь описав гнітючу чужину, де навіть природа болотяна, холодна й холодні, відчужені одне від одного мертвдушні людиці.

19 квітня 1836 р. відбулась прем'єра знаменитої комедії Миколи Гоголя «Ревізор» на сцені Александринського академічно-драматичного театру в Петербурзі. Хоч п'єсу офіційно й не заборонили за викриття типових для Руської імперії пороків (казнокрадство, здирицтво, підкуп, шахрайство...) та відсутність позитивних героїв і імператор Микола I змушував міністрів дивитися «Ревізора», однак, він

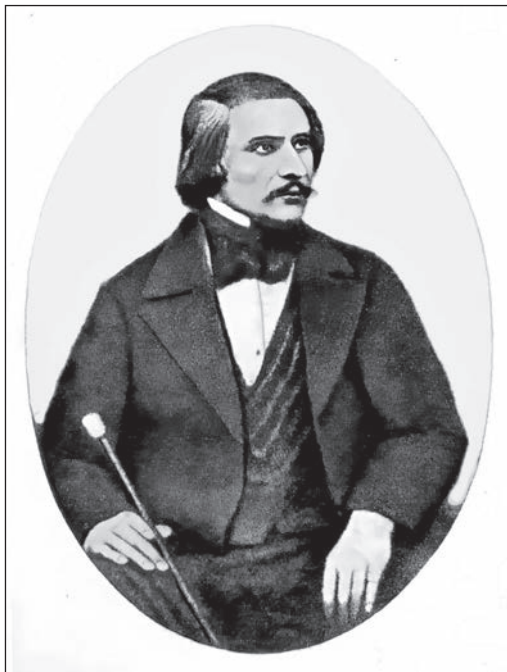

звелів замовити іншому автору п'єсу з тим самим сюжетом, але з «позитивним» фіналом, де всі чиновники-казнокради мають бути покарані. Через три місяці відбулась прем'єра «позитивної» комедії «Настоящий ревизор» без зазначення автора (через якийсь час стало відомо, що автор – князь Д. І. Ціціанов). Ще одразу після прем'єри свого «Ревизора» Микола Гоголь виїхав за кордон, мотивуючи свій від'їзд проблемами зі здоров'ям та холодною руською зимою, однак, справжньою причиною стала неочікувана реакція столичної публіки: Гоголь очікував не сміху, а суспільного обурення викритими пороками. Ось Гоголева реакція на той сміх: *«Потрібно зі сміхом бути дуже обережним, – тим паче, що він заразливий»*. А замість обурення суспільства деградацією імперської влади проти Гоголя збурилися *«цілі стани»* владоможців: *«Чиновники віку похилого й поважні кричать, що для мене нема нічого святого, коли я насмілюся так говорити про служивих людей. Поліцейські проти мене, купці проти мене, літератори проти мене. Св'ячать і ходять на п'єсу... Найменший прояв істини – і проти тебе повстають, і не одна людина, а цілі стани»* (з листа М. В. Гоголя до М. С. Щепкіна, квітень 1836 р.).

З 1836 по 1848 письменник жив у Німеччині, Швейцарії, Франції, Італії. Та за ним уже було встановлено негласний нагляд, і його дістали й за кордоном. Царська охранка доручила персональне стеження за Гоголем його «приятелям» – графові Олександрю Петровичу Толстому (1801–1873) й художникові Олександрю Андрійовичу Іванову (1806–1858).

У 1842 М. Гоголь видав перший том роману «Мертві душі», який назвав «епічною поемою в прозі». Протягом 10 років письменник працював над другим і третім томами, які збереглись у фрагментах (другий том спалив, а третій почав писати).

Поема «Мертві душі» стала вершиною творчості Миколи Гоголя, який нещадно викрив кріпосницько-жандармський режим імперської Росії, бюрократичну верхівку, беззаконня чиновників, казнокрадство, хабарництво, тотальну деградацію суспільства.

Єдине фото Миколи Гоголя з дагеротипу групи художників у Римі. 1845.

У 1842–1843 опубліковано 4-томне зібрання «Твори Миколи Гоголя», з якого почалася світова слава письменника.

На початку 1847 вийшла публіцистична книга «Вибрані місця з листування з друзями», де М. Гоголь розкрив релігійно-політичні причини аморалізму тогочасного імперського соціуму, що накликало на автора нападку чатових режиму, клерикалів, бузувирів і невігласів.

Літературно-історичну спадщину Миколи Васильовича Гоголя перший почав вивчати й популяризувати його земляк-сіверець, письменник, літературознавець, історик, видавець Пантелеймон Олександрович Куліш (1819–1897), який став першим біографом Гоголя й основоположником Гоголезнавства. П. Куліш – автор дев'яти біографічних праць про М. Гоголя: «Несколько черт для біографії Николая Васильевича Гоголя» (1852), «Несколько слов о Гоголе» (1852), «Несколько

черт для біографії Н. В. Гоголя» (1853), «Опыт біографії Николая Васильевича Гоголя» (1854), «Опыт біографії Николая Васильевича Гоголя со включенієм до сорока его писем» (1854), «Записки о жизни Николая Васильевича Гоголя» (у 2-х томах; 1856), «Заметки и наброски Н. В. Гоголя для драмы из украинской истории» (1861), «Гоголь, как автор повістей из украинской жизни и истории» (чотири статті; 1861), «Несколько слов об обороні Гоголя и нападении его земляков» (1861). П. Куліш – упорядник, текстолог і видавець першого посмертного повного зібрання творів земляка в шести томах «Сочиненія и письма Н. В. Гоголя» (1857). Подальші видання М. Гоголя виходили у світ на основі цього базового видання. П. Куліш узявся за цю відповідальну справу на прохання Гоголевої матері – Марії Іванівни та з власного *«незатихаючого інтересу до особистості Гоголя»*. Для підготовки повного зібрання творів і листів М. Гоголя П. Куліш оселився у Василівці, в Гоголевому флігелі, й за три місяці власноручно скопіював і впорядкував усі рукописи й листи письменника та написав коментарі. П. Куліш опублікував Гоголів шеститомник у щойно заснованому власному видавництві в Петербурзі. Свій гонорар і отримані 10% від реалізації видання П. Куліш уклав у розвиток Української видавничої справи. Так Микола Гоголь і по смерті працював на Українську культуру.

Свою особисту відповідальність за літературну спадщину Миколи Гоголя осно-

воположник Гоголезнавства Пантелеймон Куліш означив морально-мистецьким принципом: *«Художницької слави Гоголевої я не знищив»*, що цілковито відповідає такому самому Гоголевому письменницькому принципіві: *«Поводитися зі словом треба чесно»*.

Микола Гоголь високо цінував талант Пантелеймона Куліша й допомагав йому в ранній період: *«Я бачу теж багато вартостей у письменника, що підписує під своїми творами ім'я Куліш. Барвистий стиль і велике знання звичаїв України говорять про те, що він міг би чудово написати історію цієї землі... Судячи з уривків з двох романів, які я прочитав, у ньому всі ознаки таланту великої руки, я дуже хотів би мати відомості про нього самого, про автора, тим більше, що про нього майже не говорять. Якщо Бог збереже його, то йому належатиме важливе місце в нашій літературі»*. Гоголь має на увазі історичні романи Куліша «Михайло Чернишенко» й «Чорна рада», і ця його зацікавленість свідчить, що їх зближує історія рідної України.

Історіософія Гоголя й Куліша закорінена в живій Українській народній мудрості, в заповітних кобзарських думках і козацьких піснях. Та й самі Гоголь і Куліш родовим корінням своїм належали до стану козаків, які, за визначенням Куліша: *«відрізняються од інших Українців чистотою народного типу, що його у вищих станах стерла чужа цивілізація, а в селянах придушило безперестанне гноблення»*.

Пантелеймон Куліш як основоположник Гоголезнавства перший осягнув Українську національно-культурну неповторність мистецького світу Миколи Гоголя: ***«Якби М. Гоголь не був Українцем, то не створив би нічого подібного»***. Водночас П. Куліш, наголошуючи на силі таланту М. Гоголя, був переконаний, що він як україномовний письменник не мав би великого впливу на своїх співвітчизників, не кажучи вже про суспільство цілої імперії; написаними по-руськи творами про Україну М. Гоголь показав *«з одного боку, своєму рідному племені, що у нього є і було прекрасного, а з іншого – відкрив для великоросів самобутній та поетичний народ, відомий їм досі лише за карикатурами»*; *«з часів Гоголя погляд великоросів на натуру малороса змінився: відчули в цій натурі здібності розуму і серця незвичайні, вражаючі; побачили, що народ, посеред якого з'явилася така людина, живе сильним життям...»*.

Ці Кулішеві висновки підтвердив український мислитель-енциклопедист Михайло Петрович Драгоманов (1841–1895): *«Гоголь у більшій мірі був суто Українським письменником, ніж навіть усі ті східноукраїнські письменники XIX віку, що писали по-українськи. ...Не було нікого, хто б так будив громадську увагу до «Малоросії», до «нашої України», як каже Гоголь...»*. На переконання Куліша, Гоголь *«відкрив»* Україну не тільки руським, а головню своїм землякам, пробуджуючи їх до культурного й політичного відродження: ***«Він перший відкрив в Українській старовині щось величне, він перший надав характеру стародавнього козака широкі виміри, він перший заговорив про поетичну сторону зниклого вже нашого минулого»***.

Своїми проникливими осягненнями морально-світоглядних засад Гоголевого світообразу Куліш і Драгоманов спростовують поверхові судження квазіпатріотів про національне зрадництво Гоголя. Глибинне усвідомлення своєї Української національності Микола Гоголь висловив лаконічною формулою: ***«Справжня національність живе в самому духові народу»***. І ствердив духовно-душевну суть Української національності феноменом козацького товариства у «Тарасові Бульбі»: *«Нічого святішого нема від товариства! Батько любить свою дитину,*

мати любить свою дитину, діти люблять батька й матір... Та поріднитися душею, а не по крові, може тільки людина. Бували й по інших землях товариства, а такого, як на нашій землі, не було ніде».

Пантелеймон Куліш розглядає духовне подвижництво Гоголя в утвердженні ідеалу *козацького товариства* як провідний чинник відродження рідного народу та як основу для подальшої праці нинішніх і прийдешніх поколінь Українців: *«Може, Гоголь, пройшовши плугом по ціліні, більш заслужив перед Господом сил, ніж ми, що вже скородимо і зерно засіваємо; а хто поже не і зложить у житницю, то ще краще діло зробіть».*

В усіх своїх літературних та історичних працях Микола Гоголь дивився на історію *«козацької нації»* й усієї руської імперії очима Українця Рудого Панька – очима душі рідного народу

З юних років Микола Гоголь вивчав, конспектуючи, всю доступну йому історичну літературу про *Україну* – друковану, рукописну, усні перекази. Київсько-руську державу характеризував як колоніальну імперію, яка складалася з різних держав-князівств, що вели між собою постійні чвари й феодальні війни. Монголи своїм приходом у 1240 р. витіснили руських князів з України, й відтоді русь локалізувалася на Півночі – в землях фіно-угрських і тюркських народів. А Україна звільнилась од руської колонізації й залишилась країною чистих східних Слов'ян: об'єднань слов'янських племен – *Сіверців, В'ятичів, Радимичів* та окремих племен – *Древлян, Дулібів (Волян, Бужан), Тиверців, Уличів, Дреговичів, Кривичів*. Причину відсутності Української держави в наступні століття Микола Гоголь пояснював географічним чинником – відсутністю хоча б з однієї сторони природного кордону. М. Гоголь як історик домагався, щоб Українські історики визначили та обґрунтували місце *України* у світовій історії. Та найбільше його цікавила державотворча історія – дієпис Запорозької Січі, Хмельниччини, Руїни, Мазепинщини, Гетьманщини, а також полонізація й русифікація України.

З 1833 року Микола Гоголь почав готувати фундаментальну історію *України «в шести малих або чотирьох великих томах»*, про що повідомив у листі від 9 листопада 1833 р. своєму щирому товаришеві – Михайлові Максимовичу: *«Тепер я розпочав історію нашої єдиної, бідної України. Мені здається, що напишу її, що я скажу багато того, чого до мене не говорили».* А в 1834 р. у № 24 журналу «Северная вчела» з'явилося його повідомлення про готовність перших томів цієї праці, й того ж року надруковано «Уривок з історії Малоросії» з означенням «Том 1. Книга 1. Глава 1.» як вступ до історії. Та оскільки всю першу частину Гоголь цілком переробив, то цей текст надалі публікував як окрему статтю під назвою «Погляд на упорядження Малоросії». Терміни *Росія* й *Малоросія* М. Гоголь використовує стосовно політичних реалій, тобто щодо метрополії й колонії, а найменням *Україна* означає природно-історичний, етнокультурний феномен рідного народу, характер якого суттєво визначили природні умови питомої землі й продуктивна праця на ній. За Гоголем, *руські – не народ, а мішанина винародовленої маси* з різних народів у процесі колонізації руссю фіно-угрських, тюркських та інших земель, а *Українці – народ, який саморозвинувся з одвічних автохтонів України* на своїй рідній землі за її природними законами. Гоголь з глибинною генетичною пам'яттю нащадка давнього Українського роду й ясным моральним світоглядом зміг досягнути незбагненну для інших історичну й новочасну українську й руську реальність. Описуючи жахливий, руйнівний безлад, хаос і тотальну роз'єднуючу, нищівну ненависть, які охопили все підневільне населення й які спричинили своїми міжусобними родовими чварами й феодальними війнами руські князі на

колонізованих ними землях перед приходом монголів, Гоголь проникливо характеризує той час як *«жахливо-нікчемний»*: *«Тоді історія, здавалося, застигла і перетворилася в географію: одноманітне існування, що ворухилося в частинах і було нерухоме в цілому, могло вважатися географічною належністю країни»*. Ця Гоголева застережна характеристика лишається своєчасною й нині.

Гоголь послідовно називав у своїх художніх і наукових працях рідну землю – *Україна*. Зі святого служіння Гоголя *«єдиній, бідній Україні»* й правдивому мистецтву слова починається новий літературний період в Українському письменстві й руському наслідуванні – *Гоголівський період*. Завдяки літературно-історичному подвижництву Миколи Гоголя Світ дізнався про *Україну* як про природно-історичний, етнокультурний феномен, відмінний од імперської Росії. Тож М. Максимович, називаючи Гоголя *«нашим геніальним Українцем»*, який *«дуже достатньо знав історію України, мову й пісні її народу, і все народне життя її»*, справедливо характеризує М. Гоголя як *«нового історика України»*. Гоголь своїми історіософськими працями спростовував імперську доктрину 12-томної *«Історії государства Россійскаго»* офіційного історіографа М. М. Карамзіна. Історіософська концепція М. В. Гоголя базується на позиції *скептичної школи* в історіографії, яку започаткував уродженець Слобідської України професор і ректор Московського університету Михайло Трохимович Каченовський (1775–1842). Твори Гоголя стали небезпечні для імперської ідеології.

У творчості великого письменника постають у своїх реальних сутностях Україна й Росія. *«Гоголь не був великоросом... Літературний вплив Гоголя був колосальний... Наш великий реаліст, Гоголь, дав своїм учням, пізнішим оповідачам, незабутній урок – користуватися реалізмом для вищих цілей, зберігаючи в той же час його аналітичні якості й дотримуючись властивой йому правдивості в зображенні життя»*, – писав мислитель, вчений-енциклопедист, правнук гетьмана України Івана Сулими по материній лінії Петро Олексійович Кропоткін (1842–1921). *«Тараса Бульбу»* П. Кропоткін найменував *«перлиною серед повістей Гоголя з Українського життя»*.

У своєму найулюбленішому творі – повісті *«Тарас Бульба»* (1834–1835), написаному через півстоліття після знищення Запорозької Січі, Микола Гоголь на матеріалі свого старшинсько-гетьманського роду розкрив героїчні сторінки боротьби Козацької нації з її ворогами. Мислитель проводить думку, що без Козацької історії немає Українського народу, а є кріпацька маса, раби сусідніх держав.

Кожен Українець знає, хто такий Тарас Бульба, без огляду на те, якою мовою Микола Гоголь написав свою епічну поему. І люди у Світі знають, що Бульба – Українець, Козак, який стоїть на сторожі Правди й Волі, на сторожі звичаєвого права і честі свого роду й народу.

Однак, повість мала дві суттєво відмінні редакції. У 1842 було опубліковано другу редакцію *«Тараса Бульби»*, яка замість першої, проукраїнської, де возвеличено Українську волю, стала проімперською, де возвеличено Росію з її православ'ям. Саме в цій редакції знали *«Тараса Бульбу»* читачі советського періоду, бо вона була єдиною, яка виходила масовими накладами в СРСР. *«Тараса Бульбу»* підмінив переписувач, руський літературний критик Павло Васильович Анненков (1812–1887), а сприяв тому видавець Микола Якович Прокопович (1810–1857), який був редактором 4-томного зібрання *«Творів Миколи Гоголя»* в 1842–1843 роках. Гоголь залишився незадоволений обома редакторськими роботами Прокоповича. Чому тоді Микола Гоголь доручав Миколі Прокоповичу, приятелю з часу навчання в Ніжинській гімназії, правити стиль і граматику своїх творів? Пись-

менник не хотів марнувати час на редагування готових творів, бо за той час міг написати нові. А опубліковане вже не цікавило його, й він відчужувався од нього.

Отже, другу редакцію «Тараса Бульби» склали в друкарні не з Гоголевого оригіналу, а з редакції, зробленої П. Анненковим і М. Прокоповичем. У виданні «Тараса Бульби» 1835 р. Гоголь послідовно називає рідний козацький край *Україна*, а у виданні 1842 р. редактори замінили *Україну* на «*Украйну*» (з натаєм на походження від «окраїна»), а ще гірше – на «*южну Росію*». Отже, редакції 1835 й 1842 рр. «Тараса Бульби» – два різні твори: один – авторський, другий – підроблений...

Одночасно з натхненною працею над «Тарасом Бульбою», де воскресено дух Козацької волі, Української традиції самоврядування, Микола Гоголь наполегливо трудиться над тисячолітньою історією України, керуючись глибинною внутрішньою спонукою: **«Заради всього нашого, заради нашої України, заради батьківських могил»**. Гоголь пише низку фундаментальних праць з Української історіософії та історіографії, зокрема – надзвичайно важливу статтю «Роздуми Мазепи» (1834–1835), в якій чітко висловлює свою позицію Українського патріота-державника. У цій програмній праці Микола Гоголь уперше в Українській історіографії XIX ст. чітко й однозначно заявив, що наша «*волелюбна нація*», така «*відмінна од руських*», мала свою «*самобутню державу*» з «*демократичним Козацьким ладом*» і «*далі хотіла жити*» у своїй суверенній державі. Тим часом, в умовах «*рабської, деспотичної*» колоніальної *Руської імперії* «*Українській нації*» загержувала *втрата національності*», повна асиміляція й жорстоке кріпацтво.

В цей же період Микола Гоголь пише з Петербургу до Москви Михайлові Максимовичу: **«Киньте справді Кацапію, та їдьте в Гетьманщину. Я сам думаю те саме зробити й наступного року гайнути звідси. Дурні ми, далєбі, як подумати гарненько! Навіщо й кому ми жертвуємо всім? Їдьмо! в Київ...»**.

Микола Гоголь бачив єдиний вихід – Україні необхідно «*відокремитись*» од Росії й «*проголосити свою самостійність*». За колоніально-самодержавних умов М. Гоголь готував основу для духовного й державного відродження України.

Мова думання й «язик» письма Гоголя

Аналізуючи мову й стиль літературних та історичних праць Миколи Гоголя, дослідники переконливо довели, що, створюючи свої шедеври по-руськи, глибоко національний митець думав по-українськи, використовував виключно національні лексичні, синтаксичні, фольклорно-поетичні засоби.

Масштаби Гоголевих задумів потребували відповідних засобів для донесення їх до широкого суспільного загалу. Саме цим можна пояснити вибір письменником своєї робочої мови – широковживаного, хоч і чужого для нього, «русского языка». Ще в 1829 р., заглибившись у написання «Вечорниць на хуторі біля Диканьки», Микола зізнався мамі: **«Твір мій, якщо колись буде, буде іноземною мовою»**. Тією «іноземною мовою» був для Гоголя «русский язык», бо іншої мови, крім рідної Української, він тоді ще не знав. Хоч Гоголь і не писав по-українськи, зате думав і діяв по-українськи, а «русский язык» був лише писемним засобом – письменник *перекладав* ним для широкої публіки свої Українські думи-твори. Та й той *руський язик*, яким Гоголь *сам перекладав себе*, він значною мірою сам і придумав, і та персональна *новомова* так і лишається мовою Гоголевого художнього світу, справляючи потужний вплив на розвиток усього післягоголівського письменства. Тож ми маємо віддавати шану й рідній мові Миколи Васильовича як природно-

го Українця, якою він думав, і його «іноземній мові», точніше – *новомові*, якою український письменник *переклав* свої літературні шедеври й став відомий на весь Світ і уславив у Світі свою рідну Україну. Отже, всі твори Миколи Гоголя на *новомові* – це його *авторські переклади*.

Для Гоголя рідна Українська мова – «*мова душі*», «*наша*», тому письменник сатирично висміював тих, які «*цураються мови своєї*», соромляться своєї нації, спотворюють старовинні прізвища.

Микола Гоголь у своїх творах ще в першій половині ХІХ століття показав руським, що мова й «язик», менталітет, звичаї абсолютно різні в Українців і в них. Та цього не бажали й не бажують знати ні чужі, ні «свої».

Імперські літератори (Ф. Булгарін, О. Сенковський, М. Греч) звинувачували Миколу Гоголя в зневажанні норм і граматики «руського язика», в засміченні його розмовними зворотами, висміювали український Гоголівський стиль та закликали *захищати «руську речь» від Гоголевого впливу*.

А руський публіцист і письменник Микола Гаврилович Чернишевський (1828–1889) зізнався в «Нарисах Гоголівського періоду»: «*Гоголеві зобов'язана наша література... самостійністю... Він пробудив у нас свідомість про нас самих*». А руський літературний критик і письменник советської пори Олександр Костянтинович Воронський (1884–1937) у книжці «Гоголь» наголошує: «*Д. І. Овсянко-Куликовський визначив Гоголя як загальноруського письменника на українській основі; треба, однак, визнати, що цей загальноруський письменник не знав добре ні руської граматики, ні руського синтаксису... Доводилося винаходити власну граматику і власний синтаксис. Гоголь так і робив. Він вдумував звороти, поєднання речень, вирази. До певної міри він міг про себе сказати, що одного разу сказав мені Маяковський: «Навіщо я служитиму руському язичку: нехай він краще служить мені». ...Мова Гоголя – мова заклинань. Можливо ніхто з письменників не вірив так у магічну, всемогутню дію слова, як вірив у це Гоголь. Він вірив, що словами можна проїняти й переродити будь-яку людину; вважав, що його слово наділене особливою силою, даною йому зверху. У слові – спасіння од вад і хиб...».* Наприкінці О. Воронський привертає увагу до найстрашнішого образу в творчості Гоголя – це *Кривавий бандурист* з однойменної глави незакінченої повісті «Гетьман», що її він писав у 24 роки. «*Гоголь був тим кривавим бандуристом-поетом, з очима, які надто багато бачили... За це з нього живцем здерли шкіру*», – так завершив О. Воронський свою проникливу книжку, яка вийшла в 1934 в серії «ЖЗЛ» і весь наклад якої більшовики знищили, а автора розстріляли...

Микола Гоголь – Українець етнічний і духовний, всесвітньо відомий епічний поет-мислитель, який думав по-українськи, а писав (точніше, перекладав себе) своєю *новомовою* на руській основі, класик української й світової літератур, історик, публіцист, народознавець, фольклорист, мистецтвознавець, педагог. Геній Гоголя пробуджував і пробуджує волю духу, самосвідомість, самостійність Українців.

Сплановане убивство Гоголя

М. В. Гоголь після вимушеної подорожі (прощі) в Єрусалим, про яку не хотів нікому розповідати, приплив восени 1850 р. з Константинополя в Одесу й оселився в будинку Трощинських, родичів по матері. Гоголь часто бував у будинку князя Василя Миколайовича Рєпніна (1806–1880), де мав особливу кімнату з

високим бюрком для письменницької роботи, бо він писав стоячи. Дітей Василя Миколайовича виховували молоді вчителі-українці, й дім був сповнений Українським духом. За спогадами князеві сестри княжни Варвари Миколаївни Репніної (1808–1891), *Микола Васильович приїхав з прощі душевно змученим, та «достатньо було йому почути звуки рідних українських мелодій, щоб усе в ньому стрепенулось і яскраво спалахнула ледь тліюча іскра натхнення. ...Дружина мого брата була хороша музикантка; Гоголь просив її акомпанувати на фортепіано хору всієї цієї молоді, і вони під керівництвом Гоголя співали українських пісень»*. Про свої часті зустрічі з М. В. Гоголем в Одесі залишив детальні спогади актор і режисер Олександр Павлович Толченів: *«Постійно він був простий, веселий, товариський і достеменно однаковий з усіма в спілкуванні. Гоголь говорив охоче про Італію, про театр, розказував анекдоти, переважно українські... Голос у Гоголя був м'який, приємний; очі проникливі»*.

У травні 1851 р. М. В. Гоголь поїхав з Одеси в рідну Василівку й зайнявся оформлення документів на будівництво там власного будинку, бо приїздивши в гості до мами, він жив і працював у флігелі, аби нікому не заважати. З Василівки Гоголь збирався їхати одразу в Рим, де на робочому бюркові, найнятої для нього в Римі О. П. Толстим і О. А. Івановим невеликої квартири, його чекав початий рукопис третього тому «Мертвих душ» (після смерті М. В. Гоголя художник О. А. Іванов передав валізу його рукописів у III відділ таємної поліції Російської імперії, і досі той архів засекречений). Однак Гоголя виманили в Москву і оселили в будинку графа О. П. Толстого, зумисне наближеного до письменника в останні роки його життя (після смерті М. В. Гоголя О. П. Толстого призначили обер-прокурором синоду). Згідно зі щоденниковим записом російського історика, імперського ідеолога М. П. Погодіна, Гоголь приїхав у Москву 5 червня 1851 р. Щира приятелька М. В. Гоголя Олександра Йосипівна Смирнова-Россет (1809–1882), родом з України, тож їх зближувала любов до рідної землі, так описала своє враження од тогочасної зустрічі з Гоголем: *«Жартівливість його і вигадливість у словах зникли. Він весь був заглиблений у себе»*.

А восени 1851 р., за чотири місяці до смерті Миколи Гоголя, його відвідали земляки: професор Йосип Максимович Бодяньський (1808 - 1877) з письменником, етнографом і чиновником Григорієм Петровичем Данилевським (1829 - 1890), який, наслукавшись про душевну недугу Гоголя, так передав своє враження від зустрічі: *«Мої побоювання розсіялися. Переді мною була не тільки не душевно хвора чи взагалі схиблена людина, а той самий Гоголь, той самий могутній і привабливий митець, яким я звик собі уявляти його з юності»*.

Ще на початку січня 1852 р. Гоголь був повний сили й готував до друку другий том «Мертвих душ» та зібрання творів. А в кінці січня в будинок графа О. Толстого вселився агент III відділу таємної поліції під Матвій Константиновський, невіглас і бузувір, який став чинити на Гоголя психологічний тиск, звинувачуючи в недостатній покірності й набожності та вимагаючи знищити частину глав поеми, бо вони, мовляв, матимуть шкідливий вплив на руське суспільство. Гоголя вважали небезпечним для імперського режиму й руського православ'я за його винайтовку здатність духовно впливати на людей. Геніальний і делікатний письменник змушений був захищатися від неосвіченого, брутального попа. Микола Васильович став звертатися до близьких знайомих і шукати спокійного місця, де зміг би захиститися од бузувірської агресії й нав'язаних йому страхів. На жаль, не було тоді в Москві його «доброго ангела» О. Й. Смирнкової-Россет, вона хворіла.

Після 3 лютого в письменникові стався злам. *«Цей злам у душевному само-*

почутті Гоголя пов'язують з перебуванням у Москві протоієрея Успенського собору м. Ржева о. Матвія Константиновського. Багато хто вважає, що цей персонаж мав згубний вплив на вразливого Гоголя і спровокував спалах релігійної несамовитості, який зрештою звів Гоголя в могилу, а також призвів письменника до спалення рукопису другого тому» (В. В. Вересаєв. Гоголь в житті. Систематический свод подлинных свидетельств современников. М., 1933). Уночі з 11 на 12 лютого 1852 р. Микола Гоголь спалив рукопис другого тому «Мертвих душ». За свідченням слуги, після довгої задуми письменник став промовляти рідною мовою: *«Негарно ми зробили, негарно, недобре діло...»*.

Заманивши Миколу Гоголя в пастку в будинок графа О. Толстого, його піддали психічному й ідеологічному гнітові, та оскільки не було повної впевненості, що Гоголів дух зламали, його вирішили ліквідувати. Донецький дослідник Віталій Купрієнко у праці «Гоголь. Загадкова смерть у Москві» (Краматорськ, 2009) дотримується думки, що *«всякі балачки про ненормальність Гоголя і про те, що отець Матвій так налякав письменника своїми розповідями про гріховність його праць, що той від релігійної несамовитості втратив глузд, перестав їсти, став чахнути і помер – це спланована брехня, яку було запущено цілеспрямовано, аби відвернути увагу громадськості од факту вбивства Гоголя. За встановленими фактами, Гоголь помер від виснаження організму внаслідок повного руйнування травного тракту, що, певно, викликано хронічним отруєнням ртуттю. Безпосередніми виконавцями вбивства стали граф О. П. Толстой і протоієрей о. Матвій. Матвій казав, що він приготував Гоголя «до християнського неганебного сконання» і поїхав од Толстого за 16 днів до смерті письменника, коли той ще був здоровий. Отже, він був упевнений у результаті своїх злочинних дій»*.

Сучасний руський поет, публіцист, ідеолог неімперського розвитку руської держави Олексій Олексійович Широпаєв (1959) в есеї «Про два різні народи» пише: *«Росія душила Гоголя, він рвався з неї, та куди йому було податися? В Україну, перетворену на Малоросію? Там він був приречений на убоге провінційне животіння. І тоді новою ідеальною Україною для Гоголя стала Італія. В Італії він воскресав духовно, звідти він писав відверті листи, в яких «Росія, Петербург, сніги, падлюки» йшли одним рядком, через кому. В Італії він «прокидався на батьківщині». І чим усе скінчилося? Росія в особі попа-тракобіса Матвія таки задушила Гоголя»*.

Ось як передає жахливі тортури Гоголя американський письменник Володимир Володимирович Набоков (1899–1977) у документальній праці «Nikolai Gogol» (1944): *«З жахом читаєш, як безглуздо й жорстоко поводитися лікарі з бідолашним, безсилим тілом Гоголя, хоч він благав лише про одне: аби його залишили в спокої. З повним нерозумінням симптомів хвороби і явно випереджаючи методи Шарко, доктор Овер занурював хворого в теплу ванну, там йому поливали голову холодною водою, після чого укладали його в ліжко, приліпивши до носа півдюжини грубих п'явок. Хворий стогнав, плакав, безпорадно пручався, коли його висохле тіло (можна було через живіт промацати хребет) тягли в глибоку дерев'яну діжку; він тремтів, лежачи голий у ліжку, й просив, щоб зняли п'явок, – вони звисали в нього з носа й потрапляли в рота. Зніміть, заберіть! – стогнав він, судомно силкуючись їх змахнути, тож за руки його довелося тримати здоровенному помічникові огрядного Овера»*.

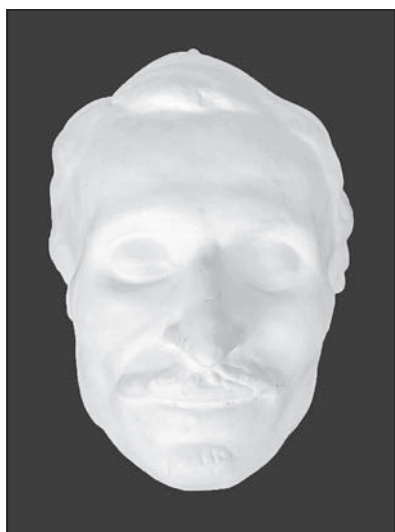
Ще жахливіше усвідомлювати, що мертводушні кати-нелюди знущалися над людинолюбцем Гоголем за його описом страждань зневаженої, упослідженої лю-

дини у повісті «Нотатки божевільного»: *«Ні, я більше не маю сил терпіти. Боже! що вони роблять зі мною! Вони ллють мені на голову холодну воду! Вони не слухають, не бачать, не чують мене. Що я зробив їм? За що вони мучать мене? Чого хочуть вони від мене, бідного? Що можу дати я їм? Я нічого не маю. Я не здужаю, я не можу витерпіти всіх мук їх, голова горить моя, і все крутиться переді мною. Врятуйте мене! візьміть мене!.. Матінко, врятуй твого бідного сина!...».*

Імперський режим з таємною охранкою й церковними наглядачами нещадно гнобив волю колонізованої України. Руська імперська свідомість тримається на визиску України й гнобленні всього Українського, бо паразитарна Руська імперія без України – неповноцінна й приречена на загибель. І тільки-но Гоголь подав голос на захист Української волі, все мертвотушне імперське нелюдство кинулося душити волю його духу і умертвило тіло.

Микола Васильович Гоголь упокоївся 21 лютого (4 березня) 1852 р. в Москві.

Незважаючи на заповіт Миколи Васильовича поховати його скромно, попроситися з великим письменником прийшло дуже багато людей. Московський університет припинив заняття. Споріднена душа М. В. Гоголя О. Й. Смирнова-Россет тоді хворіла й не була в Москві, вона описала похорон зі слів знайомого письменника, журналіста Болеслава Маркевича: *«Маркевич мені казав, що під час похорону він насилу пробирався в натовпі, поліція була вся на ногах, жандарми з заклопотаними обличчями нишпорили на всі боки, ніби в очікуванні народного повстання. Він навмисне запитав у жандарма: «Кого ховають?», той громовим голосом відповів: «Генерала Гоголя».*

Микола Рамазанов. Посмертна маска Миколи Гоголя. 1852.

Поховали замучене тортурами тіло Миколи Гоголя в некрополі Данилового монастиря. На могилі поставили хреста, а поряд поклали чорний камінь у формі усіченої піраміди. У 1931 більшовики зробили в Даниловому монастирі колонію для малолітніх злочинців і некрополь ліквідували. Прах Гоголя перенесли на Новодівиче кладовище.

Вигадана «двоєдушність» Гоголя

Українські й руські письменники вчилися в Гоголя, а потім закидали йому роздвоєність природи, «двоїстість» душі – то рефлекувала їхня роздвоєність і двоєдушність. І нинішні антигоголівці так само рефлекують на Гоголя власною роздвоєністю.

При цьому всі посилаються на цитований-перещитований уривок з листа М. В. Гоголя своїй душевній приятельці О. Й. Смирновій-Россет, вириваючи його з цілого контексту їхнього широкого й широкого листування, яке тривало з 1842 по 1852 рік. Збереглося 65 листів М. Гоголя й 65 листів О. Смирнової-Россет, а читачькому загалу відомі лише 11 листів Гоголя й 9 листів Смирнової-Россет.

Олександра Йосипівна Смирнова (уроджена – Россет) – високоосвічена особистість у культурному середовищі першої половини XIX століття. Олександра

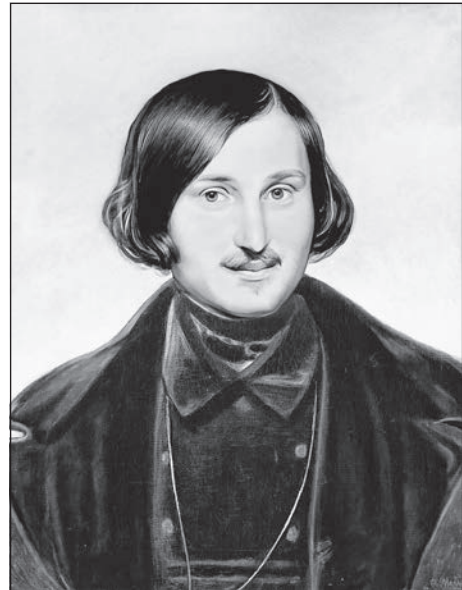
народилась в Одесі, в родині коменданта порту Йосипа Івановича Россета. По батькові Олександра походила з давнього італійсько-французького роду, по матері – зі знатних грузинського й німецького родів. До семирічного віку Олександрю виховувала бабуся Катерина Овсіївна Ціцішвілі, грузинка за походженням, у невеличкому сільському маєтку Громаклія під Миколаївом. Відтоді Олександра на все життя зберегла глибоку любов до Української мови, пісень і звичаїв. Олександра рано лишилася круглою сиротою, й бабуся віддала її вчитися в Катерининський інститут у Петербурзі. Після закінчення інституту Олександра була фрейліною старої імператриці Марії Федорівни, влаштувала літературні вечори, де бували Пушкін, Жуковський, В'яземський і молодий, дуже сором'язливий Гоголь. Тут усі почувалися, як за кордоном. Невдовзі красуня-безприданниця Олександра Россет вийшла заміж за молодого дипломата М. М. Смирнова. Олександра Йосипівна відзначалася ясним розумом, відвертістю й прямою суджень.

Знайомство Миколи Гоголя й Олександри Россет відбулося влітку 1831, після виходу першої частини «Вечорниць на хуторі біля Диканьки». При першій зустрічі Олександра сказала Миколі: *«Адже і я хохлячка, і я пам'ятаю Україну. Мені було всього сім років, коли я поїхала на північ, на нудну північ, а я все пам'ятаю і хутори, і українські степи, і українське небо, і Сонце. Поговорімо про рідний край»*. Так і почалися їхні сердечні взаємини, які тривали до самої смерті Миколи Васильовича, і все своє подальше життя Олександра Йосипівна свято берегла пам'ять про споріднену душу.

Олександрю Йосипівною захоплювалося багато чоловіків, та вона відкрила своє серце тільки Миколі Васильовичу. І сердечне почуття Миколи Гоголя до Олександри Смирнкової-Россет було надзвичайно глибоке і дає підставу стверджувати, що Гоголь не одружився через любов до цієї заміжньої жінки. Та вона стала йому *«добрим ангелом»*.

Петро Соколов. Портрет Олександри Смирнкової-Россет. 1834–1835.

Федір Моллер. Портрет Миколи Гоголя. 1840.

Проникливо сказав Микола Васильович про душевність, сердечність Олександри Йосипівни: *«Це перл усіх жінок, яких мені доводилося знати, а мені доводилося знати багатьох з них прекрасних душею. Та навряд чи хтось має в собі достатні сили оцінити її. І сам я, хоч як поважав її завжди і хоч як дружив з нею, та тільки в спільні стражденні хвилини і її, й мої пізнав її. Вона являлася справжньою розрадницею, тоді як навряд чи чиєсь слово могло мене розрадити, і, подібно до двох близнюків-братів, були подібні між собою наші душі».*

Микола Гоголь зазнав глибоких пристрастей, пройшов випробування всіма спокусами земними, й нещадна життєва реальність не зламала його впевненості в волі людського духу, чистоті серця та в можливостях людської душі.

Микола Васильович і Олександра Йосипівна волею власного духу, без багатства й протекції, стали визначними особистостями, феноменальними явищами культури.

Їхнє листування – щире спілкування двох чистих сердець, яким дуже боляче було бачити занепад людських душ і відчувати, що вони не можуть урятувати зне-тямлений мир од провалля мертвдушності. Як рятувний острів вони часто згадували рідну Україну, де минуло їхнє дитинство, і це рятувало обох від докучливих світських розмов. Це були дві самотні душі серед чужого миру, які з роками дедали дужче відчували свою самоту.

Проникливо охарактеризувала феномен Миколи Гоголя і його сердечні взаємини з Олександрєю Смирною-Россет поетеса українського походження Анна Андріївна Ахматова-Горенко (1889 - 1966): *«Уявити собі Гоголя ніхто не може. Тут усе незрозуміле від початку до кінця. З окремих рис нічого не складається. Навіть Лермонтова легше уявити собі: гусар, нахаба... А Гоголя – нізащо. І ніколи не зрозуміють. А знаєте, я здогадалася, чому він зі Смирнихю дружив: обоє вони самовіддано любили Україну».*

Дружба Смирної й Гоголя була всеосяжна. Саме Олександра Йосипівна та її чоловік Микола Михайлович підтримували Миколу Васильовича у найтяжчі періоди його життя і морально, і в практичних справах. Саме завдяки клопотанню Олександри Йосипівни перед імператором Миколою I, який називав її «джентльмен», Миколі Гоголю в 1845 р. було призначено з державного казначейства щорічний пенсіон по тисячі рублів сріблом на три роки. При цьому Олександра Смирнова-Россет мала кілька гострих сутичок зі самим шефом жандармів графом Орловим, якого обізвала *«грубим неучем».*

Микола Васильович вдячно зізнався Олександрі Йосипівні: *«Любов, що зв'язала нас із вами, – висока й свята. Вона заснована на взаємній душевній допомозі, яка набагато істотніша за будь-яку зовнішню допомогу».*

А ось як розкривається в їхньому листуванні суть утаємниченої людської душі.

Микола Гоголь пише Олександрі Смирновій-Россет з Франкфурту 12 (24) жовтня 1844 р.: *«Ви кажете: «Спустіться в глибину вашої душі й запитайте, чи точно ви руський чи хохлик». ... Душі моєї ніхто не може знати: вона доступна ще менше за вашу, бо я навіть і не балакучий. Останнім часом, коли я не бував у Петербурзі чи Москві, я уникав будь-яких пояснень і швидше відштовхував від себе приятелів, ніж приваблював. Мені потрібний був душевний монастир. ... Ви мене все-таки більше знаєте. Ви знаєте, що я можу бути ближчим за всіх інших до гордості, знаєте також, що провин може бути в мене більше, ніж у всіх інших, бо я, як вам відомо, поєднав у собі дві природи: хохлика і руського. Дивіться ж! ми повинні надто піклуватися одне про одного, надто оберігати одне*

одного від усього ганебного, щоб потім, коли ми обоє будемо у небесного нашого родителя, кинутися нам без докору одне одному в обійми і не дорікнути б, що на землі допустилися зробити щось не те одне одному».

Олександра Смирнова-Россет пише Миколі Гоголю з Петербургу 3 листопада 1844 р.: «У Ростопчиної при В'яземському, Самаріну й Толстому розмовляли про дух, у якому написані ваші «Мертві душі», і Толстой зробив зауваження, що ви всіх руських представили в огидному вигляді, тоді як усім малоросіянам надали ви щось привабливе, незважаючи на їхні смішні сторони; що навіть смішні сторони мають щось найвно-приємне; що у вас немає жодного хохла такого підлого, як Ноздр'юв; що Коробочка не гидка саме тому, що вона хохлачка. Він, Толстой, бачить навіть мимовільне небратство у тому, що коли розмовляють два мужики і ви кажете: «два руських мужики»; Толстой і після нього Тютчев, дуже розумна людина, теж помітили, що москвич уже ніяк не сказав би «два руських мужики». Обидва казали, що вся ваша хохлацька душа вилася в «Тарасові Бульбі», де з такою любов'ю ви виставили Тараса, Андрія й Остапа.

Ось усе, що про вас говорилося часто при мені. Про недоліки в смаку та інші дрібні похибки я не згадую; це справа критики фейлетонів. З цих зауважень треба зробити висновок, що ви маєте оте глибоко приховане почуття, яким наділена Україна... Та ж і я народилася в Україні, виховалася на галушках та варениках, і як мені не мила Росія, а все ж я не можу забути ні степів, ні тих зоряних ночей, ні крику перепелів, ні лелек на дахах, ні пісень українських бурлаків. Усе там краще, ніж на півночі, і всі через Україну пройдемо ми до Константинополя, щоб здружитися й поєднатися з західними побратимами слов'янами. А як і коли забудеться, що колись Україна була вільна. Бозна! Отож, ніхто дужче за мене не розуміє вашого – може, вами самими непізнаного почуття, яке приховане од вас самих. Я, зрештою, зауважила їм, що хохли вас теж зовсім не люблять і дорікають вам тим самим, що й руські. Плетньов це мені це підтвердив».

Мудра Олександра Йосипівна наголосила в листі на **небратстві** руських і українців, нагадала про незабутню заповітну волю України й окреслила своєчасну стратегію України «здружитися й поєднатися з західними побратимами слов'янами». І, між іншим, завважила, що малоруси, як і великоруси, дорікають Гоголю «тим самим». А «тим самим» і є Гоголева утаємничена Українська душа, яка викликала й досі викликає нерозуміння й озлоблення винародовлених невігласів і профанів.

А на запитання Олександри Йосипівни Микола Васильович відповів у листі з Франкфурту 12 (24) грудня 1844 р.: «Скажу вам одне слово стосовно того, яка в мене душа, хохлацька чи руська. Я не знаю, яка в мене душа. Знаю тільки те, що ніяк не дав би переваги ні малоросіянину перед руським, ні руському перед малоросіянином. Обидві природи надто щедро обдаровані богом, і, як навмисне, кожна з них нарізно містить у собі те, чого немає в іншій: явний знак, що вони мають поповнити одна одну».

Гоголь відповів у звичній для нього стриманій манері, сформулювавши Смирновій готову відповідь для тих «душевивідців», які цікавляться його душею. Гоголь сам був глибоким знавцем людської душі, але не відкривав своєї душі стороннім.

А в листі до неї з Франкфурту 28 грудня 1844 р. (9 січня 1845 р.) Микола Гоголь розкрив суть своєї втаємниченої душі – програми свого життя: «З того часу, як залишив Росію, відбулася в мені велика зміна. Душа зайняла мене всього, і я

побачив занадто ясно, що без прагнення моєї душі до її кращої досконалості не в змозі я був здвигнутися жодною своєю здібністю, жодною стороною свого розуму на добро й на користь моїм побратимам, і без цього душевного виховання всяка праця моя буде тільки тимчасово блискуча, та марнотна в суті своїй. Як бог довів мене до цієї думки, як виховувалась незримо від усіх моя душа – це відомо цілком богу. Про це не розкажеш. Для цього знадобилися б томи, і ці томи не сказали б усього. Та й навіть розказувати про те, які речовини горіли й перегорали в мені?».

Олександра Йосипівна знала головне про душу Миколи Васильовича: у Гоголя одна Українська душа – у ній розкрився його геніальний талант митця-мислителя, а в його могутньому особистому духові розкрився Український духовний тип. Микола Гоголь уособив Український духовний тип з визначальною психологічною рисою *інтровертивності* – *самозаглиблення у свій внутрішній світ, у життєву програму своєї душі*. А через свою втаємничену *душу-програму* геній осягнув збірну душу свого народу – програму його самобутнього життя. Тому геній був і лишається для знеособлених і винародовлених малозрозумілою, таємничою, ускладненою особистістю. Та Гоголь не такий складний, як глибинний. Його ускладнили й українські, й руські дослідники, які не осягали тенія мудрості чистого серця, а намагалися трактувати прагматичним нечистим розумом або лукаво спотворювали.

Оскільки переважну частину свого короткого віку М. Гоголь змушений був жити в чужому середовищі, він часто вдавався до містифікацій, аби вберегти втаємничену душу й глибинну сутність особистого духу в чистому Українському серці. А зі своїми земляками Гоголь був щирий, відвертий, радісний. Сердечна приязнь єднала Миколу Гоголя з близькими земляками-сіверцями – Михайлом Максимовичем і Йосипом Бодянським; вони спілкувалися між собою на чужині тільки рідною мовою. Гоголь глибоко знав рідну мову, що підтверджує Максимович: *«Гоголь рідну мову знав ґрунтовно і володів нею досконально. Часом, коли, бувало, заговорить він по-українськи, то заслухаєшся його...»*. Як зізнався Гоголь: *«Немає нічого на світі кращого, як бесіда з тими, в кого душі прекрасні, і до того ж бесіда про те, чому стають ще прекраснішими прекрасні душі»*.

Цілісність Українського духовного типу Гоголя

Гоголь постає як надзвичайно цілісна, морально зріла особистість, з огляду на етичний максималізм, що закорінений у морально-світоглядній основі Українського народу, в *Українському духовному типі*. Звідси його моральна вимога до рідного народу: *«скласти собою щось найдосконаліше в людстві»*.

З такої високої моральної вимоги ми зобов'язані розглядати й самого Гоголя як феноменальне явище Українського духу в контексті з іншими нашими духовними подвижниками та осягнути їхню *людську гідність* як сутність *Українського духовного типу*, що зобов'язує всі покоління народу до моральної зрілості й духовного розвитку.

Духовний тип коріниться в чистому серці людському. За Українським філософом-мудрецем Григорієм Савовичем Сковородою (1722 - 1794): *«Голова в людині всьому – серце людське. Воно-то і є найточніша людина в людині, а все інше – околиця... Чисте серце є Дух: ...дух відання, дух добродетності, дух премудрості, дух поради...»*. Саме чистота серця людського є суттю Гоголевого духовного персо-

налізму, явленого в «Роздумах про Божественну літургію»: у провітленому серці живе Усеєдина Істина, і її треба досягнути й утвердити справедливим життям. Гоголів духовний персоналізм наближений до протестантизму, зокрема лютеранського пієтизму. Пієтизм виник у XVII ст. в лютеранському середовищі через занепад моральності під гнітом ортодоксії й догматики. Тож пієтизм відкидав зовнішні релігійні ритуали й церемонії, церковні догми й приписи та зосереджував внутрішню увагу на особистій добродетності, духовному саморозвитку й зміцненні моральної волі людини, на дієвій любові, сердечності й совіслівості.

Гоголів духовний персоналізм викриває показну ритуальність облудного, бездуховного руського православ'я, за що подвижник і зазнав згубних нападів руської православної церкви, яка звинуватила його в протестантизмі. Протестантизм став породженням Реформації – широкого морального й суспільно-політичного руху в Європі. Так Гоголь став смертельним ворогом руського православ'я й імперіалізму. Духовний персоналізм Миколи Гоголя є виявом його Українського національного духу: **«Справжня національність живе в самому духові народу»**. Українська національність Гоголя, як і Сквороди, живе в духові їхніх Українських сердець. Тож саме за глибинним духовним критерієм серця належить осмислювати Український феномен Гоголя, а не тлумачити його за формальними ознаками – за зовнішніми, околичними виявами. **Гоголь, пишучи по-руськи, став неперевершеним виразником Українського національного духу та духовного типу.**

Особливим психологічним ключем до розуміння Гоголя є його ставлення до популярності. Геній плекав свій особистий дух не в публічних зборищах, а в спокійній самотності єднання з Усеєдиним: **«... Я завжди тікав од політики. Не поетове діло підлатуватися на світському ринку. Як ревний мовчазний чернець живе він у миру, не підвладний йому, і його чиста, безгрішна душа уміє тільки розмовляти з Усеєдиним»**.

Микола Гоголь був невловний для політичних тенет і мирського недомислу, як і Григорій Скворода: **«Мир ловив мене, та не піймав»**. Гоголя зближують зі Сквородою містичне самозаглиблення в пізнанні Істини та подвижницький аскетизм. Для обох українських подвижників властивий духовний персоналізм, що виявляється в їхньому зацікавленні реформатськими течіями, зокрема лютеранським пієтизмом, який особливого значення надає особистій добродетності, чого людина досягає моральною зрілістю. Основи добродетності Г. Скворода виклав у курсі своїх лекцій «Початкові двері до християнської добродетності» (1766), а М. Гоголь – у книжці «Вибрані місця з листування з друзями» (1846). Саме ці морально-світоглядні основи обох українських подвижників викликали агресивну реакцію імперських ідеологів. Бо імперська ідеологія формує віроповіданий соціум мертвотушною деморалізацією людської маси.

Григорій Скворода й Микола Гоголь застерігали своїх сучасників од тодішнього засилля мертвотушного аморалізму й їхні застереження од омертвіння душ лишаються своєчасними для нинішнього люду. Протидія *«живій смерті»* – один з провідних мотивів у Сквородиному «Саду Божественних пісней»: **«Да страстям і злим сластям. Живу тобі мій Світ»** (Піснь 1-я. «Боїться народ зійти гнить у гроб», 1757). А застережний мотив Гоголевих «Мертвих душ» – мертвотушні нелюди завзято впливають на живих людей: **«Мерці так само втручаються у справи наші й діють разом з нами, як живі»**. А одержимий страхом смерті темний розум легко впадає в марновірство й стає мертвотушним знаряддям нелюдів. І той

бестямний соціум розцінює духовне подвижництво як жертвовність – відмову од радощів земного життя в ім'я чогось позаземного. Та для духовних подвижників аскеза, усамітнення – це природне прагнення морально зрілої людини, керованої *моральною волею особистого духу в чистому серці*, бути сам на сам зі *Світом*, заглибившись у себе й зосередившись на *Істині*. Перегук образів і мотивів Сковороди й Гоголя можна пояснити їхньою спорідненістю на морально-світоглядній основі *Українського духовного типу*, а також безпосереднім знайомством Гоголя зі Сковородиними поетичними й філософськими текстами, які він ще замолоду мав змогу читати і в батьковому зібранні Українських рукописів, і в зібранні свого родича Дмитра Прокоповича Трощинського.

Усамітнення Сковороди й Гоголя як Українських духовних подвижників – це не втеча од Світу, од людей, а звільнення од імперських політично-церковних тенет і самозосередження на *Істині* з метою зміцнення самостійної моральної сили й волі духу та досягнення внутрішнього ладу *серця, душі й розуму* для подальшого поширення ладуючої духовної енергії в суспільному середовищі, завдяки якій і виростає збірна цілісність народу.

І при *втечі од політики*, й при аскетичному усамітненні Гоголь перший у Руській імперії вивів літературу за межі салонів і став публічним письменником, заживши ще за життя загальнооруської й загальноєвропейської слави, але не такого, як він прагнув, достеменного розуміння своєї творчості. Морально-світоглядне життєве подвижництво Сковороди й Гоголя було малозрозуміле їхнім сучасникам і лишається малозрозуміле нинішнім поколінням. Про рівень розуміння феноменів Григорія Сковороди й Миколи Гоголя нагадує сумне Гоголеве зізнання про нерозуміння його сучасниками: ***«Кожен розуміє мене настільки, наскільки розуміє себе»***. Це підтверджує апокрифічна філософема: *«Мудрі люди обговорюють ідеї, посередні люди обговорюють події, дрібні люди обговорюють інших людей»*. На превеликий жаль, тоді й нині публічний простір заповнюють *людці*, які судять про людей з розуміння власного нікчемства.

На тлі масового невігластва тільки незначна частка людей доростає до усвідомлення ідей. Ось як описує сприйняття столичною публікою Гоголевого «Ревізора» очевидець – історик літератури Олександр Васильович Нікітенко (1805 - 1877): *«Комедія Гоголя «Ревізор» наробила багато шуму. Її безперестанку дають – майже через день. Государ був на першому поданні, плескав і багато сміявся. ... Государ навіть велів міністрам їхати дивитися «Ревізора». ... Гоголь дійсно зробив важливу справу. Враження, зроблене йогою комедією, багато додає до тих вражень, які нагромаджуються в умах від існуючого у нас порядку речей»*.

О. В. Нікітенко був один з небагатьох, хто усвідомлював силу Гоголевих ідей. Як член головного цензурного комітету він у 1842 р. дав згоду на видання роману «Мертві душі». А перед тим О. Й. Смирнова-Россет клопотала в імператора, а граф М. Ю. Вільгорський (співорганізатор викупу Т. Шевченка) просив через міністра народної освіти графа С. С. Уварова надрукувати «Мертві душі». Завдяки тим старанням Гоголеві «Мертві душі» вийшли у світ усупереч обуренню клерикально-офіційних сил без цензурних вирізок. Клерикалів бісило поєднання слів «мертві душі» на означення людців, що омертвіли у своїх гріхах ще за життя.

Микола Гоголь «Ревізором» і «Мертвими душами» прагнув викликати в людях не сміх, а обурення деморалізуючим імперським владарюванням. Ще замолоду письменник, усвідомлюючи високу суспільну місію свого покликання, стримано ставився до захоплень широкої публіки ранніми повістями, починаючи з «Ве-

чорниць...», і глибоко переживав поверхове розуміння нею «Ревізора», «Мертвих душ» та «Вибраних місць...». А щодо сприйняття Гоголя читацьким загалом як *сміхотворця*, можна відповісти його ж словами: «*На світлий, щирий сміх здатна тільки глибока, добра душа*». Гоголя взагалі не цікавили судження про нього так званої еліти, бо він вважав її дегенеративно-мертвотушною: «*У столиці знайдеться хіба душ п'ять, які істинно розуміють мистецтво*» (з листа до мами – Марії Іванівни).

Ясна духовно-соціальна зорієнтованість Гоголя та інших Українських подвижників стала причиною цькування й таврування їх імперським офіціозом, з одного боку, та вульгарними матеріалістами, нігілістами й екстремістами, з другого. Миколу Гоголя передчасно звели в могилу за участю церковників-бузувирів, які жахалися його духовних прозрінь; довели до загибелі Гоголевого земляка, його літературного попередника, основоположника руської романістики Василя Трохимовича Наріжного (1780 - 1825) та найбільшого нашого мислителя XIX століття Памфіла Даниловича Юркевича (1826 - 1874); заслали в солдати з заборону писати й малювати та укоротили віку Тарасові Шевченку; ув'язнили й знищили накладі книжок «Повість про Український народ», «Хутірська філософія і віддалена од світу поезія» Пантелеймона Куліша та спалили його хутірську садибу з рукописами й бібліотекою.

Та Микола Гоголь потерпав найдужче: як за життя вірнопіддані «руські патріоти» трактували його ворогом, «*клеветником Росиши*», обзивали «*хитрым хохлом*», так нині фальшиві «українські патріоти», провокатори, невігласи й профани, які претендують на «власний погляд», трактують «*слугою Російської імперії*», «*таємним агентом*», «*відступником*», «*ворогом України*», й теж обзивають «*хохлом*» з «*роздвоєною*» чи «*заблуканою*» душею. Руських і малоруських ненависників Гоголя об'єднує їх патологічна ненависть до всього Українського, яке вони обзивають *хохляцтвом*.

Завважу, що прадавнє самонаймення Українців *Хохол* і давнє родове прізвище *Гоголь* мають спільну сонячну етимологію: давня форма *Коколь* (буквально – *Сонця син*) означає *світлоносний, просвітлений, духовно вивершений*, а зовнішньою ознакою цього є чуб на маківці голови, що його носили духовно народжені, просвітлені люди. Чуб на маківці голови в Орійських (аграрних) народів знаменує сьомий енергетичний центр (чакру), розкриття якого забезпечує єднання через *Сонце з Усеєдиним Ладом*. Відповідниками Українському сакральному найменню *Хохол* є вірменське – *кокол*, турецьке – *кокуль*, монголо-тюркське – *хохол*. У шгучному «русском языке» монголо-тюркське запозичення стало *екзотнімом* (сторонньою назвою) Українців і набуло в масовій імперській свідомості зневажливого значення. А ще родове прізвище *Гоголь* має спільну сонячну етимологію з водяним птахом *Гоголем*, який в Українських веснянках асоціюється з просвітленою *Сонцем-Ярилом Водю* та початком *Літа*: «*Ой вилинь, вилинь, Гоголю, Винеси Літо з собою...*». Микола Гоголь цілковито усвідомлював життєву програму своєї сонячної Української душі й послідовно здійснював її своїм духовним подвижництвом.

Причину сповненого патологічної злоби однакового неприйняття Українського генія Гоголя нібито супротивними таборами вбачаю в їхній однаковій деградації: винародовленні, безкультурності, глухому невігластві, бездарності, заздрості, аморалізмі, релігійній і партійно-ідеологічній зашореності, що не дають їм бачити в духовному подвижникові чисте серце, сповнене Істини й Любові до людини.

З руського боку найбрутальнішими критиками М. Гоголя були В. Белінський, Ф. Булгарін, М. Герсеванов, Ф. Толстой (на прізвисько – Американець), які відзначалися патологічною ненавистю до Української природи генія. Толстой-Американець (карляр, гульвіса й дуелянт), відомий своєю аморальністю і в'їдливістю, після перегляду «Ревізора» публічно вирік Гоголю дуже суворий при суд: *«Найстрашніший ворог Росії – Гоголь. Порівняно з ним справа декабристів – дитячі пустощі. Ось кого треба закувати в кайдани і довічно заслати в Сибір»*.

А з українського боку М. Гоголь зазнав найбільше нападок за користування «мовою імперії», за *«відступництво від свого національного первородства»* й *«духовну капітуляцію перед панівною нацією»*. І досі дехто зі псевдоукраїнських позірних гуманітаріїв стверджує, що Гоголь писав по-руськи, бо не знав добре Української мови. Геній думав рідною, Українською, а думки свої перекладав власною новомовою, створеною на чужій, загальнозрозумілій руській основі, сподіваючись, що так його почує широкий загал і передусім ті, до яких він апелював з приводу *«неправосуддя й гніту»* та відповідальності за моральне здоров'я суспільства Російської імперії. А всі ті рефлексії свідчать як про примітивність опонентів, так і про патологічний *ресентимент* (фр. *ressentiment* – озлоблення) – агресивну внутрішню психологічну проекцію, викликану заздрістю, ворожістю до Українського генія. Всі ті опоненти проєктують на Гоголя свої вади й хиби.

До честі Українців, зрілий читацький загал і справжні науковці правдиво осмислюють феноменальний світообраз Миколи Гоголя. Для прикладу наведу проникливу думку українського історика-правознавця В'ячеслава Михайловича Заїкина (1896 - 1941) з праці «З історії католицької ідеї в Східній Україні», опублікованої 1930 року у Львові: *«...Як і багато інших східноукраїнських письменників XIX віку, М. Гоголь свої твори писав по-руськи. Але мимо того, вся його творчість має яскравий національно-український характер: як слушно зауважив уже М. Драгоманив, М. Гоголь у більшій мірі був суто українським письменником, ніж навіть усі ті східноукраїнські письменники XIX віку, що писали по-українськи. (Докладний аналіз стилю Гоголя, як відомо, виказав, що навіть пишучи по-руськи – Гоголь думав по-українському). В кожному разі, жоден з українських письменників не мав такого сильного й широкого впливу на пробудження Української національної свідомості на Великій Україні, як М. Гоголь»*. Це авторитетно засвідчує фактом з власного життєвого досвіду український літературознавець, академік УАН Сергій Олександрович Єфремов (1876 - 1939) у статті «Між двома душами»: *«Скоро я вивчився грамоти, трапилось мені, малому хлопцеві, прочитати «Вечера на хуторі близ Диканьки» та «Миргород». Не переказуватиму своїх тодішніх вражень, скажу тільки, що після книжки Гоголя вперше я почув себе сином рідної землі, що з «Тараса Бульби» запала мені в душу перша іскра національної свідомості, до якої потім інші автори додавали вже тільки нового жару»*.

Як контрастують ці проникливі осягнення й ґрунтовні висновки В. Заїкина та свідчення С. Єфремова зі звинуваченнями опонентів М. Гоголя, які, судячи з усього, не позбавлені патології заздрощів, попри радикалізм та ідеологічне підґрунтя їхніх писань.

А нині з'явилися критики-опоненти й навіть судді з числа «нової національної еліти», які донедавна славословили большевицьких вождів і комуністичну космополітичну ідею, а тепер звинувачують Гоголя, що в нього немає «української

національної ідеї». Кілька років тому мав гостру дискусію з одним з таких «новоелітників», який затято не бажав не тільки сприймати Гоголя як Українця, а й бачити в його творчості цінність для України. І як аргумент уперто торочив: *«У Гоголя немає української національної ідеї!»*. Я спитав, чи він як поет і політик має цю ідею? Так і не дочекавшись відповіді, зробив висновок, що він сам не знає, що каже, а передусім не знає Гоголя.

Як правило, в Україні гуманітарії підходили й далі підходять до питання Української належності самого Гоголя й, зокрема, до теми націоналізму в його працях дуже несміливо, занадто обережно, з острахом. А псевдопатріотичні культуртрегери вірнопідданськи віддають Гоголя, як і всіх Українських геніїв, руському імперському молоху, бо ж за імперською власницькою доктриною, *«Гоголь – великий русский писатель»*.

В Україні антиукраїнці не хочуть знати й розуміти Гоголя, та геній зазнав нерозуміння ще за життя, що сам констатував з гіркотою: *«Кожен розуміє мене настільки, наскільки розуміє себе»*. Про складність розуміння феномену Гоголя проникливо висловився руський літературний критик, релігійний філософ Василь Васильович Розанов (1856 - 1919): *«Немає ключа до розгадки Гоголя... Тим часом, як, наприклад, Пушкін і без «ключа» зрозумілий: ніхто над ним не сушив собі голову і нічого в ньому не розгадував... У Гоголеві прикметне не лише те, що його не розуміють, а й те, що всі відчують у ньому присутність цього незбагненого...»*. Разом з тим В. Розанов зізнавався: *«Я все життя боровся і ненавидів Гоголя: і в 62 роки думаю – Ти переміг, страшений хохол»*. Розанов вважав Гоголя причиною всіх лих Росії: *«Диявол розмішав паличкою дно: і з дна пішли потоки каламуті, болотяних бульбашок... Це прийшов Гоголь. За Гоголем усе. Нудьга. Непевність... Гоголь відкрутив якийсь гвинт усередині руського корабля, корабель став розвалюватися. Він «відкрив кінгстони», після чого почалось невтримне, повільне, рік у рік, потоплення Росії. Після Гоголя Кримську війну вже неможливо було виграти»*. Звідси й висновок В. Розанова: ***«Жоден політик Світу, ані жоден політичний письменник не зробив у політиці стільки, скільки Гоголь»***.

А Євген Маланюк розкриває *«таємницю Гоголя»* через його національну суть: *«Йдеться про... відреставрування справжнього образу. А що образ той є і був національний – на те ради немає. Тільки справжній, отже національний, образ Гоголя відкриє нам т. зв. таємницю Гоголя...»*.

Особисто-творче життя Миколи Гоголя оповите містично-таємничим ореолом, домислами, легендами, бо й він сам часом удавався до містифікацій, таким способом оберігаючи себе від надокучливих шанувальників і шанувальниць, а особливо – від приставлених «душевивідців».

Як згадував Гоголів гімназійний товариш Тимофій Пащенко: *«Гоголь був незбагнений, не любив виказувати себе, не любив і допитливих. Він завжди усамітнювався»*. Та в листах до близьких людей Гоголь вдавався до глибинної сповідальності.

Микола Гоголь як Український духовний подвижник найповніше уособив духовний тип Української людини. Духовний тип розвивається на природній основі етнічного генотипу й морально-світоглядних засадах народної традиції та стає осердям саморозвитку *людської особистості* й *«збірної особи Українського народу»* (П. Куліш) з унікальною особливістю індивідуальної й національної ідентичності Українців.

Гоголь і Шевченко – люди Українського духовного типу

В антиукраїнській, проруській гуманітаристиці України вже узвичаївся стереотип протиставляти Гоголя й Шевченка, мовляв, один поміщик, другий кріпак, один нехтував Українською мовою, а другий утверджував її. При цьому посиляються як на єдине документальне підтвердження – на спогади письменника й імперського чиновника, вихідця зі Слобідщини, Григорія Данилевського «Знайомство з Гоголем» про його зустріч з письменником у присутності професора Йосипа Бодяньського. Зустріч відбулась восени 1851 р., за чотири місяці до смерті Миколи Гоголя, якого «московські друзі» виманили з України в Москву.

Данилевський ствердив, що Микола Гоголь зустрів їх цілком здоровий – «могутній і привабливий митець». А коли в кінці бесіди Бодяньський спитав Гоголя про поезію Шевченка, «Гоголь на це питання з секунду помовчав і нашірошився. На нас з-за бюрка знову подивився обережний лелека». «Добре, що й казати, – відповів Гоголь: – тільки не образьтеся, друже мій... ви – його шанувальник, а його особиста доля варта співчуття й жалю...». «Та навіщо ви примішуєте сюди особисту долю? – невдоволено заперечив Бодяньський: – це стороннє ... Скажіть про талант, про його поезію ... ». «Дьогтю багато, – тихо, але прямо промовив Гоголь: – і навіть додам, дьогтю більше, ніж самої поезії. Нам з вами, як малоросам, це, мабуть, і приємно, але не в усіх носи, як наші. Та й мова... Нам, Осипе Максимовичу, треба писати по-руськи, – сказав він: – треба прагнути до підтримки й зміцнення однієї, владичньої мови для всіх рідних нам племен...».

Г. Данилевський опублікував свої спогади аж у 1886 р, перед тим апробувавши їх перед «своїми земляками»: «Думку Гоголя про Шевченка я не раз, при нагоді, передавав нашим землякам. Вони знизували плечима і з досадою пояснювали його сторонніми, політичними міркуваннями, як і взагалі весь тодішній настрій Гоголя». На час публікації спогадів Г. Данилевський був редактором газети «Правительственный вестник» і членом ради Головного управління у справах преси Російської імперії, а в імперії тоді діяла сувора шовіністична заборона на Українську мову й літературу. Тож пояснення «земляками» висловлювань Гоголя про Шевченка «сторонніми, політичними міркуваннями» наводить на думку, що Данилевський приписав Гоголеві власні міркування про Шевченка, про Українську мову й «русский язык» з огляду на тодішню ідеологічно-політичну кон'юнктуру. Це підтверджують і грубі, примітивні висловлювання, які зовсім не властиві характеру думання й стилю мовлення великого Українського письменника, тим паче які зневажають рідну мову Гоголя, якою він сам думав. Звичайно, обережний і втаємничений Микола Гоголь не міг говорити відверто перед чиновником Г. Данилевським, якого бачив уперше.

У стосунках Гоголя й Шевченка все пояснюють не слова, а дії.

Микола Гоголь перший подав руку допомоги своєму талановитому землякові Тарасові Шевченкові у визволенні його з кріпацтва. Саме Гоголю належить вирішальна ініціатива в організації процедури звільнення Шевченка, оскільки він домовлявся і з Карлом Брюлловим, і з Василем Жуковським – своїми приятелями й головними особами того визвольного дійства. Це засвідчив сам Микола Гоголь у бесіді з Йосипом Бодяньським восени 1851 р.: «Я знаю і люблю Шевченка, як земляка і обдарованого художника; мені вдалось і самому дечим допомогти у першому влаштуванні його долі».

І Тарас Шевченко засвідчив свою братерську любов до благородного земляка й шанобу до його людяності. У листі до княжни В. М. Рєпніної з Оренбургу 7 берез-

ня 1850 р. Т. Г. Шевченко писав: *«Випадково якось зайшла мова у мене з вами про «Мертві душі». І ви відгукнулись надзвичайно сухо. Мене це вразило неприємно, тому що я завжди читав Гоголя з насолодою і тому що я в глибині душі поважав ваш благородний розум, ваш смак і ваші ніжно піднесені почуття. ... Мене захоплює ваша теперішня думка – і про Гоголя, і про його безсмертне творіння! ... так!.. Гоголя треба шанувати як людину, обдаровану найглибшим розумом і найніжнішою любов'ю до людей! ... Гоголь – істинний відун серця людського! Наймудріший філософ! і найвеличніший поет повинен шанувати його як людину-любовця! Я ніколи не перестану жалкувати, що мені не вдалося познайомитись особисто з Гоголем. Особисте знайомство з подібною людиною неоціненне, в особистому знайомстві випадково іноді відкриваються такі розкоші серця, що не в змозі ніяке перо зобразити. ... Уся ця мова до того, аби ви мені (найпокірніше прошу) прислали «Мертві душі». Мене поженуть 1 травня у степ, на східний берег Каспійського моря в Новопетровське укріплення, відповідно, знову перервуть усяке спілкування з людьми. І така книга, як «Мертві душі», буде для мене другом у моїй самоті!».*

З огляду на негласний нагляд за Гоголем і на заслання Шевченка, згадки про їхні особисті стосунки були табуізовані, тож Шевченко й наголошує в листуванні, яке піддавалось люстрації, що особисто не знає Гоголя. Так у листі з Оренбургу 1 січня 1850 р. Т. Г. Шевченко просив В. М. Репніну допомогти йому отримати дозвіл *«писати й рисувати»*: *«Я сьогодні ж пишу Василеві Андрійовичу Жуковському (я з ним особисто знайомий) і прошу його про виклопотання дозволу мені тільки рисувати. Напишіть і ви, якщо ви з ним знайомі. Чи напишіть Гоголю, щоб він йому написав про мене, він з ним у дуже близьких стосунках. ... Якщо писатимете до мене, то повідомте свою теперішню адресу – і повідомте адресу Гоголя – і я напишу йому по праву малоросійського віршувальника, я особисто його не знаю».*

Український письменник, літературний критик, культуролог Євген Филимонович Маланюк (1897 - 1968) в есеї «Шевченко і Гоголь» (1944) наголошує на глибинній внутрішній близькості двох Українських геніїв: *«І в листуванні, і в Щоденнику, і в автобіографічних повістях Шевченка ми аж надто рясно зустрічаємо ім'я Гоголя та думки з приводу нього. Нарешті, відоме послання «Н. Гоголю» становить в творчості Шевченка яскравий і визначний пам'ятник та являється: 1) поетичним сформулюванням відношення Шевченка до Гоголя, як Українця до Українця, та 2) поетичним визначенням місця Гоголя в історії нашої літератури та в Україні взагалі. Послання Шевченка до Гоголя, датоване 30. XII. 1844 р. в Петербурзі (Гоголь був тоді у Франкфурті) є надто відоме, щоб його тут ще раз наводити. Прекрасна праця В. Щурата («Шевченкове послання Гоголю») звільняє від довгих розважань на цю тему. Нагадаймо тільки, що В. Щурат (і за ним і новіші дослідники, як Гліб Дорошкевич) ставлять послання «Гоголю» (1844 р.) в генетичний зв'язок з посланієм «І мертвим, і живим, і ненарожденним» (1845 р.), при чому В. Щурат влучно ставить послання «Гоголю» композиційно вище від «Послання» 1845 р. і вважає його – поруч «несконцентрованого» більшого «Послання» – «плодом чистого натхнення»... Отже, в остаточній формулі Шевченка послання до Гоголя – «Ти смієшся, а я плачу» – дано найповніше й найконструктивніше уявлення творчості (й особистості) Гоголя в сфері нашої літератури і культури, в мірилі, сказати б, всеукраїнському, при одночаснім самовизначенні творчості Шевченка. Пророчість і сатиричність, племінні сліз і їд сміху, ліричність і епічність – ці контрасти можна*

було б продовжувати далі. Йде тут лише про те, що Шевченко, з його одному притаманною, всенціональною, «суверенною» широчиною вказав місце Гоголя в нашій національно-духовній дійсності. А при тім виказав, розуміється, **глибоке відчуття національної вартости творчости Гоголя в її цілості і дав їй належну національну ж оцінку**».

Шевченкове щирсерде звертання до Гоголя «Великий мій друже» засвідчує реальність їхніх дружніх взаємин і спільне вболівання:

*За честь, славу, за братерство,
За волю України.*

Гоголь і Шевченко – носії глибинної Української самосвідомості й генератори національного духу. Гоголь, Шевченко й Куліш перші системно запровадили в письменство первовічні народні наймення *Україна* й *Український народ* та надали цим культурно-історичним, національним первеням статусу літературного, історичного й політичного.

Духовний подвиг Миколи Гоголя

«Я не знаю вищого подвигу, як подати руку знеможеному духом. ...Ані на одну мить не слід нам тут забувати, що життя нам дано для любові й що ми самі плід Усеїдиної любові до нас», – провістив Микола Гоголь понад 180 років тому. Саме чистота люблячого людського серця є суттю Гоголевого життя й творчості, його світообразу – цілісного мистецько-життєвого світу, заснованого на спільноетнічних архетипах-праобразах глибинної самосвідомості Українського народу.

У Гоголевому чистому серці захована незглибима таємниця національного почуття й знання заповітної свідомості Української людини. *Любов* як витончене чуття й вияв *глибинної самосвідомості* та *моральна воля чистого серця* людського є провідним дієвим чинником у системі традиційних морально-духовних цінностей Українців. Саме *любов чистого серця* пробуджує в людській душі прагнення до вищого й ідеального, що закладено в її життєвій програмі, яку й належить людині здійснити своїм життям. У *любві чистого серця* закорінена *Українська філософія серця* або *кордоцентризм* – практичне морально-духовне вчення. Суть *філософії серця* – в ясновідному істинному знанні, яке людина осягає в особистій духовній практиці *чистим серцем* і яке живе в глибинній самосвідомості, неспідвладне догмам *«ледачого розуму», «недомислу»* (П. Куліш). Істинне, дієве *знання серця* породжує справедливу реальність людського життя. Утаємничену сутність *чистого серця* намагається спрофанувати *«недомисел»*, надто нині, коли людська маса зосереджується переважно на зовнішніх, тілесно-речових потребах, а затуманений невіглаською пихою безтямний розум нехтує духовною первиною *чистого серця*, сповненого *моральної волі до життя*.

Морально-духовні, ідейно-соціальні орієнтири Миколи Гоголя закорінені в морально-світоглядно-правовій традиції Українського народу, який з покоління в покоління завзято виборював **не життєві гаразди, а саме право жити** духовним прагненням власної душі. У найкризовіші, найтрагічніші періоди своєї історії Українці рятувалися братерською любов'ю і взаємодопомогою. Тому рідний народ для Гоголя – носій справжньої життєвої сили. Тільки йому ще належить усвідомити свій шлях у падіннях і злетах, свою волю, свою неповторну культурну місію в історії людства. І народ осягає смисл свого життя через духовних подвижників. Саме звідси, з багатовікової боротьби рідного народу за гідне життя і з подвижницької долі його духовних обранців зародилася впевненість Миколи Го-

голя у своєму високому покликанні *провіщати* людям *Істину* та обстоювати їхнє природне право жити волею свого духу, що він і справджував цілим своїм життям.

Ще в 1827 році юний Микола писав з Ніжина своєму двоюрідному дядькові по мамі Павлові Петровичу Косяровському: *«Неправосуддя – найбільше у Світі лихо, найдужче розривало моє серце. Я поклявся жодної хвилини короткого життя свого не загубити, не зробивши добра»*. Так, сповнений глибокого бажання бути *«істинно корисним для людства»* в боротьбі з *«неправосуддям і гнітом»*, дев'ятнадцятирічний Микола Гоголь приїхав на початку 1829 року до столиці Російської імперії.

Після року марних спроб улаштуватися на службу та після нестерпно нудної роботи в державних установах (аби unikнути чиновницької рутини, юнак часто міняв роботу) Гоголь зайнявся літературною працею, яка вабила його й раніше і тепер стала справжнім покликанням. Він стає на боротьбу з *«неправосуддям і гнітом»* словом, сповненим духовних осяянь та нещадної іронії. **«Я вирішив зі-брати все погане, яке тільки я знав, і за одним разом його висміяти»**, – написав М. Гоголь В. Жуковському з приводу виникнення «Ревізора» й висловив своє заповітне ставлення до мистецтва слова: *«Не моя справа вирішувати, якою мірою я поет; знаю тільки те, що перш ніж розуміти значення й мету мистецтва, я вже відчував чуттям усієї душі моєї, що воно має бути заповітне. І чи не від часу цієї першої зустрічі нашої воно вже стало головним і першим у моєму житті, а все інше другим. Мені здавалося, що вже не повинен я зв'язуватися ніякими іншими узами на землі, ні життям сімейним, ні службовим життям громадянина, і що словесне поле є також служба»*.

Як казав сам Гоголь, у «Ревізорі» йшлося тільки про шістьох провінційних чиновників: казюкрадів, здирників, хабарників, кар'єристів, шарлатанів, брехунів, однак багато інших упізнали в них себе й були страшенно обурені. Тож «Ревізор» справив ефект вибуху бомби.

У «Ревізорі» й «Мертвих душах» Гоголь зібрав *«усе погане»* – *«колекцію огидних пик»*, які ми й нині упізнаємо у владарюючих паразитах, починаючи од верховних, бо їх антилюдська суть не змінилася. Гоголь прозорливо виявив і нещадно викрив огидне нелюдство, аби застерегти людство од звородіння.

Звідси Гоголів моральний максималізм стосовно людини – глибока ніжність і суворі вимогливість. Звідси Гоголеве неприйняття *фатичних стосунків* між людьми – *формального, холодного ставлення* людей одне до одного і владарюючого режиму до людини. Гоголь уперше у світовій літературі явив образ *звичайної, зневаженої людини* і зосередив пильну увагу на пізнанні *людської душі*: **«Безцінним даром є вміння чути душу людини. ...Як досі так мало dbають про пізнання природи людини, тоді, як це є головний початок усього!»**. І далі він розвиває моральну настанову на самовдосконалення людини: **«Краще в багато разів більше збентежитися від того, що всередині нас, ніж від того, що поза нами»**. З сердечного шанування Гоголем-письменником людини починається новий літературний період – *Гоголівський*.

Ясновідний дух Миколи Гоголя в нинішній моторошній реальності

Ще в середині XIX століття Микола Гоголь загострив увагу на погордливості прагматичного розуму, який витісняє з людини любов серця й моральну волю. І така погордлива особа втрачає духовний орієнтир: **«Нічому й ні в що вона не**

вірити; тільки вірити у сам розум свій: чого не бачить її розум, того для неї немає. Вона забула навіть, що розум рухається вперед, коли йдуть попереду всі моральні сили в людині, й стоїть без руху та навіть задкує, коли не підносяться моральні сили.

На першорядній необхідності моральної зрілості людини в її розумовій діяльності наголошував філософ-мудрець Григорій Сковорода, бо коли морально незріла людина сприймає слово за зовнішніми ознаками, буквально, то потрапляє в розумову оману: «...міцні-бо для людини її слова, і потрапляє вона в полон глаголів вуст своїх». Своєчасними лишаються застереження Сковороди: **«Розум завжди любить до чогось братися, і коли він не матиме доброго, тоді звертатиметься до поганого... У тих, хто душею низький, найкраще з написаного й сказаного стає найгіршим».** Такий результат умертвіння душ: *«Ця смерть є люта. Знаю, що збережеш тіло, але вбиваєш душу...».* За Сковородою, *серцю* негоже переймати на себе здогади незрілого, блудливого розумування – *«плазуючого розуму»*, коли *«всяка думка ницо, як змії по землі, плазує»*; *серцю* належить просвітлювати незрілий розум ясністю *Істини*, незважаючи на його погорду: *«Як ліки не завжди приємні, так і Істина буває сувора»*; *«Істина спалює і нищить усі стихії, показуючи, що вони лише тінь її».*

Пруський філософ-мудрець, основоположник німецької класичної філософії Імануїл Кант (1724 - 1804) класифікував розум на *чистий* і *нечистий*. **Чистий розум** – *духовний розум*, яким морально зріла й духовно довершена людина осягає *істинне знання чистим серцем* завдяки *інтуїції, ясновіданню*. **Нечистий розум** – *практичний, прагматичний розум* морально незрілої людини, далекої від духовної довершеності, а отже й від істинності. *Нечистий, практичний розум*, позбавлений чуттєвості чистого серця, породжує *релігію*, яка існує тільки в межах розуму. Тільки *чисте серце*, наділене *інтуїцією, ясновіданням*, завдяки своєму *духовному досвіду* неспівладне *релігії* й породженій нею *вірі*, що їх вигадав *аморальний прагматичний розум*.

Микола Гоголь назвав аморальні, прагматичні розумування, позбавлені *сердечної, «чуттєвої пристрасності»*, *мертвотушними «пристрастями розуму».*

На цій морально-світоглядній засаді слідом за Г. Сковородою, І. Кантом і М. Гоголем осмислює розумову діяльність людини з позиції духовності глибинний Український педагог, філософ Памфіл Данилович Юркевич (1826 - 1874), наголошуючи на первинності *«ізнавального осердя людини»*, завдяки якому морально зріла людина осягає повноту життя як систему явищ, а вже потім усвідомлює розумом. За Юркевичем, мислення не вичерпує всієї повноти духовного життя людини, закоріненого в *душі*: *«...Для свідомості однаково, що усвідомлювати; а для душі це не однаково. ...душа наша живе і поза процесом свідомості, живе раніше, ніж цей процес у ній починається».* Бо *душа* – вроджена духовна сутність людини, її життєва програма, а *розум, свідомість* – інструментарій здійснення у *вродженій праці* природно-духовної сутності людини: *«Взагалі люди мають не розум, а деякий, сякий-такій розум. А розум властивий самому Всеєдиному».*

В Українській ясновідній практиці, як і в духовних практиках агрокультурних народів Сходу, зокрема в *суфізмі*, провідним принципом життя є *первинність серця*, а не розуму, як на Заході. Моральність і духовність, вільно осягнуте у внутрішньому самозаглибленні істинне діве знання – це основний зміст життя на Сході, зокрема в духовних практиках *суфізму, даосизму*. А на Заході на перший план вийшли розум і наука, які користуються знедуховленим знанням – зовнішньою інформацією, сприйнятою на віру *морально незрілим, нечистим, прагматичним розумом*, на

відміну від *чистого, духовного розуму*. В Українській морально-світоглядній традиції дієвим чинником є принцип моральної зрілості людини у ***триєдності істинного думання, справедливого діяння й правдивого висловлення***.

Нехтуючи моральною зрілістю й духовним розумом, люди неминуче втрачають духовну перспективу життя й *деградують – мервють душами*. Тож Микола Гоголь застеріг од *мертвості* й провістив людям шлях порятунку через моральну зрілість, духовне самовдосконалення, самовідродження людини й відверто розкрив першопричину марнотності захланного *мертвості існування* та нагадав своїм сучасникам первовічну Істину: ***«Ми повинні працювати не для себе, а для Всеєдиного. Людство нинішньої доби збочило тільки через те, що уявило, наче треба працювати для себе, а не для Всеєдиного»***.

Геній Гоголя передбачив глобальну *мертвості* споживацької, фінансової цивілізації: агресивні прояви *несвіту* в людському світі, *інволюції* в еволюційному процесі, *нелюдства* й *недолюдства* в людському суспільстві, *мертвих душ* над живими душами. *Нелюдство* як прояв *мертвості* – це звиродніння в людському світі, воно призводить до порушення процесу *еволюції* руйнівною *інволюцією* (від лат. *involutio* – згасання, занепад). *Інволюцію* спричиняють *мертвості* споживачі-паразити, й *мертвості* споживачтво породжує *несвіт* і порушує у Світі *Всеєдиний Лад*.

У нинішній Україні *мертвості* споживачтво стало звичним явищем: одні привласнюють природні й людські ресурси, інші – політичні партії й владу, ще інші – право на патріотизм і навіть на проповідування релігійних догм, використовуючи таким способом людський ресурс у своїх споживацьких інтересах. Зиск став засобом і метою існування *мертвості еліти* – панівної касти, що паразитує на естві народу.

Мертвості соціальні паразити подібні до ракових утворень у людському організмі й завдають шкоди моральному здоров'ю й культурному саморозвитку суспільства. Ті дегенеративні утворення Сковорода означив образом ***«живої смерті»***, Гоголь назвав ***«мертвими душами»***, а Куліш вірик *мертвості* дегенеративним істотам з *паралельного світу (несвіту)* остаточний присуд: ***«Ми з царством мертвих душ не зійдемося у лад»***.

Суть Сковородиного образу ***«живої смерті»***: *«Живу смерть породжує той, хто чинить зло, криву душу такої істоти випалює жадібність, а хто взяв на себе ношу добродіяння, той живе з чистим серцем і ясною душею»*. Цей застережний образ масштабно розвинув у ХІХ ст. земляк Григорія Сковороди Микола Гоголь у знаменитій поемі «Мертві душі». Гоголь явив цією поемою епохальне застереження для України: проїдисвіт Чічков скуповує по Росії *мертві душі* для *переселення* їх у Південну Україну – в Херсонщину, де знайшли прихисток вільнолюбні, з живими душами люди, втікаючи од кріпацької неволі.

Сковорода й Гоголь відкрили сутність *живої Української душі* як *життєвої програми людини й народу* та викрили *безумство, звиродніння* владарюючого *мертвості* панства й водночас показали *мертвості* деморалізуюче марновірство *«недвижної маси»* упокореного, знетямленого люду. Через те марновірство у *знетямленому миру* запанувала захланна *мертвості*. Образи *«живої смерті»* й *«мертвих душ»* лишаються своєчасними застереженнями для нинішнього люду.

Євген Маланюк розглядає «мертві душі» як згубне соціальне явище в загальноімперському й українському вимірах, звертаючись до Шевченкового послання «І мертвим, і живим, і ненарожденним»: *«І хоч В. Щурат уважає Гоголя за традици-*

єю... «реалістом» та «обновителем московської літературної мови», все ж він, як на ті часи, стверджує те, що і сьогодні ще декому видаватиметься дивовижним, а саме, що Гоголь «перенісися в сфери суспільного життя Московщини 19. в. став автором *«Мертвих душ»*, не тих, що їх скуповував Чічков, а таких, які й Шевченко мав на увазі, пишучи своє послання до мертвих, і живих, і ненарождених, т. є. до позбавлених національної свідомості (мертвих), до освідомлених національно (живих) і до недалеких уже від національного освідомлення (ненарождених)» («Шевченко і Гоголь»).

Гоголь старався через Правду відкрити людям очі на Світ і дати надійну моральну опору в протидії *мертвотушному несвіту*. Та Український геній мало знаходив розуміння серед сучасників, і його глибинні осягнення й передбачення лишаються для більшості недосяжними й нині...

Тогочасний соціум не збагнув суті Гоголівської алегорії: скупник «мертвих душ» Чічков насправді сам є *мертвотушним* монстром, і такими самими є продавці «мертвих душ», а ту мертвотушність плодить мертвотушно зачата імперія ізгойної, грабіжницької русі, вся історія якої – грабежі, івалтування, катування, вбивства, омертвлення колонізованих корінних народів.

У Гоголя в «Мертвих душах» проривається містичний запит до русі: *«Русь! чого ж ти хочеш від мене? який незбагнений зв'язок таїться між нами? Чого дивишся ти так, і навіщо все, що є в тобі, спрямувало на мене сповнені надії очі?...»*. І він отримує такий же містичний відгук: *«І грізно охопив мене могутній простір, страшною силою позначившись у глибині моїй; неприродною могуттю освітилися мої очі: ой! яка химерна, незнайома землі далина! русь!..»*.

Ніхто з ямків руських не спромігся на таке проникливе осягнення химерної русі. Тільки Гоголь з внутрішньою впевненістю у своє високе покликання, з глибинною генетичною пам'яттю нащадка Українського роду зміг осягнути *русь* як незбагненну для інших *мертвотушну химеру*.

Гоголь бачив рідну Україну як родюче дерево з прадавнім історичним корінням, а чужу русь розглядав як наріст паразитарної омели, що вп'ялася в Українське історичне дерево й визискує його.

Агресивна, паразитарна, мертвотушна *русь* за 1000 років колоніального владарювання над Україною так глибоко в'їлася в Українське етнічне ество, що частина вкрай винародовленого, деградованого населення і досі ототожнює себе з *руссю* й існує з *мертвотушним комплексом малоруськості*.

Саме в такому історіософському сприйнятті Гоголем *рідної України й чужої русі* прихована розгадка його глибоко утаємниченої *Української живої душі*.

Як відрізнити *мертві душі* од *живих душ*? *Мертві душі* – людиноподібні істоти, нелюди, які насаджують своє владарювання у Світі умертвінням *живих людських душ*. Гоголівські «мертві душі» заповнюють усі соціальні сфери, проникаючи в людське життя через паразитарну політику, релігію й інші репресивні структури. «Мертві душі» плодив руський імперський режим, приплоджував більшовицький режим і далі на постімперському просторі плодить необільшовицький режим, який у зvierоднінні перевірив усіх своїх попередників.

Мертвотушні владарюючі режими – це і «руський мир» з його патологічно жорстоким чекізмом і бузувірським православ'ям, це і слуги «русского мира», які умертвляють Український народ. Епоха Сковороди, Гоголя й Куліша, які викрили «мертві душі» й розпочали з ними боротьбу, триває. І нам, *живим душам*, належить завершити цю боротьбу – відправити всі *мертві душі* за їх призначенням у їхнє ж *пекло*. Так очистимо від нелюдів *Білий Світ* для життя *живих людських душ*.

Та новоявлене *мертвотушне панство* спішить видобути зиск з умертвлених душ. Надивившись на «незалежні», «демократичні» вибори, старенька сільська вчителька, моя землячка, зробила сумне відкриття: **«Я колись думала, що Гоголь усе придумав про «мертві душі», а воно справді є таке»**. Так, мертвотушні гендлярі торгують живими й мертвими людьми. На торговище повиповзали мертвозачаті партії – ловці мертвих і живих душ. А за ширмами всіх партій зачалися *мертвотушні нелюди*, які ловлять людей на приманки «свободи», «незалежності», «демократії» й омертвляють душі марновірців. Оманливі «демократичні вибори» то *вибори без вибору* – фікція для легітимації владарювання злочинного партійно-релігійно-плутократичного режиму.

Мертвотушні гуманіди імітують життя і тим заманюють живих у свої паразитарні тенета, підсилюючи свою оману релігійними доктринами «царства небесного», й «нового пришествя розіп'ятого месії», облудними політичними доктринами «світлого майбутнього» та «все для людей» і «жити по-новому»... Аби нам, Українцям, розірвати те морочне коло партійно-релігійної облуди й ліквідувати владарювання нелюдів, передусім необхідно навчитись розрізняти правду й брехню, живих людей і мертвотушних нелюдів.

Про глобальне нашествя того *мертвотушного нелюдства* Микола Гоголь перший застеріг свій народ і ціле людство.

Ще на початку 1847 р., тільки-но на європейському обрії виникла мара комунізму (перші комуністи Маркс і Енгельс опублікували свій програмний документ – «Маніфест комуністичної партії»), Микола Гоголь перший забив тривогу в публіцистичній праці «Вибрані місця з листування з друзями», застерігаючи людей од мертвотушного *«пролетаріатства»*, яке страшним привидом почало ширитися по Європі й загрожувало зазомбувати безземельних голодранців та відірвати селянина од землі-годувальниці: **«...Хіба можна розділити селянина з землею?.. Ви тільки подумайте, що селянин наш плаче на radoцях, побачивши землю свою. Деякі припадають до землі й цілують її, наче кохану. Це щось та означає!.. Ось над цим і треба подумати...»**. Український геній своїм усеосяжним зором пильно спостерігав за Європою й розгледів у ній початки політико-соціальних потрясінь світового масштабу та застеріг од *мертвотушної* політичної облуди: **«У Європі заварюються тепер усюди такі сум'яття, що не допоможе ніякий людський засіб, коли вони розкриються... там ніхто ще цього сповна не бачить. Усе, не виключаючи навіть державних людей, перебуває поки що на поверхні зовнішніх відомостей, тобто перебуває в тому завороженому колі пізнань, яке позначили журнали скоросілими висновками, необачними свідченнями, поданими крізь облудні призьми всяких партій зовсім не в тому світлі, в якому вони є»**.

На тлі *«патріотичних волань»*, які заповнювали імперське суспільство, Гоголь розкрив мертвотушні *«жахи Росії»*: **«Уже сварки і лайки почалися не за якісь суттєві права, не через особисту ненависть, – ні, не чуттєві пристрасті, а вже пристрасті розуму почалися: вже ворогують особисто через відмінність думок, через суперечності в світі уявному. Вже утворилися цілі партії, які одна одну не бачили, ніяких особистих стосунків ще не мали – і вже одна одну ненавидять. ... – уже самісінька злість запанувала замість розуму. ... Диявол виступив уже без маски у Світ. ... Що означають ці дивні власті, втворені побіля законних – сторонні, побічні впливи? Що означає, що вже правлять Світом швачки, кравці й ремісники всякого роду, а Божі помазаники залишилися збоку? Люди темні, нікому невідомі, які не мають думок і чистосердечних переконань, заправляють думками й поглядами розумних людей, і газетний листок, що його визнають брехливим**

*усі, стає нечутливим законодавцем людини, яка не шанує його! Що означають усі ці незаконні закони, які, очевидно, на виду в усіх, креслить нечиста сила, що вилазить знизу, – і весь Світ це бачить, і, як заворожений, не сміє ворушитися? **Що за страшна насмішка над людством!** ... У нас тепер проповідують: одні – чисту демократію, інші – монархію, треті – аристократію, четверті – суміш усього... Та настав час, коли кожен більш-менш відчуває, що правління не є штукаю, яка створюється в окремих головах, нечутно, сама собою, а з духу і властивостей самого народу, з місцевості – землі, на якій живе народ, з історії самого народу, яка показує людині глибокодумній, коли і за яких умов розвивався народ, діяв добре і розумно».*

Гоголь сподівається на ще нереалізовані природні сили свого народу: *«Ми ще розплавлений метал, який не відлився у свою національну форму; ще нам є змога викинути, відштовхнути від себе негідне нас і впровадити в себе все, що вже неможливо іншим народам, які набули форми й загартувалися в ній. Ще є багато в нашій корінній природі, нами забутий... – доказ цього вже те, що... побратимство людей було в нас рідніше за дім і кровне братство, що **ще немає в нас непримиренної зненависті верстви проти верстви** і немає в нас ще тих **озлілих партій**, які водяться у Європі й які зводять нездоланну перешкоду до єднання людей та братерської любові між ними...».*

У відродженні рідного народу Микола Гоголь покладається на питоому звичаєво-правову традицію *Волі*, в якій являється безвічність народного духу: **«Не вмирають ті звичаї, яким визначено бути безвічними».**

У своїй заглибленості в першоджерельну морально-світоглядну основу рідної культури Український геній являє позачасові досягнення, які вражаюче актуалізуються нині. В цих досягненнях найповніше розкривається внутрішній світ геніального мислителя й духовного подвижника та життєво важливе знання про внутрішню людину, про потенціал людської душі й народного духу. На основі духовного досвіду свого народу Микола Гоголь явив свій життєвий ідеал – служіння *Любові, Ладові, Правді*. Провідна ідея подвижницького життя Гоголя – просвітлення людських сердець взаємною любов'ю та оновлення суспільства *братерською взаємодопомогою*.

В основу оновлення життя Микола Гоголь ставить спрямовуюче осердя *Волі духу* в людині. *Воля духу* розвивається з серця людського й стає дієвим чинником культурного саморозвитку людини й збірної цілісності народу. На дієвості *Волі духу* базується моральна настанова Гоголя: *«Не хваліться, доки діло не зроблено, а діло саме за себе скаже».* З Гоголем резонує Куліш: *«Нехай за нас наше діло говорить, а не наші орації».* Ці моральні твердження спростовують євангельську догму *«Спочатку було слово»*, в якій закладено аврамічну доктрину «віри в проповідницьке слово» й на якій тримається вся *релігійна й політична логократія* (від давньогр. *λόγος* – слово і *κράτος* – влада), коли люди мусять приймати на віру все сказане їм з церковного амвону чи з політичної трибуни. На марновірстві в словесну оману тримається *маніпулювання соціальною масою через облудне слово*. Християнство перервало в Україні духовну, дорелігійну практику *самопізнання* й безпосереднього, ясновідного *осягнення Істини*, в процесі чого людина досягає моральної зрілості в **триєдності істинного думання, справедливого діяння й правдивого висловлення**. За нашим одвічним морально-світоглядним принципом, *слову* відведено третьорядну функцію – *правдиве озвучення істинної думки й правдиве вісткування про справедливу дію*. Первинність думки й дії засвідчує Українська народна мудрість: *«Спершу думай, потім кажи»*, *«Діло саме за себе скаже»*. Та *істинне думання й справедливе діяння* люди не люди підмінили облудними словами,

чим увели людей в оману марновірства й нав'язали **«незаконні закони»**. Микола Гоголь дотримувався первовічного морального принципу в *триєдності істинного думання, справедливого діяння й правдивого висловлення*. Саме на первинності істинного думання й справедливого діяння базується *правдивість Гоголевого слова: «Поводитися зі словом треба чесно. ...Суть у ділі й у правді діла, а не в стилі»*.

Микола Гоголь як цілісна особистість усе життя розвивав у собі вроджений мистецький талант своєї Української душі на основі морально-духовного самовдосконалення. В його Українській природі з дитинства виявилася потреба самовдосконалення, прагнення до кращого, духовно довшенішого життя. У періоди найвищих мистецьких осягнень Гоголь найгостріше відчував печаль, тугу через духовну недовершеність людського життя. Ось як проникливо обґрунтовує П. Куліш прагнення М. Гоголя до самовдосконалення й духовного довшення: *«З цих двох начал – яснovidання земного життя й прагнення до кращого життя – розвивається вся історія життєвого шляху Гоголя»*.

За Гоголем, самовдосконалення й духовне довшення людини є тією морально-світглядною основою, на якій базуються правдиве слово літератури й науки та справедливе діло нової політики, які повинні забезпечувати людське культурне життя. А сама **культура як «друге, духовне, народження людини»** (Г. Сковорода) – це система самовітворення, саморозвитку людини й народу, і тільки на засаді національної культури можливий розвиток національної політики. Бо **«Політика ніколи не може бути вищою від рівня культури»**, – ствердив український вчений-економіст і державний діяч Михайло Іванович Туган-Барановський (1865–1919). У цьому істинному твердженні виявляється фундаментальна морально-світглядна основа Української культури, й це допомагає осягнути духовно-соціальної суть творчості Миколи Гоголя, що її розкрив парадоксальним одкровенням Василь Розанов: **«Жоден політик Світу, ані жоден політичний письменник не зробив у політиці стільки, скільки Гоголь»**. Сам Гоголь нещадно охарактеризував політику й політиків: **«Односторонні люди і до того ж фанатики – виразка в суспільстві, лихо тій землі й державі, де в руках таких людей опиниться якась влада»**. Цю Гоголівську характеристику руського й породженого ним усякого іншого політичного аморалізму підтвердив український релігійний філософ Микола Олександрович Бердяєв (1874 - 1948): **«...В основі політики лежить стара руська брехня й шахрайство, що їх давно побачив Гоголь. ... Гоголь викрив безчестя як споконвічну руську властивість»**.

Микола Гоголь своєю нещадною правдивістю застерігає людей од брехливої, безчесної, мертвдушної руської колоніальної політики й підневільного їй малоруського холуйства та будить волю Українського національного духу – джерельну основу національного права й суспільного ладу. Це те присутнє, що зробив Український духовний подвижник Микола Васильович Гоголь своїм істинним думанням для справедливого суспільного ладу і що викликало й викликає таку нестямну ненависть у владарюючих мертвдушних нелюдів.

Секрет життєвості Українського духу Миколи Гоголя – в його нещадній Правді й моральній Волі. Силою нещадної Правди й моральної Волі наші люди спроможні очистити свої серця й розум од невідання й марновірства, об'єднатися в *«збірну особу Українського народу»*, звільнитися од мертвдушної омани й визиску владарюючих паразитів, здолати нинішню моторошну реальність та забезпечити собі справедливий суспільний лад в омріяній Гоголем **«єдиній Україні»**.

© О. А. ШОКАЛО.

Іванна Климпуш-Цинцадзе: «Нам слід якнайшвидше завершити процес формування української політичної нації»

Іванна Климпуш-Цинцадзе.

Упродовж ста років на зламі XX - XXI віків закарпатська родина Климпушів незмінно перебувала на гребені доленосних політичних подій у рідному краї. Працьовиті і мудрі (а тому успішні й заможні) гуцули з Ясіня – ветерани Першої світової війни брати Василь, Дмитро та Іван Климпуші були активними учасниками унікального територіального утворення у пору масового розпаду імперій по Першій світовій – Гуцульської республіки (1918 р.), фундаторами мілітарної патріотичної організації Карпатської України «Карпатська Січ» (1938-39 р.).

З приходом на Закарпаття советів (1944 р.) «буржуазних націоналістів» Климпушів заарештували та відправили спочатку у табір м. Єнакієво Донецької області, а в 1947 році засудили на 8 років позбавлення волі і до 1955 року вони працювали на каторжних роботах у карагандинських та іркутських таборах ГУЛАГу.

Наступне покоління Климпушів реалізувало притаманний йому генетичний підприємницький хист у якості вмілих організаторів транспортної галузі України, а з проголошенням державної Незалежності – у дипломатичній сфері.

У наші буремні дні найяскравішим продовжувачем державотворчих устремлінь цього потужного роду є Іванна Климпуш-Цинцадзе – голова Комітету Верховної Ради з питань інтеграції України до Європейського Союзу, віцепрем'єрка з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України у 2016-2019 роках. Про нашу минувшину, сучасність і майбуття – розмова з пані Іванною.

«Мої спогади про Ясіня – це, передовсім, спогади про мою бабцю, її велику мудрість і безмежну любов»...

– У ваших життєписах мовиться, що ви корінна киянка. Водночас закарпатці цілком закономірно вважають вас своєю землячкою, а грузини, теж не безпідставно, своячкою. Як так сталося?

Народилася я і виросла в Києві, це моє місто, яке дуже люблю і без якого не уявляю свого життя. Але Закарпаття теж рідне, бо звідти мої батьки, вся

наша велика родина. Як дружині грузина, а правильніше – картвела (саме така самоназва народу – картвели, а держави – Сакартвело), ця культура мені теж далеко не чужа. Ми з чоловіком поважаємо і цінуємо обидві культури, наші діти росли двомовними. Це їх збагачує, це їхня ідентичність, без якої немає гідності і повноцінного усвідомлення себе. Щаслива, що доні цінують і Київ, і Закарпаття, і Сакартвело.

– Як часто у роки дитинства ви бували у родинному гнізді батьків у Ясінях? Що вам особливо запам'яталося з тих відвідин?

Майже усі свої зимові й літні канікули я проводила, переважно, саме там. Але не тільки в Ясінях, а і в Мукачеві, бо там народилася моя мама. Її маму я називала бабусею, а татову – бабцею. На жаль, бабуся померла, коли мені було 10 років, але ми все одно приїжджали туди і берегли ту пам'ять. Мукачево досі озивається в мені великим теплом. Коли буваю там чи проїжджаю неподалік – краще не пообідаю, але зайду на цвинтар і постою над Латорицею... Тож на Закарпатті кілька дорогих серцю дідівських будинків. Та, звісно, в Ясінях із татомою мамою я провела значно більше часу. Ця людина справила на мене дуже серйозний вплив з точки зору прищеплення цінностей, розуміння життя. Незважаючи на різницю у віці, вона була мені справжньою подругою, з якою можна було довірливо говорити про все. Неймовірно щастя – мати таку бабцю. Тому спогади про Ясіня – це, передовсім, спогади про неї, її велику мудрість і безмежну любов. Ясіня мого дитинства – це довгі розмови з нею, розповіді про дідуся і випробування радянської влади. А ще, звісно, пригоди з друзями, з якими дотепер дуже близькі, бужена солонина на вогні перед хатою і неймовірної глибини зоряне небо, у яке можна вдивлятися вічно. Один спогад, як би це правильно сказати, матеріальний. Поріг ясіньської хати – для мене особливе місце. Коли батьки ремонтували будинок, я не дала замінити цей поріг з дерев'яного на бетонний. Це не дуже

У родинному колі: з батьком Орестом Климпушем, донькою Меланією та чоловіком Арчілом Цинцадзе.

практично, бо періодично доводиться знову і знову перекладати його, але там можна сидіти з кавою і дивитися на сині гори, як дивилася бабця...

– Як минало ваше дитинство без братів-сестер? Хто, окрім батьків, був опорою?

Зізнаюся, я дуже страждала, що не маю рідних братів і сестер. Думаю, частково тому завжди була дуже вимогливою до своїх друзів. Але й була готова віддавати їм велику частину себе, наче поріднитися. У мене так – якщо подруга, то це вже, як сестра. Окрім батьків опорою була, як я вже казала, бабця, татів рідний брат і мамині брат із сестрою, мої чудові вірні друзі і, звичайно, неймовірні вчителі. Учителька географії Любов Василівна Москаль мала шалений авторитет, була страшенно вимоглива і водночас як рідна, я дуже любила її. Також близьким було тріо вчителів з якими ходили у різні походи – Антоніна Миколаївна Петренко, Юлія Сергіївна Гуйська, Василь Петрович Куберник. Ми досі спілкуємося, бачимося. Також дуже вдячна вчительці англійської Нелі Анатоліївні Мельниковій. До речі, цьогоріч 35 років з нашого шкільного випуску...

«Москва жорстоко покарала братів Климпушів лише за те, що вони українці»

– У часи радянського тоталітаризму національно свідомі родини зазнавали репресивних переслідувань системи. Дбаючи про безпечне майбутнє своїх дітей батьки часто накладали табу у спілкуванні з ними на теми участі членів родини у визвольних змаганнях, інших історично важливих для національного відродження подіях. Що вам у дитинстві розповідали батьки про вашого дідуся Дмитра і його братів, події часів Гуцульської республіки та Карпатської України?

У першому класі нас запитали, яке наше улюблене весняне свято. Звісно, я підняла руку і радо повідомила, що Великдень. Не 8 березня, не День космонавтики, не 1 чи 9 травня, а християнський Великдень. Уявіть собі! Удома була розмова з батьками. Мені пояснили, що не про все, що відбувається в хаті, можна говорити на вулиці, в школі, з чужими людьми. Мені, тоді ще геть дитині, було невтямки, що поганого у Великодні? Так я познайомилася з дорослим життям у СРСР...

Відчуття того сюрреалізму по цей день мотивує мене працювати задля того, щоб ми більше ніколи не повернулися в московське стійло, а наші діти не переживали такого стресу від нерозуміння світу, який свого часу пережила я. Уже пізніше бабця Єлизавета – дружина головного коменданта Карпатської Січі Дмитра Климпуша – розповіла мені про дідуся і його братів, про їхню боротьбу. Мені тоді було десь років 12. Це такий вік, коли людина вже здатна зрозуміти небезпеку і тримати язик за зубами. Бабуся дочекалася цього часу і розказала мені все. Найбільше вразила жорстокість, з якою Москва покарала братів Климпушів лише за те, що вони українці. Тож із дуже юного віку не маю ілюзій про нашого ворога і розумію, що це війна за виживання українців.

– Коли ви почали усвідомлювати свою місію продовжувачки традицій родини?

Це сталося після Револуції Гідності. Я довгий час працювала в громадському секторі і свідомо уникала державних структур. Наприклад, мене за-

прошували працювати в МЗС у той період, коли держава хиталася у зовнішній політиці. Тому я не могла собі уявити, що буду тою державною службовицею, котра незгідна з політикою держави. А вдома витало в повітрі відчуття відповідальності, воно було наскрізним у моєму вихованні. І ось я, розуміючи цю відповідальність за долі мільйонів, намагалася зробити для країни щось поза держсектором.

У 2014 все змінилось. Ситуація, у якій опинилася країна, змусила взяти на себе цей тягар відповідальності з розумінням того, що державна машина не зміниться сама по собі, що треба йти змінювати її. До речі, пам'ятаю перші слова, які мовила бабуся моєму батькові, коли його мали призначити першим міністром транспорту незалежної України: «Сину, ти розумієш, яка це відповідальність?» Тато розумів, і ми всі розуміли, тому всі працювали на те, щоб він міг нести цю відповідальність. І я вдячна своєму чоловікові, що він теж потужно допомагає мені нести мою. Він і друг, і партнер, і одностудець, окрім того, що коханий чоловік.

– Як ви поєднали Климпушів з Цинцадзе?

Це відбулося дуже природно. Коли ти дуже любиш і цінуєш своє, то вмієш поважати і цінувати чуже. Ми з чоловіком зуміли через любов до свого навчитися поважати інше. І у нас справді мультикультурна, якщо хочете, родина. Та якщо говорити про традиції, то вдома це, звісно, більше українські традиції. Такі великі свята як Різдво чи Великдень святкуємо по-українськи, бо наш колорит тут неперевершений. І саме діти наполягають, щоб це було за українським звичаєм. Колядки, дідух, писанки, гуцульські паски – цього їм бракує в картвельських святах. Хоча Сакартвело, безперечно, є в їхньому житті. Уже живучи в Києві ми водили доньок до картвельської школи, щоб вони знали картвельську історію та мову, не забували про іншу частину себе. А на канікулах обов'язково знаходили можливість для їхнього спілкування з картвельською частиною родини.

«Наш підхід до державотворення виявився найбільш правильним, а наші непочуті попередження, на жаль, збулися»

– Сьогодні майже кожен українець, який цікавиться політичним життям своєї країни, а надто її європейськістю – знає ваше ім'я. А як усе починалося? Що мотивувало вас, окрім прикладу батька-дипломата та впливу чоловіка, займатися міжнародними справами та йти у велику політику?

Усе життя займалася «міжнародкою» і безпекою – ще зі школи це завжди дуже цікавило, люблю іноземні мови. Тут, певно, свою роль відіграли часті відвідини багатонаціонального Закарпаття. І ці захоплення з'явилися задовго до того, як тато став дипломатом, а тим паче – з'явився чоловік. На початку 1990-х, коли батько ще не був послом, я поїхала вчитися у США на психологію, але взяла всі курси, пов'язані з «міжнародкою». Знаєте, якимось з дитинства, живучи в закритій тоталітарній державі, було цікаво пізнавати ширший світ, дивитися за ґрати совка. З віком з'явилося вже усвідомлення нашого місця у світі, нашого величезного внеску і значення у світовій історії та сучасності. Безумовно, це надихає.

– Розкажіть будь ласка про своє життя і роботу у Тбілісі та Вашингтоні.

У Вашингтон я переїхала свого часу як дружина дипломата, тож велика частина життя там була пов'язана з допомогою в його роботі. Поза тим я працювала в Інституті «Схід–Захід», редагувала книгу про безпеку в Чорноморському регіоні. Потім працювала на ВВС – спочатку у Вашингтоні, а пізніше у Тбілісі. Вашингтон для мене особливе місто. Там ми одружилися, там народилася наша старша доня. У Тбілісі народилася молодша, тож кожне з цих міст дороге і важливе.

– Чому для самореалізації обрали саме «Європейську солідарність»? Ви ж могли впевнено і спокійно почуватися у лавах послідовників Кучми, Тимошенка...

Я вирішила, що треба брати відповідальність на себе і активно включитися в державну, а не лише громадську діяльність. Після Революції Гідності це була постмайданна політична сила, яка ідеологічно наслідувала умовний національно-демократичний табір. Зі своїм вихованням і досвідом я не бачила для себе інших політсил. Після 2019 року ця сила ще більше ідеологізувалися і кристалізувалася в ідеологічно близьку мені партію, до якої я вступила. Особливо після початку повномасштабного вторгнення я зрозуміла, наскільки правильним було рішення долучитися саме до цієї політсили. Наш підхід до державотворення виявився найбільш правильним, а наші непочуті попередження, на жаль, збулися. Зрештою, зроблене нами дозволило дати відсіч ворогу.

«Нинішнє скликання Верховної Ради – здебільшого випадкові люди»

– Чим, на ваш погляд, сьогоднішня Верховна Рада принципово відрізняється від парламентів попередніх скликань?

Насамперед, відсутністю суб'єктності. На жаль. Соціальна катапульта закинула в парламент людей не здатних усвідомити рівень своєї відповідальності, тим більше у такий надзвичайно вимогливий час.

Верховна Рада упродовж усього періоду незалежності України відігравала ключову роль у продовженні шляху держави на її трансформацію, на утвердження демократичного вектору. Саме вона проголосила Незалежність, ухвалила Конституцію, проголосувала за третій тур виборів 2004-го, рятуючи ситуацію. Та сама Рада, яка ухвалювала диктаторські закони Януковича, не дала в 2014-му росії занурити Україну в хаос і забезпечила тяглість легітимної влади. Попереднє скликання зробило багато для руху в ЄС і НАТО.

Нинішнє скликання Верховної Ради – здебільшого випадкові люди. Весільні фотографії та аніматори дозволили собі те, чого не дозволяли навіть комуністи у 1990-му. Уперше за всю історію розсадка в сесійній залі зроблена так, що депутати лише однієї партії мають доступ до трибуни, сидять, як у театрі, ближче до сцени. Решту посадили «на периферії» та під балконами. Це яскрава ілюстрація недемократичної суті цього скликання. Уже мовчучо про антиконституційні обмеження парламентської роботи за кордоном і приховування роботи найвищого законодавчого органу від ЗМІ. Однак варто віддати належне, що й ця Верховна Рада змогла зібратися, коли Київ був у

напівоточенні. Це був сильний сигнал і суспільству, і друзям, і ворогу. Хотілося б, щоб депутати все таки збагнули, що вони не мають бути мовчазними натискачами кнопок, хоча не маю ілюзій. Ті люди не можуть стрибнути вище себе. Депутатський значок не робить з нікого державного діяча...

– У демократичних країнах чинна влада є відображенням рівня політичної свідомості та відповідальності суспільства. Доки українці будуть давати маніпулювати собою?

Допоки будуть недостатньо освіченими назагал і віритимуть у казки та відверту брехню популістів, котрі обіцяють зарплати по 4 тис. доларів та іншу маячню.

– Окрім історичної місії виграти Визвольну війну у нашого екзистенційного ворога, які ще невідкладні виклики стоять сьогодні перед нацією?

Зберегти демократію – не лише незалежність, а й демократичну державу. Адже в час дії воєнного стану у влади наростають авторитарні апетити. Понад міру закону відбувається знищення демократичних засад, балансу влад, прав і свобод, які ми вважали вже незворотнім надбанням. Також критично важливо закінчити процес деколонізації, який включає в себе і мову, й історію, і церкву. Нам треба якнайшвидше завершити процес формування української політичної нації.

«Аванси від Заходу Україна уже отримала»

– Ви багато спілкуєтесь з європейськими політиками, депутатами Європарламенту, еврокомісарами, чиновниками ЄС. Як вони оцінюють нинішню внутрішню ситуацію в Україні: пресинг на парламент, намагання придушити свободу слова, підмінити якимись недолугими постановами Конституцію, корупцію у найвищих ешелонах влади під час війни? Не вірю, що вони про це не знають...

Безумовно, наші друзі бачать ті неподобства, які коїть чинна влада. З початком великої війни вони намагалися висловлювати нам свої зауваження дуже дипломатично, непублічно, за зачиненими дверима, сподіваючись, що влада не буде пропускати це повз свої вуха, не наважиться ігнорувати зауваження тих, хто надає допомогу для виживання країни. Але люди, які у 2019-му «хакнули» Україну, повірили у свою велич і винятковість. Ці філіярі, прикриваючись воєнним станом, думають, що правила демократичного світу не розповсюджуються на них. Усе це дуже дратує партнерів. Тому дедалі частіше вони почали виставляти умови до України, бо вкладають у неї шалені кошти і думають про можливість для українців реалізувати мрію і свої стратегічні цілі. Якщо ми, наприклад, хочемо отримати відчиненими двері в НАТО, то не можемо і далі просто нарікати на партнерів, відсутність лідерства, політичної волі, чіткої позиції... Якби ми не лише поклалися на героїзм ЗСУ, а й максимально мобілізували всі політичні і державні інституції, щоб виконувати домашнє завдання – це зробило би з нас умовну Фінляндію чи Швецію. Ставити питання про членство в НАТО було б легше, ми зняли би купу застережень від тих, хто не хоче України в Альянсі. Нам треба частіше дивитися на себе в дзеркало, бо всі аванси від Заходу Україна вже отримала. Треба бути максимально чесними, бачити свої вади, визнавати їх і усувати. З часом європейські суспільства гостріше реагуватимуть на

дії української влади і будуть міряти нас нею, а не настроями українського суспільства, яке хоче незалежної, демократичної, європейської України. Це треба розуміти вже, щоб не нарікати потім.

– Яким є ваш рецепт очищення громадянського суспільства від скверни популізму? Чим вакцинувати народ від цієї пошесті ХХІ ст?.

Знаннями – починаючи від власної історії і закінчуючи всім, що відбувається навколо: невидаванням бажаного за дійсне, притягненням до політичної відповідальності людей, які мелють язиками казна-що, обіцяють неревальні речі, занурюють країну в хаос і виходять сухими з води. Нам потрібен інститут репутації, бо ми ніколи не збудуємо ефективну державу і навіть не втримаємо її, якщо відомими будуть ті, кому чхати на репутацію, хто завдяки їй руйнуванню і стає відомим. Це якась крива соціальна драбина, якою нагору постійно будуть вилазити негідники.

«Наступні покоління українців повинні жити творенням»

– По приїзді з численних відряджень якими враженнями ділитесь з рідними? Не думаю, що лише переповідаєте їм зміст розмов з Жозепом Боррелем чи Олівером Варгеї...

На жаль якихось позаробочих вражень, через щільність робочих графіків, практично немає. Робота політика за кордоном (якщо це відповідальний політик) – це продумування кожної хвилини свого перебування там із користю для держави. Ти снідаєш, обідаєш і вечеряєш за розмовою з колегами, якщо буваєш у музеї чи парку, то це теж буде якийсь організований офіційний захід. Ти собі не належиш і будеш графік так, щоб мати якнайбільше і найефективніше охоплення, взаємодію з партнерами. Це дуже важка і різнопланова праця, яка вимагає повної концентрації. Хоча, звісно, доводиться бувати в гарних місцях, бачити чудову архітектуру і краєвиди. Часто я фіксую щось у пам'яті в надії повернутися колись туди з родиною, але поки це лише мрії, на жаль...

– Вам вдалося прищепити своїм донькам потяг до родинних цінностей? І як вони синхронізуються з цінностями роду Цинцадзе?

Пишаюся, що незважаючи на постійне завантаження, особливо останні 10 років у політиці, я не випала з життя родини. Доньки люблять наші родинні свята, шанують старших і дві наші культури. І це неможливо зробити штучно. Лише власний приклад вчить або не вчить дітей чомусь. Батько моїх доньок пішов добровольцем захищати свою країну змінивши фах архітектора на військовий, а потім військово-дипломатичний. Я також присвятила життя служінню державі. Діти дивляться на нашу роботу, на наше ставлення одне до одного та до світу й життя – і всотують усе це.

– У якій Україні майбутнього житимуть наступні покоління Климпушів?

Мені би хотілося, щоб у незалежній, мирній, європейській і НАТОвській Україні. Ми з чоловіком робимо усе від нас залежне для цього. Дуже не хочеться передавати цю боротьбу дітям. Хочеться щоб вони, наступні покоління українців, жили тільки творенням.

**Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ, Ужгород.
Фото з архіву Іванни Климпуш-Цинцадзе.**

Традиція Трипільської агрокультури – природно-правовий чинник відродження України

(130-ліття відкриття Трипільської традиційної аграрної цивілізації)

Природно-правова основа системи агрокультури

Аналіз нинішніх культурних, економічних, соціально-правових, екологічних трансформацій в Україні показує, що наше суспільство переживає *антисистемну*, паразитарну руїну й потребує репродукування *системної* природно-правової основи з провідною дієвістю морально-світоглядних чинників природно-звичаєвого права.

Система – саморозвинна природна чи соціальна структура, яка саморозвивається з власного ресурсу життєвої енергії. Найпоказовішими системними феноменами є Природа й Культура. Природа – система саморозвитку земної біосфери в розмаїтті всіх продуктивних виявів життя; Культура – система саморозвитку людського світу в його індивідуальних і національних виявах на питомій природній основі.

*Антисистема – несаморозвинне, паразитарне утворення, яке існує в системі за рахунок її життєвої енергії. Ознакою антисистеми є її паразитство. Термін паразитство походить від грецького *παράσιτο* – дармоїд, нахлібник, що свідчить про появу соціального паразитства в середовищі агрокультури. Паразит – організм, який існує за рахунок іншого організму, що називається господарем, виробником продуктивної енергії життя.*

У Природі показовим прикладом визиску паразитарною антисистемою продуктивної системи є проникнення паразитів у продуктивне середовище мурашника і руйнування його зсередини. Вчені-мірмекологи, які досліджують життя мурах, з'ясували, що здорові мурашники гинуть за лічені місяці без видимих зовні причин. Призвідцем загибелі мурашника виявився жук-паразит ламіхуза, що втричі менший за звичайну мурашу. Проникнувши в мурашник, ламіхуза виробляє своєрідний наркотик – ексудат, од якого в мурах виникає почуття ейфорії. Це спричиняє деградацію мурах і появу в мурашнику виродків, які не здатні ні до продовження роду, ні до спільної продуктивної діяльності. Так починається загибель мурашника. І хоч четверта частина мурах лишається невіддатливою до дії наркотика, вони не в змозі врятувати масу деградованих і звироднілих. Подібно як ламіхузи нищать мурашники, паразитарні антисистеми нищать народи й національні держави, застосовуючи глобальну наркоіндустрію.

Так антисистеми паразитують на системному саморозвиткові всього енергопродуктивного в Природі й соціумі. Соціальні антисистеми – це всі паразитарні політичні режими й чужинські анклавні зі своїми релігіями й політичними ідеологіями. Саме в паразитарному середовищі *антисистем* і виникли релігії для омани й заневолення людей. Релігії як штучні психоконструкти соціальних паразитів з'явилися близько шести тисячоліть тому, а за релігіями з'явилися і політичні ідеології; обидві своїм наркотично-ейфорійним впливом уводять людей в оману, заневолюють і визискують.

За первинним, істинним значенням, релігія (від лат. religare – залігувати, припинати, сплутувати, прив'язувати, запрягати) – особлива форма розумово-психічного узалежнення й заневолення людей, магічний спосіб маніпулювання людьми через незрілий розум, що тримається на вірі в надприродне, уявне, умовне. Релігію як парапсихологічне знаряддя маніпулювання масами сконструювали близько шести тисячоліть тому паразитарні асоціальні групи соціопатів-нелюдів для заневолення й визиску людей, передусім народів агрокультури, які з передріку живуть на своїх питомих землях за природно-звичаєвим правом і моральним ясновідним світоглядом.

Тож для природного й морального оздоровлення суспільства потрібна не релігійність, а відновлення природно-звичаєвого права і дорелігійного морального ясновідного світогляду, адже мораль передрікує релігії (цю передвічну істину підтвердив прусський мислитель Іммануїл Кант). У релігії й моралі різні критерії оцінювання людини. Релігія характеризує людину за її ставленням до віри – вірний, недовірок. А мораль характеризує людську особину за її моральною чи аморальною суттю – людина, недолюжок, нелюд.

Релігійному запамороченню протидіє моральність ясновідного світогляду. Ясновідання – безпосереднє осягнення істинного, дієвого знання в господарсько-духовному досвіді. Ясновідний світогляд як позачасовий феномен стає провідним чинником продуктивної системи культури, зокрема агрокультури, яка зародилася понад 10 тисячоліть тому й удвічі давніша од релігії. Разом з зародженням агрокультури зародилась і моногамна селянська родина – рушійна моральна сила агрокультури, заснована на ладові, сердечній взаємності, взаємодопомозі, совісливості в суспільному житті й на взаємодії з Природою.

Соціальні антисистеми в паразитарній агонії руйнують родинні й етнічні світи оманю, зовнішньою агресією, колонізацією й насадженням у масовій свідомості релігійних догм, ідеологічних доктрин. Проникаючи в життєве середовище енергопродуктивних систем, паразитарні антисистеми руйнують їхню структуру зсередины й підмінюють їх системний саморозвиток своїм антисистемним паразитарним визиском, подібно до ламіхуз у мурашнику.

Дуже багато Українського люду, як і людей інших аграрних культур на Землі, перебуваючи тривалий час під паразитарним визиском антисистем з їх релігійним і політико-ідеологічним гнітом, втратили волю до життя й системність власної життєдіяльності, природне сприйняття Світового Ладу й відчуття циклічного часоплину. А через втрату волі духу та відчуття безкінечності життя в циклічному часоплині, за яким незмінно живе Земна Природа, Сонячна система і Всесвіт (Світова Всеєдність), люди втратили системність думання, культурного саморозвитку й самоорганізації суспільного життя та потрапили в пастку кінцевого лінійного часу, в омані якого їх визискують паразити-нелюди.

Трагізм людства нинішньої епохи фінансової цивілізації в тому, що паразитарна меншість нелюдів жирує за рахунок поневолення й визиску продуктивної більшості людей, заражаючи й їх епідемією паразитства. Ці факти свідчать про існування двох паралельних реальностей – саморозвинного Світу й паразитарного антисвіту, несвіту. Світ еволюціонує з власного енергетичного ресурсу, а несвіт інволюціонує, паразитуючи на життєвому ресурсі Світу. Нинішнє людство існує в паралельних реальностях Світу й несвіту.

Усеєдиний циклічний процес саморозвитку на основі синтезу, взаємообміну,

взаємодії енергій зветься еволюція (від лат. *evolutio* – розгортання). Еволюція (саморозвиток) відбувається в циклічному часоплліні безвічного процесу синтезу, взаємобміну, взаємодії енергій Всесвіту. Циклічний часоплліні тотожний пульсуванню безвічної енергії Всеєдиного Життя.

Водночас у Білому Світі й Світовій Всеєдності відбувається зворотний, нециклічний, лінійний, конечний процес занепаду, виродження, деградації, що зветься інволюція (від лат. *involutio* – згортання, згасання, занепад). Інволюція (занепад) відбувається в лінійному, конечному вимірі часу.

Еволюційний саморозвиток продуктивних сутностей на Землі відбувається в циклічному часоплліні й у вертикальній перспективі в орієнтації на Сонце – джерела життєвої енергії. А інволюційна деградація паразитів відбувається в лінійному вимірі часу і в кінцевому проникненні в продуктивні сутності.

У людському світі продуктом еволюції є морально зрілі, енергопродуктивні люди, а наслідком інволюції є морально-соціальні виродки – паразити-соціопати, нелюди, яких здорові етнічні суспільства виганяють, і ті стають ізгоями.

Ознакою соціальних паразитів-нелюдів, як і всяких паразитів, є нездатність до енергопродуктивної життєдіяльності та схильність до агресії й ошуканства. Соціальні паразити, керуючись потребами ненаситного бездушного організму, вигадали лукавим, тупим аморальним розсудком технології омани, брехні, психо-соціального насильства. Ошуканство стало професією нелюдів, тож вони нав'язують людям авторитаризм власної непрофесійності й аморалізм нахабства. Моральним людям дуже важко протидіяти агресивній аморальності нелюдів, бо в моральних людей немає агресії, нахабства, ошуканства, насильства – вони керуються совістю. А нелюди прикривають своє звиродніння релігійною догмою «Такими нас створив Бог», а соціальне паразитство – релігійно-політичною доктриною «Всяка влада од Бога».

Нелюди нав'язують людям свої ідеологічні доктрини чи релігійні культу – оманують «світлим майбутнім» або залякують «кінцем світу». Надія на «світле майбутнє» – це марнування нинішнього життя, а суттю «кінця світу» є виродження людей у нелюдів. Поклоніння релігійним і політичним культуам зупиняє саморозвиток у всесвітньому процесі еволюції та призводить до звиродніння в кінецьсвітній інволюції.

В осяжній нами історії над кожною епохою тяжіють антисистеми соціального паразитства, що нав'язують суспільствам свої облудні релігійно-політичні догми. Антисистеми нібито змінюють одна одну, та незмінною лишається їх паразитарна антилюдська суть. Своєю агресивною аморальністю нікчемне скупчення паразитів-нелюдів переважає силу-силенну людей – заневолює, гнобить, нищить. Тож люди для свого порятунку й ліквідації паразитів-нелюдів повинні задіяти моральну волю національного духу, що є морально-правовим чинником справедливості й саморозвитку людського світу.

В українській правосвідомості воля національного духу – фундаментальний принцип-закон, дієвий чинник традиційного природно-звичасвого права. Волю приймає одностайним волевиявом усенародне віче. Основоположник філософії українського права Памфіл Данилович Юркевич (1826 - 1874) так визначив суть національного права: «Право – явище національного духу. Де дух, там і воля. ...Національний дух є вищим законодавцем, який настановляє, що належить визнати правом і що треба відкинути. Будь-яке право тільки тоді має силу, коли воно національне. ...Початком права є справедлива відплата». А Григорій Сковорода постійно нагадував

українську народну мудрість: «Воля дужча за всяку неволю». Тож Український народ волею національного духу та справедливою відплатою неминуче здолає неволю й уладує своє життя.

Системна саморозвинність природного людського життя спонукує нас звернутися до тих природно-правових і морально-світоглядних засад *традиції агрокультури*, на яких протягом тисячоліть життєдіяв природно-моральний світогляд і природно-суспільний лад історичних суспільств на теренах України й самозароджувався, самоорганізовувався, саморозвивався *Український народ в Українському світі* – світі рідної культури. *Традиція* (від лат. *traditio* – передавання культурних надбань з покоління в покоління) – це непроминуша, безвічна сутність саморозвинного, культурного людського життя. Образно й проникливо сформулював безвічну суть традиції австрійський композитор і диригент Густав Малер (1860–1911): *«Традиція – це передача вогню, а не поклоніння попелу»*. Кожному поколінню належить плекати й передавати життєсійний вогонь духу свого народу, світло традиції своєї рідної культури.

Нам належить осмислити суспільно значущі традиційні, базові надбання попередніх епох, зокрема *Трипільської аграрної культури* (назва походить від села *Трипілля* – місця типових археологічних знахідок), іменованої в давніх пам'ятках *Оратта – Орачів земля*. До цих надбань належать передусім ясновідне дієве знання господарів-хліборобів, морально зріла суспільна самосвідомість і справедливий розподіл плодів високопродуктивної праці хліборобів, завдяки яким *Трипільське аграрне суспільство* забезпечувало свою потужну культурну дієздатність понад три тисячоліття поспіль.

Трипільська аграрна культура виникла не на голому місці й не занесена кимось стороннім, вона виросла, як і хлібородний чорнозем, протягом понад три тисячолітнього господарсько-духовного досвіду автохтонних неолітичних племен Буго-Дністровського басейну, які породили одну з перших у Євразії хліборобсько-скотарських культур (В. М. Даниленко. «Неоліт України»). Саме тут з початку VII тисячоліття до н. е., за сприятливих природно-кліматичних умов та за наявності необхідної кількості постійного населення з належним фізично-інтелектуальним ресурсом, у процесі віднаходження нових природних ресурсів відбувається якісний перехід од привласнюючого господарства (мисливство, рибальство, збирання) до відтворюючого продуктивного господарства (рільництво, скотарство). На генетичній основі автохтонних неолітичних племен на Українських теренах сформувалася хліборобська людність, яка стала ядром етногенезу цілого індоєвропейського ареалу. Аграрне суспільство Трипільської доби докладало колосальних зусиль для забезпечення своєї життєдіяльності в Природі протягом понад трьох тисячоліть культурного саморозвитку. Хліборобська людність породила й підтримувала свою аграрну культуру завдяки високій моральній зрілості, духовній довершеності й розвиненому розуму, які забезпечували ясновідне дієве знання й суспільну організованість, необхідні для розвитку продуктивної праці на питомій землі.

Традиційний лад життя хліборобської людності на Українських теренах зазнав змін під впливом міграційних потоків скотарських племен і кінних номадів зі степового Сходу. Та незважаючи на це, хліборобська людність України залишалася на своїй землі, нерозривно пов'язана з нею одвічним способом життя, й дожила до нинішньої пори (В. М. Даниленко. «Неоліт України»). У процесі етнокультурного саморозвитку хліборобської людності визрів феноменальний Український духовно-господарський тип, що зберіг свої характерні риси від прадавнини до нинішнього часу.

Істинні вартості *Трипільської епохи* – не в змертвілих, віджилих речовинних залишках людської життєдіяльності, а в нетлінній морально-світоглядній основі енергопродуктивного хліборобського життя, в якому являється всеосяжність *Світового Ладу* й безвічність *Усеєдиного Життя* в його *циклічному часоплині*. Речові пам'ятки, побутові й сакральні, які збереглися в землі, становлять лише незначну частку культурних набутків хліборобської людності. Вся матеріальна сфера давніх хліборобів слугувала духовним прагненням безсмертної душі жити й потребам продуктивного організму діяти для здійснення цілісної життєвої програми людини в системі *Природа-Космос* у нескінченному часоплині Життя.

Наші предки аграрії узгоджували своє життя з природно-космічним Сонячним циклом і нескінченним циклічним часоплином Усеєдиного Життя та безвічним моральним принципом Усеєдиного Ладу. На цій природно-космічній основі з провідництвом моральної волі духу визрів Український автентичний природно-космогонічний, моральний, дорелігійний світогляд – Ладодіяння.

Хлібороби у праці на землі й у святкових обрядодіях *Сонячного Кола* уладовають своє життя з *Природою* й *Космосом*, включаються в природно-космічний енергообмін, а також підтримують цей енергообмін у взаємодії з *Землею* й *Сонцем* та у взаємодопомозі одне з одним. На основі *взаємодопомоги – взаємообміну енергією* зародилася збірна цілісність народу й розвинувся *ясновідний моральний світогляд* хліборобів і *совість* як мірило моральності людей агрокультури. Моральним людям агрокультури не потрібна віра в релігійні догми, аграрії самі в ясновідному досвіді осягають *істинне знання – дієвий чинник справедливого життя*.

Наші предки не мали релігії, не вірили в богів, не поклонялись релігійним культам і не справляли їм жертвних магічних ритуалів, що робили грабіжники. Хлібороби як люди праці відзначали трудові цикли свого життя святковими обрядодіями Сонячного Кола та підтримували тонкоенергетичний зв'язок з духами предків у нескінченному циклічному часоплині життя.

Тонку, високовібраційну енергію саморозвитку ґенерують продуктивною працею люди *агрокультури* з усеосяжним *антропокосмічним світорозумінням* у *циклічному часоплині*, в енергообміні *Землі* й *Сонця*. А речовинну енергію планети й продуктивну енергію людства марнують одержимі споживацтвом апологети *техногенної* й *фінансової цивілізації* з *антропоцентричним світосприйняттям* у *лінійному, площинному (векторному) часовимірі*.

Циклічний час у своїй енергопродуктивності тотожний антропокосмізму. Лінійний час є мірило споживацько-прагматичної доктрини антропоцентризму. Антропокосмізм – моральний світогляд енергопродуктивної агрокультури, антропоцентризм – аморальна доктрина соціальних паразитів. Антропокосмізм (від грецьк. *άνθρωπος* – людина й *κόσμος* – уладований Всесвіт, Світолад) – усеосяжне світорозуміння, засноване на моральній зрілості людини, на філософії світла й цілісності життя в щасті, що є суттю морально-світоглядної традиції агрокультури. Згідно з антропокосмічним світорозумінням, людина – одна з розмаїтої безлічі взаємопов'язаних складових Природи і Всесвіту, яка через свою духовно-вольову дієвість і розумове владарювання несе моральну відповідальність за все, що вона чинить на Землі й у Всесвіті, а не є центром Світобудови з аморальною вседозволеністю, як в антропоцентризмі.

Антропокосмічне світорозуміння, засноване на природно-космічних, морально-світоглядних засадах агрокультури, розвинув український учений-біолог, мис-

литель Микола Григорович Холодний (1882 - 1953). *Антропокосмічне вчення* М. Г. Холодного й *біосферно-ноосферна концепція* українського вченого-енциклопедиста Володимира Івановича Вернадського (1863 - 1945) про необхідність підпорядкування людської діяльності законам *Природи* й *Усеєдиному моральному закону* засновані на екологічному вченні про природообумовлений космогенний і економічний розвиток суспільства, про *біосферну діяльність аграрія* (*енергопродуктивна взаємодія людини з Природою*) українського вченого-енциклопедиста, основоположника «фізичної економіки» Сергія Андрійовича Подолинського (1850 - 1891), який теоретично розвинув морально-світоглядні, природно-правові засади Української агрокультурної традиції в книжці «Людська праця і її роль у розподілі енергії» (1880). Згідно з *екологічним вченням* С. А. Подолинського, якого В. І. Вернадський назвав «першим екологом» і «науковим новатором», аграрії, нарощуючи зелене покриття планети, сприяють процесові фотосинтезу й загальній еволюції в біосфері. Тож тільки аграрії, які своєю працею підтримують біосферний процес акумуляції космічно-сонячної енергії в рослинних організмах, вирощують живу речовину, збагачують природну основу життя на Землі, є провідною суспільною силою й мають природно-моральне право владувати суспільне життя.

Так і згідно з давньою Українською агрокультурною традицією, аграрії становлять провідну суспільну верству, бо вони своєю продуктивною працею нарощують основу земного життя й добробут громади. Працю хлібороба підживлює Сонце – джерело «живої сили» земного життя. Тож Українці-хлібороби – це сонячні люди, люди сонячного світогляду агрокультури, які своєю хлібородною, енергопродуктивною працею взаємодіють з енергіями Сонця й Землі, з Усеєдиним Ладом, Родом і Природою. Це засвідчила давня українська мудрість: «Хто хліб дбає, того Род кохає». Підтверджує цю істину пам'ятка давньоіранської аграрної культури «Книга Просвітлення»: «Хлібороб, коли він такий, яким йому належить бути, невдовзі перевищує навіть ангелів небесних». На морально-світоглядній основі агрокультури давньоіранський духовний подвижник і суспільний реформатор VII ст. до н. е. Заратустра сформулював базовий принцип-закон природного права як основи справедливого суспільного ладу: «Хто сіє хліб – той сіє справедливість» і здійснив світоглядно-соціальну реформу: ліквідував владарювання паразитарної військово-грабіжницької касты друджів-рашів і їх оргістичного культу з кривавими жертвуваннями та узаконив як основу справедливого суспільного ладу моральність хліборобської праці й моральний статус селян-хліборобів – орачів-оріїв і сіячів: «Найсвітлішою гідністю є орати землю й сіяти зерно».

Хлібороби як Сонячні люди своєю гідною працею й справедливим життям у світоглядному єднанні з Сонцем і Усеєдиним Ладом генерують «живу силу» – світлу життеродну енергію Світу й просвітлюють морок нессвіту. Тому темні нелюди-паразити так люто ненавидять і нещадно визискують сонячних людей – генераторів світлої сили агрокультури.

В Українській агрокультурній традиції з первовіку хліборобство було головним, найблагодінішим заняттям. А вже в XVIII ст. Григорій Сковорода занепокоєно запитує: «Чому нам таким негідним здається хліборобство, що всі його цураємося?». Саме тоді з закріпаченням хліборобів почалась імперська, релігійно-фінансова руйнація морально-світоглядної основи Української агрокультури.

Еволюція аграрної цивілізації та інволюція фінансової цивілізації

Традиційна аграрна цивілізація, тобто агрокультура – результат природно-духовної еволюції людства в процесі продуктивної праці на своїй питомій землі. У процесі агрокультурної еволюції зародилась моногамна родина, яка стала феноменальним породженням агрокультури. Моногамна родина – первинна соціальна клітина, першоклітина природно-духовної, морально-суспільної збірної цілісності народу. Учені дійшли висновку, що інститут моногамної родини зародився задовго до появи релігії – родина удвічі старша за релігію.

Мисливсько-збирацькі кочові спільноти не взаємодіяли з землею, а тільки брали й кочували полігамними сім'ями у формах полігінії (багатоженство) й поліандрії (багатомужжя). І тільки з зародженням понад 10 тисячоліть тому на Євразійському континенті хліборобства доцільною стала моногамна родина, яка найміцніше єднає людей у синергії господарської взаємодопомоги на питомій землі. Саме у взаємодопомозі й продуктивному енергообміні з рідною землею коріниться морально-суспільна сила моногамної хліборобської родини.

Моногамна родина агрокультури заснована на єдності споріднених душ у любові, на гармонії чоловічої й жіночої сутностей, на їх уладованості з Родом, Природою і Всеєдиним Ладом та на спільному господарському дбанні в енергетичній взаємодії з рідною землею.

Первородні парні сутності Род і Природа становлять морально-світоглядну основу агрокультури й проявляються як родинні первені – Батько й Мати. Життєзароджуючу сутність Рода осмислила Українська народна мудрість: «Род родить на кожного долю».

Усеєдиний Лад і самозароджені з його самородної субстанції Род-Батько й Природа-Мати як первинні сутності світу Української агрокультури є провідними чинниками визрівання Українського природно-космогонічного, морального, дорелігійного світогляду Ладодіяння та Українського традиційного природно-звичая свого права з вічовим самоврядуванням і принципом суспільної справедливості. Лад Українського світу заснований на цілісності своїх питомих природно-космічних первенів: Неба й Землі, Рода й Природи, Волі й Звичаю, Самосвідомості й Мови. Стародавній «Волховник» застерігає: «Не цурайся Роду свого, його Звичаю та Мови, бо рідна Мова і Звичай зберігають силу народу».

За Українським традиційним природно-звичаявим правом, усі люди рівні перед Родом і Природою. Звідси в традиційній Українській правосвідомості основоположний природний принцип рівності всіх людей у громаді – моральна воля. Тож традиційно в Українській родині нарівні з батьківським правом, за яким батько розподіляє спадщину між синами за старшинством, є інститут материнського права, за яким мати розподіляє між усіма дітьми порівну своє віно – спадщину, нарощену з приданого. Саме рівність дітей перед матір'ю в Українській родині стала морально-соціальною основою рівноправності Українців у громаді в правочині материнського права – материзни. Давнє поняття материзна, нарівні з загальноприйнятим батьківщина, незмінно вживає П. О. Куліш у літературних і наукових працях, означаючи ним одвічну ідею рівності й справедливості Українців – людей агрокультури.

Наші предки хлібороби вшанували Всеєдиний Лад, Рода-Батька й Природу-Матір (Землю-Матір) плодами свого дбання на питомій землі, а головне хлі-

бом – збірною сутністю всіх земних плодів. Хліб одвіку є моральним мірилом гідного життя Українців-хліборобів.

На цій морально-світоглядній основі ґрунтувалася моральність людей агрокультури: хлібороби спершу дають землі в праці на ній свою силу, а вже потім беруть від землі плоди свого дбання.

Моральному способу життя хліборобів-господарів агресивно протистоїть аморалізм нахлібників-паразитів, які тільки беруть від землі й від людей і нічого не дають для підтримання енергообміну й розвитку життя.

Соціальні паразити з'явилися у багатих аграрних суспільствах з проникненням у них кочових грабіжників, які ставали осілими грабіжниками. Саме соціальні паразити занесли в аграрні суспільства свої релігійні культури як знаряддя заневолення людей. Завдяки релігійним культурам соціальне паразитство агресивно розросталося на набутках агрокультури.

Аграріям не потрібні були релігійні культури й вірування в надприродне й страх перед невідомим, бо аграрії знали *Природу*, жили за її законами й мали ясний сонячний, природно-моральний світогляд і покладалися на власні сили й працювали в енергообміні з *Землю* й *Сонцем*. А грабіжники сповідували культури уявних божеств для вимолювання в них удачі в грабунках: «*Дай, боже!*». Так бог став ідолом грабіжників, які просять у нього задовольнити свої паразитарні потреби, що свідчить про узалежнення од надприродної, магічної, уявної істоти.

З насадженням юдо-християнської релігії осілі грабіжники нарекли всі давні селянські, аграрні народи (Греки, Латиняни, Українці й інші) поганями (від лат. *pag* – село, *pagani* – селянин, *pagus* – поле, територія поза межами міста). Бо селяни мали свій сонячний, природно-моральний світогляд, стійко трималися питомої агрокультурної звичаєвої традиції та найдовше чинили опір чужим релігійним культурам. До IV ст. християнство використовувало термін поганство в первісному значенні – сільська віра, надалі його семантика розширилась аж до лайливих: поганій, поганець, погань. Згодом поширився термін язичництво, утворений від церковно-слов'янських: *язык* – народ, *плем'я*; *язики* – народи, в значенні чужинці. Церковно-слов'янські християнські терміни *язык*, *язики*, *язичники* – переклади з юдейських: *гой* – народ, *гоїм* – народи, що означало чужинці. Бо юдеї ідентифікують себе не за етнічною ознакою, а за належністю до кагалу (з івр. *кагал* – *натоп*, *мир*): *юдеї* – не народ, а корпорація *кагалів*, об'єднаних юдейською аврамічною релігією. *Юдеї*, а за ними й християни, називали *гоїмами* – *язиками*, *чужинцями* всі неюдейські народи, а язичництвом – усі дорелігійні світогляди, дорелігійну систему ясновідного знання, а також неаврамічні релігії.

Так з насадженням релігії грабіжники-колонізатори насадили свій паразитарний культ *споживацтва*. *Паразитарне споживацтво* лише експлуатує продуктивну працю, визискує і поглинає життєву енергію *Природи* й людей. Споживацтво своїм патологічним неробством породжує агресивне паразитство з його невтоленним бажанням владарювати, нагромаджувати багатство, упиватися розкішшю, що неминуче призводить до остаточної деградації – дегенерації.

Ясний моральний світогляд агрокультури протистояв засиллю релігійних культів і деградаційних знарядь паразитства: магії, чаклунства, шарлатанства, гендлярства й надто лихварства. Лихварство руйнувало природну систему господарювання й весь суспільний лад античної агрокультури. Стародавні римляни застерігали: «*Лихвар гірший за вбивцю*».

Проникливо охарактеризував руйнівну суть лихварства в античній

агрокультури український вчений-економіст і державний діяч Михайло Іванович Туган-Барановський (1865–1919): «Боротьба з грошовим капіталом, в особі лихварів, поруч боротьби проти великого землевласництва, складає головний зміст внутрішньої історії Греції й Риму. Через те, що позичкові відсотки в стародавньому світі були надзвичайно великі, то позичальник дуже часто не мав змоги виплатити свого боргу разом з відсотками, що на йому виростали, і не тільки все майно його переходило до лихваря, але й сам він позбавлявся волі й ставав рабом свого кредитора. Таким, власне, способом, велика сила грецького селянства позбувалася своєї землі. Це доводило до постійних повстань у стародавній Греції. Повстання ці часто кінчалися перемогою народу, при чому лихварів вигонили з держави або навіть карали на смерть, майно їх конфіскували, а борги оповіщали недійсними. Але все це мало впливало на хід економічного розвитку грецького світу, – по скінченні революції лихварство знову відживало, і ті самі економічні стосунки поновлювалися в попередньому вигляді» (М. І. Туган-Барановський. Політична економія. Курс популярний. К., 1994). Проти засилля лихварів античне суспільство застосовувало пряму демократію (грецьке δῆμοκράτiα – народне управління, народна влада) та ліквідувало владарювання над грецьким і латинським народами юдейських лихварських сімейств. Така історія нескінченної боротьби греко-римського, а згодом цілого європейського, світу з юдейським лихварством. Так грошовий капітал через грабіжницьке лихварство проникає у господарську й політичну сфери, породжуючи паразитарну еліту й руйнуючи державу зсередини. Відтоді протягом 2000-літньої історії провідна ідея всіх визвольних селянських рухів – земля і воля, й на тій життєвій ідеї весь час спекулювала й досі спекулює паразитарна еліта фінансового інтернаціоналу.

Відтак лихварство стало основою світових банківських тенет, які паразитують, збагачуються за рахунок відсотків – *лихви* (цьому протистоїть безвідсоткова ісламська банківська система). Нинішнє лихварство стало технологічно надпотужною банківською помпою антисистеми фінансової цивілізації, що перекачує всі людські життєві ресурси в клоаку «золотого тільця», а ошуканим людством маніпулює через знецінені паперові гроші.

Фінансова цивілізація як новітнє фіктивне породження заснована на вигаданому біблійному месіанізмі, що й спричиняє глобальні кризи. Пройнята облудою, шахрайством *фіктивна фінансова цивілізація* нехтує багатомістовими господарсько-духовними набутками, моральними принципами *традиційної аграрної цивілізації – агрокультури* й нав'язує догми *абстрактно-абсурдної релігійно-фінансової етики*. Це загрожує продуктивному життю людства – його енергію поглинає фінансова цивілізація через релігійно-фінансове ошуканство.

Фінансова цивілізація своїми маніпуляціями пригнічує природні еволюційні ритми морально-духовного саморозвитку людей у системі національних культур і поширює тотальну прогресуючу інволюційну аритмію деградації й дегенерації. Бо одержимі наживою існують заради накопичення грошей, замість того, щоб гроші працювали для розвитку людей.

Ще в 1861 р. український історіософ Пантелеймон Олександрович Куліш (1819–1897) у «Листах з хутора» виголосив інвективу фінансовим цивілізаторам – торгашам: «О, бодай вас, цивілізаторів! У вас усе тільки сбит і потребленіє на умі! І якби весь мир закипів торгом, то вам би й раю Божого не треба... Тим-то й не ймемо ми вам віри...».

Для ліквідації гніту морально-соціальних виродків – паразитів-соціопатів, нелюдів Українським людям передусім необхідно виробити в собі стійкий імунітет до ошуканства, аморальності, несправедливості, беззаконня, насильства паразитарного режиму – всього, що призводить до моральної деградації. «Основна проблема України – це моральна деградація, а все інше – наслідки», – констатував український духовний діяч Любомир Гузар (1933–2017). Тож людям належить морально оздоровитись і очистити свій життєвий простір од політичного шахрайства й соціального паразитства. А для цього необхідна постійна гігієна свідомості й моральна зрілість суспільства на світоглядній основі питомої культури.

Хоч би скільки люди марновірили в минущу політику з облудними ідеологічними доктринами, вони неминуче повертаються до безвічних традиційних морально-світоглядних засад своєї культури. Істинно ствердив М. І. Туган-Барановський: «...Політика ніколи не може бути вищою від рівня культури». Тож для піднесення рівня політики людям передусім необхідно подбати про свою культуру – свій саморозвиток. А для цього належить звернутися до традиційних морально-світоглядних засад рідної культури.

Феноменальне породження агрокультури – власне культура

В агрокультурі зародилася власне культура – система саморозвитку людини, народу на природній основі питомої землі.

Поняття культура латинського походження: cultura від слів colo – ладувати на землі, плекати, вирощувати та culto – ладувати, доглядати, плекати, вдосконалювати; тобто cultura – ладування, доглядання, плекання, виховання, довершення. Давньоримський державний діяч і письменник Марк Порцій Катон Старший (234–149 до н. е.) у праці «De agri cultura» («Про агрокультуру» – «Про землеробство») запровадив сільськогосподарський термін cultura agri – доглядання землі тобто землеробство, хліборобство. Згодом давньоримський державний діяч, філософ і письменник Марк Туллій Цицерон (106–43 до н. е.) у трактаті «Тускуланські бесіди» запровадив філософський термін cultura animi – плекання, виховання душі. У давньоримському світогляді поняття cultura означало – розвиток людського світу на природній основі.

Поняття культура закорінене і в давньоукраїнській архаїці, а саме в природно-моральному житті хліборобів за Сонячними циклами, за Колом-Сонцем – джерелом земного життя. Український агрокультурний, сонцевизнавчий світогляд споріднений з аналогічним греко-римським світоглядом, в основі якого – славлення Непереможного Сонця. Староукраїнською Сонце іменується Коло. Коло знаменує рух Сонця по небозводу й річний уладований цикл праці хліборобів, циклічну нескінченність і владованість життя на Землі й в усьому Білому Світі (Сонячній системі). Українське Коло й латинське солю означають ладувати на землі. Коло-Сонце – космічне джерело хліборобства й центральний архетип Української культури.

За Григорієм Сковородою, «культура – друге, духовне, народження людини» з духовного зародку в серці через самопізнання, відкриття «заповітного, священного в собі». Згідно з морально-світоглядною засадою Української культури, як людина народжується вдруге, духовно й стає культурною особистістю, так і етнічна спільнота народжується вдруге й стає «збірною особою Українського на-

роду» (П. Куліш), «суцільним культурним організмом нації» (І. Франко). Людина й народ культурно народжуються й саморозвиваються з першоджерела життєвродної енергії *Природи* власною самостійною силою – волею духу, що є виявом безвічної енергії *Всеєдиного Життя*. За Сковородою, першоджерелом безвічної енергії *Життя* є *Природа*: «*Природа* є першопочаткова всьому причина й само-рухома пружина». В цій формулі *Природи* розкривається й суть закону збереження енергії: енергія не виникає з нічого і не зникає в нікуди, а лише переходить з однієї форми в іншу. Цей усеєдиний закон відкрили ще античні філософи й запровадили поняття «жива сила», а на початку ХІХ ст. фізики запровадили поняття «енергія».

Людина в процесі культурного саморозвитку волею свого духу з власного ресурсу «живої сили» здійснює життєву програму своєї душі. Так і народ волею національного духу здійснює життєву програму своєї збірної душі.

На прадавній морально-світоглядній основі та «живій силі» питомої Природи й агрокультури корінний Український народ волею власного духу здійснює життєву програму своєї збірної душі – породив світ рідної культури, Український світ – природно-історичний, етнокультурний феномен, що становить собою гео-етнічну, господарсько-духовну, історично-культурну цілісність, яка саморозвивається на природній основі волею національного духу Українства. Осердям Українства є духовний тип моральної людини, який визрів на морально-світоглядній основі агрокультурної традиції корінного народу – в енергетичній взаємодії з рідною Землею й Сонцем.

Культура – система традиційних морально-світоглядних орієнтирів і процес самоорганізації, саморозвитку людського світу в розмаїтті його національних самовиявів. Позанаціональних культур не буває. Культура – це система самоорганізації, саморозвитку передусім народу (нації), а вже на етнічній основі – й людства. Тож нація – це передусім культура.

Українська культура як система самоорганізації корінного народу на своїй питомій землі виявляється в регіональному, субетнічному розмаїтті на традиційній агрокультурній основі, яка зближує її з іншими агрокультурами Світу. Як система ціннісних морально-світоглядних орієнтирів культура забезпечувала й регулювала життєздатність корінного аграрного народу на теренах України протягом тисячоліть культурного життя в умовах первинної родоплемінної форми державності й навіть за умов бездержавності під натиском загарбників, васальної й колоніальної залежності та владарювання нинішньої паразитарно-кланової «держави в державі».

Що ж забезпечує стійкість системі Української культури? Передусім два базові чинники: загальнолюдський моральний принцип і кількатисячолітня звичаєва традиція агрокультури, на основі чого й визріли висока моральність і стійкий духовний тип корінного Українського народу з його етнорегіональними особливостями.

Феномен Української й Світової агрокультури

Первинним природним базисом агрокультури є родючий ґрунт. Ґрунт – це «четверте царство Природи», особливий феномен *Природи* й агрокультури, такий же самостійний, як мінерали, вода, повітря рослини, тварини, люди.

Первинний ґрунт виник одночасно з появою земного життя й, поступово взаємодіючи з суходільним рослинним покривом, просторово диференціювався залежно від поширення певних рослин.

Ґрунт як безцінне природно-історичне явище є продуктом людської діяльності. Ґрунт – живий організм. У пучці чорнозему містяться мільйони бактерій – цілий мікросвіт. Сантиметр ґрунту виростає за 300 років! Тож ґрунти мають свій вік, свою історію зародження й розвитку.

Ґрунти разом з киснем і водою мають основоположне значення для життя флори, фауни й людини. Майже всю свою їжу люди отримують з культур, вирощених у ґрунті (крім їжі з океанів). Саме з ґрунту рослини, а через них і тваринні організми та люди отримують необхідні елементи мінерального живлення. Виконувати цю функцію ґрунт може завдяки унікальній особливості – родючості, тобто здатності забезпечувати рослини водою, елементами мінерального живлення й створювати сприятливі умови для їх життя.

Як функціональне тіло ґрунт впливає на газовий режим атмосфери та його динаміку, гідрологію суходолу, хімічний склад поверхневих і підземних вод, на поглинання сонячної енергії, накопиченої живою речовиною і законсервованої в стабільних гумусних сполуках, на середовище життя і навіть на еволюцію багатьох організмів. Як зазначив англійський ґрунтознавець Е. А. Фіцпатрік у «Вступі до ґрунтознавства» (1986): *«Ґрунт – основна речовина Всесвіту»*.

Ґрунт є одним з провідних чинників регулювання хімічного складу атмосфери й гідросфери. Жодна інша біосистема Землі не здатна підтримувати таку життєдіяльність ні за видовим різноманіттям, ні за біомасою. Функціональні зв'язки між ґрунтами й іншими складовими біосфери становлять основу *ґрунтознавства, ландшафтознавства, біогеохімії й екології*.

Ґрунт виконує в біосфері специфічні функції. Він є середовищем життя багатьох організмів. Завдяки фізичним і хімічним особливостям у ньому утворюється унікальний комплекс умов (температура, вологість, кислотність), який не може бути відтворений жодною іншою біосистемою. Тому представники багатьох біологічних видів можуть жити тільки в ґрунті.

Ґрунт є регулятором колообігу елементів у біосфері. У результаті процесу гумусоутворення в ґрунті консервуються великі запаси специфічних поживних гумусних речовин. Зміна гумусного стану ґрунтів, зокрема їх антропогенна дегуміфікація, призводить до порушення біогеохімічного циклу. Незамінність ґрунту в здійсненні біосферних функцій визначає його важливу роль у підтриманні життя на Землі. Ґрунт має також специфічну інформаційну функцію – за його специфікою можна робити висновки про особливості сформованого ним ландшафту. У ґрунті закодовано події минулих епох і виявляється потужний процес глобального функціонування ґрунтової оболонки планети.

Ґрунти майже всуціль покривають суходіл планети Земля (крім льодовиків Арктики, Антарктиди й високогір'їв), а також дно мілководдя на узбережжях морів, у річках, озерах і водосховищах, утворюючи ґрунтову оболонку, яку називають *педосферою* (від грецьк. *πέδον* – ґрунт і *σφαίρα* – куля) – *ґрунтова оболонка Землі*, за аналогією до інших земних оболонок – *літосфери, гідросфери, геосфери, атмосфери*. *Педосфера* – верхня частина літосфери, верхній шар земної поверхні, де відбувається процес ґрунтоутворення. Звідси: *педогенез* – наука, яка вивчає процес ґрунтоутворення, а *педологія* – наука, яка вивчає ґрунт.

Знання про ґрунт як феномен Природи сягають глибокої неолітичної давнини й пов'язані з розвитком хліборобства. Родючий ґрунт є життєвим базисом людей уже понад 10 тисяч років, починаючи од відходу останнього льодовика. На основі хліборобського господарського досвіду склалось уявлення про ґрунт як особливий пухкий поверхневий шар землі,

якому притаманна унікальна здатність – родючість. Знання про родючий ґрунт збагачувалися з розвитком хліборобства.

З появою власності на землю постала необхідність оцінювати ґрунти за їх якістю. Критерій якості закарбовано в давніх єгипетських папірусах, а юридично його оформлено у найпершому писемному законі царя Вавилону Хаммурапі (XVIII ст. до н. е.) про воду й землю. Закон передбачав покарання за занедбання родючості ґрунту, який є основою добробуту людей.

Базові знання про ґрунти зібрано в давніх грецьких і римських джерелах. Перші систематизовані відомості про ґрунти подано в працях Аристотеля, Феофраста, Катона Старшого, Плінія Старшого, а географію ґрунтів описали давньогрецькі історики й географи Геродот і Страбон. Про загальні властивості ґрунтів писали римські поети Вергілій і Лукрецій, а «батько медицини» Гіппократ вважав, що тілесне й духовне здоров'я людини залежить від якості повітря, води й ґрунту. В античну пору люди відчували й усвідомлювали себе частиною Природи, жили з нею в ладу й берегли її.

Зі зростанням населення використання ґрунту ставало дедалі інтенсивнішим, а споживацьке ставлення до землі спонукало до оцінювання ґрунтів та їх розподілу на групи за якістю. В епоху Відродження з розвитком наук з'явилися нові знання про ґрунти й постала агрономія.

Українці як давній хліборобський народ мають глибокі агрономічні знання на основі багатовікового агрономічного досвіду. З давніх-давен від батьків до дітей передавалися ті практичні знання й шана до землі-годувальниці – Українці традиційно вважають рідну Землю-Матір священною.

В Україні протягом тисячоліть розвитку питомої агрокультури корінна хліборобська людність виробила унікальні традиційні сівозміни: 8-пільну, 12-пільну, 16-пільну, 24-пільну й навіть 32-пільну. Така багаторічна система сівозміни формувалася протягом одного покоління роду й переходила у спадок.

Основоположниками Українського ґрунтознавства, зокрема вчення про чорноземи, стали професори Харківського університету: геолог, природознавець Никифор Дмитрович Борисяк (1817 - 1882) та геолог, ґрунтознавець Іван Федорович Леваківський (1828 - 1893). У праці «Про чорнозем» (1851) Н. Д. Борисяк уперше явив науково обґрунтовану всеосяжну характеристику Українських чорноземів, їх профільно-морфологічні, мінералогічні, хімічні, географічні й агрономічні параметри.

Слідом за Українськими ґрунтознавцями унікальні Українські чорноземи вивчав російський природознавець, ґрунтознавець, основоположник наукового генетичного ґрунтознавства й зональної агрономії Василь Васильович Докучаєв (1846–1903), який розробив першу в Світі природно-історичну класифікацію ґрунтів і сформулював «закон зональності», що показує «найщільніший зв'язок клімату, ґрунтів, тваринних та рослинних організмів» і «співвідношення між зонами Природи взагалі й усім життям, усією діяльністю людини».

Вивчаючи в 1888 - 1894 роках чорноземи Полтавщини у ґрунтознавчій експедиції на замовлення Полтавського губернського земства, В. В. Докучаєв разом зі своїм учнем і колегою – В. І. Вернадським здійснили фізико-географічне дослідження Полтавської губернії, уклали карти її ґрунтів, а в самій Полтаві заснували природничо-історичний музей. На основі зібраних на Полтавщині зразків ґрунтів з відповідними картами, зображеннями розрізів, таблицями, діаграмами В. В. Докучаєв та В. І. Вернадський підготували колекцію ґрунтів для Всесвітньої виставки в Парижі 1889 р. Ця ко-

лекція, яку представляв на виставці В. І. Вернадський, отримала «Золоту медаль», а В. В. Докучаєв як організатор отримав орден «За заслуги в землеробстві». З колекції В. В. Докучаєва й В. І. Вернадського еталонний кубометр Українського чорнозему як «цар ґрунтів», «чорноземний діамант» зберігається в Міжнародному бюро мір і ваг у Севері – південно-західному передмісті Парижу.

В. І. Вернадський велику увагу приділяв вивченню Українського хлібородного ґрунту, та крім безпосереднього вивчення ґрунтів, вчений цікавився питанням геологічної будови місцевості й за час експедиції склав карту розташування стародавніх могил-курганів, розкиданих по степу. А між селами Духове й Гінці (тепер Лубенський р-н Полтавської обл.) В. І. Вернадський відкрив палеолітичну стоянку XV–X тисячоліть до н. е. й розпочав дослідження пам'ятки. А в 1915 р. розкопки палеолітичних жител організував археолог В. М. Щербаківський. Найцінніші артефакти з тих поселень – найдавніші календарі.

В. В. Докучаєв у власних наукових досягненнях, зокрема, в праці «Наші степи колись і тепер» (1892), використовував досвід Українських хліборобів, зокрема Українські народні назви топонімів, та набутки Українських учених-ґрунтознавців. В. В. Докучаєв став засновником генетичного ґрунтознавства, і йому належить перше у Світі визначення поняття «ґрунт», на основі якого базуються всі сучасні дефініції.

За висновком В. В. Докучаєва, Український чорнозем – один з найродючіших ґрунтів Світу. В Україні найглибші чорноземи (триметрові) залягають на теренах давньої Трипільської агрокультури.

А до того була культура прадавньої кам'яної епохи – *палеоліту* (від грец. *παλαιός* – давній і *λίθος* – камінь; цей найдавніший період людського суспільства тривав від 3 млн до 100–150 тис. років тому, а кінець датується X тисячоліттям до н. е.) та нової кам'яної епохи – *неоліту* (від грец. *νέος* – новий і *λίθος* – камінь; *новокам'яна епоха* тривала від X до початку III тисячоліття до н. е.). Відкривачем тих культур став Валентин Миколайович Даниленко (1913–1982) – український археолог, мовознавець, історик, який відкрив унікальну палеолітичну пам'ятку *Кам'яну Могилу* – найдавнішу в Світі «кам'яну бібліотеку» (нині під загрозою знищення рашистами). В. М. Даниленко відкрив письмо крито-мікенського типу та досліджував клинописи періоду розквіту Трипільської культури (Оратти) й зародження Шумеру. У працях «Неоліт України» (1969), «Енеоліт України» (1974), «Кам'яна Могила» (1986), «Бронзова доба України», «Космогонія первісного суспільства» вчений простежив писемну традицію на теренах України за V–VI тисячоліть до насадження християнством кирилиці.

Відкриття Трипільської агрокультури

Трипільська агрокультура чи Кукутенська агрокультура, як її називають у Румунії, набула найбільшого розквіту в 5500–2500 роках до н. е. між Дніпром і Карпатами, Чорним морем, Дунаєм і Прип'яттю на теренах України, Молдови й Румунії. Загальна площа цієї агрокультури – понад 350 тисяч квадратних кілометрів, тут були найбільші за розміром поселення у Європі з кількістю мешканців понад 10 тисяч осіб. А загальна чисельність населення становила, за різними оцінками, до 2 000 000 осіб. Агрокультурна спільність Трипільля-Кукутен належить до неоліту й раннього енеоліту (від лат. *aeneus* – мідний і грец. *λίθος* – камінь; мідно-кам'яна епоха, яка тривала на степових і лісостепових теренах України в IV–III тисячоліттях до н. е.). Українська назва агрокультурної спільності походить

від села Трипілля на Київщині, а румунська – від села Кукутень Яського повіту в Румунії, де наприкінці XIX століття було відкрито перші археологічні артефакти цієї культури.

Трипільську агрокультуру в Україні відкрив український педагог, археолог чеського походження Вікентій В'ячеславович Хвойка (1850 - 1914).

Офіційним роком відкриття Трипільської агрокультури в Україні вважається 1893, коли Вікентій Хвойка розкопав перше трипільське поселення на вулиці Кирилівській у Києві. А восени 1897 В. Хвойка розкопав кілька поселень зі знахідками, подібними до київських, в околицях містечка Трипілля Київського повіту (нині – село Трипілля Обухівського району Київської області) й представив свої знахідки у серпні 1899 на XI археологічному з'їзді в Києві.

Кукутеньську агрокультуру в Румунії відкрив у 1884 році румунський археолог, фольклорист, етнограф Теодор (Федір) Бурада (1839–1923).

Трипільська й Кукутеньська археологічні культури належать до одного агрокультурного комплексу, й їх називають культурно-історичною спільністю або спільністю Трипілля-Кукутень чи Кукутень-Трипілля. Після епохального відкриття цього масштабного комплексу археологічної культури почало поглиблюватися наукове знання історії культури Євразійського континенту.

Трипільсько-Кукутеньська агрокультура належить до типу традиційних аграрних цивілізацій – найдавніших на Землі, які мали свої держави: Оратта, Шумер, Вавилон, Шан (у Китаї), Єгипет, Давня Греція, Давній Рим, імперії майя, ацтеків, інків. Пізніші цивілізації (індустріальна або техногенна, постіндустріальна або інформаційна, фінансова) – наддержавні породження.

Вже стає зрозуміло, що поняття «археологічна культура» умовно-схематично відображає тип археологічного матеріалу, та не дає цілісного уявлення про етногенез і природно-духовний тип тогочасної людності, про морально-світоглядні основи етнокультурної спільноти.

Якщо прийняти як вихідне твердження Володимира Вернадського: «*Кожен вияв особистості не є випадковий чи безвісний факт у Всесвіті*», то вияв Трипільської традиційної аграрної культури тим паче не є випадковий чи безвісний факт в Українському світі, а становить собою праоснову цієї чітко окресленої гео-етнічної, господарсько-духовної, історично-культурної реальності. Не є випадкове і відкриття та осмислення Вікентієм Хвойкою комплексу поселень, які дали назву культурі найдавніших хліборобів України.

Отже, на території України знаходиться центр виникнення й високого розвитку найдавнішої у Євразії й однієї з найдавніших на Землі традиційних аграрних цивілізацій. І є всі підстави вважати етнокультурний феномен Трипільської археологічної культури Праукраїнською традиційною аграрною цивілізацією. Феноменальні досягнення Праукраїнської аграрної цивілізації досі, на жаль, належно не осмислені. Необхідно розвивати глибинне осягнення суті неолітичної традиційної аграрної цивілізації на теренах України.

Артефакти Трипільської агрокультури, викопані з Української землі.

У Трипільську епоху в історії України (між серединами VI - III тисячоліть до н. е.) сформувалися основні першоелементи Української культури в її універсальному розумінні. Трипільська епоха – це перший хліб як мірило всього подальшого Українського життя і перший метал, «спечений» за технологією хлібопечення, як знаковий елемент нової, індустріальної,

цивілізації; це зародження цілісної календарної системи Сонячного Кола й природно-морального хліборобського світогляду; це започаткування агрономічних і астрономічних знань та знакової, ідеографічної сакральної системи збереження й передачі інформації; це запровадження звичаєвого права, заснованого на пріоритетності материнської первини як вияві життєродної суті Землі-Матері.

Земля-годувальниця була священною для трипільців-хліборобів. На цій морально-світоглядній засаді й на продуктивній життєдіяльності сформувався *природоорієнтований* спосіб життя, який нині називаємо *екологічним*. Продуктивність орної землі підтримували системою багаторічної сівозміни, що засвідчують знахідки *зерновиків* – посуду для зберігання посівного матеріалу. Чистоту життєвого простору підтримували періодичним (раз на півстоліття) спаленням старих поселень і рекультивацією землі та спорудженням нових поселень, що засвідчують археологічні розкопи. Живучи за законами *Природи* й морально-гігієнічними принципами, люди трипільської агрокультури не лишали за собою цивілізаційних смітників, якими загіджені нинішні села й міста в Україні.

Трипільська агрокультура мала надзвичайно міцні природно-екологічні, морально-світоглядні основи, оскільки вона зберігала свою життєву потугу майже три тисячоліття на величезному обширі від Дніпра до Карпат і від Чорного моря й Дунаю до Прип'яті. Праукраїнська традиційна агрокультура глибоко закорінена у дивовижну неолітичну епоху, яку ми ще не досягнули належним чином, хоч її прадавні релікти досі живуть у нашому світосприйнятті й побуті. Від Трипільської агрокультури дісталось в спадок Українським селянам розвинене хліборобство, унікальна культура якого мала у своєму арсеналі 8, 12, 16, 24 й 32-пільні сівозміни. На жаль, нині панує примітивна схема сівозміни, яка нещадно експлуатує, виснажує землю.

За даними палеоботаніки, в Україні від Трипільської епохи майже не змінилися первинні географічні й кліматичні умови. Безперечно, в цих стабільних природних умовах, у саморозвинному культурному середовищі з ясним морально-світоглядним осердям та в циклічному оновленні хліборобських поселень сформувався стійкий природно-духовний тип трипільців-хліборобів як основа етногенезу корінної людності на теренах України в Трипільську епоху і в наступні історичні періоди.

Трипільське коріння Українців

З передвіку в Україні разом з хлібородним ґрунтом виростили хліборобські поселення – *протомісга*. Це засвідчено безліччю їхніх слідів, які повростили в товщу чорнозему на всьому великому просторі агрокультури Трипілля-Кукутень. Найбільші за площею хліборобські поселення виявлено в географічному центрі України – Черкаській землі. Новознайдений на Тальнівщині комплекс із дванадцяти поселень-протоміст датується початком V тисячоліття до н. е. Найбільше з них – поселення-гігант *Майданецьке*, яке в науці називають «*першим груповим поселенням в історії людства*», мало до 3 000 будинків, розташованих за колоподібним планом, де проживало до 10 000 мешканців.

Поселення-гігант Майданецьке (реконструкція)

Хліборобські поселення як осередки постійного проживання мали довершену, владовану з *Природою* й *Космосом* циклічну структуру та стали прообразами нинішніх неурбанізованих екологічних поселень. Залюднені поселення періодично

оновлювали через гігієнічне спалення у зв'язку з переміщенням хліборобів на нові орні землі, а попередні рільничі простори полишали для природного підживлення через випасання худоби. Забудовані концентричними колами трипільські сонячні поселення ставали осередками концентрації життєвої енергії й самозахисту хліборобських громад. Колоподібна структура трипільських поселень забезпечувала енергетичне долучення їх мешканців до владованості *Сонячного Кола* й справляла ладуючий вплив на весь життєвий простір хліборобів.

Житла хліборобів-трипільців (реконструкція)

Щодо етнічної належності трипільців-хліборобів існують різні думки. Та цілковиту слушність має відкривач Трипільської агрокультури Вікентій Хвойка: прямими нащадками Трипільців учений назвав Українців, які зберегли «край предків до цього часу». Український історик, археолог, етнограф Вадим Михайлович Щербаківський (1876–1957) переконливо стверджує автохтонність Українців: «Жодного переселення слов'ян не було. Слов'яни-українці жили в Україні від доби неоліту... Гадаємо, що історія України починається з палеоліту, що всі послідовні великі культури в Україні являють собою етапи, шаблі формування та розвитку Українського народу аж до нинішнього часу. Вивчення всієї історії в цілому, в комплексі умов географічних, економічних та епізодичних дає правдиве розуміння минулого, а разом з тим указує дальший шлях Українського народу».

Протягом усієї довгої історії Української агрокультури простежується єдність господарсько-духовної традиції та етно-культурної цілісності корінної людності. Саме корінна Українська хліборобська людність і забезпечувала свою багатівкову культурно-історичну життєдіяльність на рідній землі. Український народ формувався протягом тисячоліть етно-культурного добору з різних племен довкола морально-світоглядного осердя господарсько-духовної традиції автохтонів України – наших предків хліборобів у процесі тривалої енергопродуктивної взаємодії з питомою землею.

Трипільське агрокультурне суспільство мало продуктивну станову, чотириверстову структуру: господарі-хлібороби, ремісники, воїни-захисники й ясновідці – хранителі життєво необхідних знань. Функції господарської та захисної верств давнього Українського суспільства успадкував провідний стан, середній клас нового Українського суспільства – козаки-селяни.

Проникливо охарактеризував *козаків-селян* Пантелеймон Куліш у «Повісті про Український народ»: «*Козаки-селяни утворюють численний стан і відрізняються од інших Українців чистотою народного типу, що його у вищих станах стерла чужа цивілізація, а в селянах придушило безперестанне гноблення*».

А Тарас Шевченко наголосив на високій совісливості, моральності Українських селян-хліборобів: «Наш-бо селянин, двигаючи на собі почесний тягар вікових національних обов'язків і бувши фактично спадкоємцем періодично відмираючої шляхти, – є, може, найбільшим аристократом серед селянства Європи». У цій соціокультурній характеристиці означено суть духовного типу вільних Українських хліборобів – козаків-селян.

Козаки-селяни були основним станом традиційного Українського суспільства: вони зберігали давню традицію самоврядування – *вічової волі*, свої станові права (вольності), моральні звичаї, чистоту етнічного типу й традицію господарювання на своїй землі та освіти й культурного саморозвитку. Працьовитість, совісливість,

сердечність – характерні моральні ознаки *козаків-селян*, які не визнавали й не терпіли панського зверхництва, а шанували добродійність, звідси традиційне козацько-селянське звертання до людини – *добродій*. А козацькі-селянські діти, здобувачи середню й вищу освіту, становили провідну духовно-інтелектуальну суспільну силу. Козаки-селяни трималися в Лівобережній Україні, в основному в Сіверщині, аж до початку ХХ століття – до руйнівних революції, русько-більшовицької окупації, колективізації й голодоморів. Тільки в нетривалий, зате продуктивний, період проголошеної Всеукраїнським з'їздом хліборобів Української Держави 1918 року стараннями родовитого сіверця Гетьмана Павла Петровича Скоропадського (1873–1945) відновили провідний суспільний стан традиційної верстової структури Українського народу і *соціальну основу Української Держави – Українське козацтво*. Водночас заборонили політизацію українського війська.

У господарському середовищі козаків-селян у Сіверщині старанням українського господаря-землевласника, громадського й культурно-освітнього діяча, основоположника кооперативного руху в Україні Григорія Павловича Ґалагана (1819–1888) зародилась Українська сільськогосподарська кооперація – традиційна основа самоорганізації й самоуправління Українців-хліборобів. Досвід наших мудрих козаків-селян показав, що кооперативна організація кредиту й сільськогосподарського виробництва – надійна основа для розвитку аграрної культури, моральності народу, духовно-інтелектуальної й економічної сили України.

Український кооперативний рух на засаді взаємодопомоги забезпечує спільне виробництво, реалізацію продукції й розподіл доходів, що є основою національної економіки. Кооперація убезпечує цілий виробничий цикл і розподіл доходів од посередництва спекулянтів-паразитів і лихварів. А кооперативне самоврядування є основою суспільного самоврядування. Саме це зараз необхідне для порятунку Українського села, Українського господарювання на своїй землі, національної економіки й системи самоврядування – Українського суспільного ладу.

Українська кооперація має своє глибоке коріння в Трипільській агрокультурі, яка досі живе в культурно-господарській традиції Українців. Ця традиція виявляється в особливостях господарювання, у народних звичаях і календарних обрядах Сонячного Кола, в моральних принципах, духовних заповітах та інших способах передавання духовно-господарського досвіду поколінь народу. Народна традиція завдяки своїй тривкості безперервно прилучає покоління до першопочатків культурного життя, до морально-світоглядної основи, єднає людей однієї культури в національну спільноту. Суттю Української агрокультурної традиції є її ноосферно-біосферна, антропокосмічна визначеність абсолютними природно-космічними законами, природно-звичайним правом і морально-світоглядними принципами.

Нині у дослідженні Трипільської аграрної культури розпочинається новий рівень, пов'язаний з перенесенням акценту зі збору археологічних даних (при всьому незаперечному їх значенні) на концептуальне, морально-світоглядне осмислення цього феномену. Настала пора вивчати нашу хліборобську спадщину не тільки в археологічному, а й в етно-господарському, етно-культурному, етно-політичному аспектах, адже історичний феномен Трипільської аграрної культури інтегрований багатьма своїми вимірами в сучасну культуру, економіку й державницьку політику України. Ця унікальна агрокультурна спадщина має стати вирішальним чинником відродження Самостійної Української Держави.

Україна – давнє агрокультурне наймення

З приводу давності України наведу проникливу думку грузинського літературознавця Отара Акакійовича Баканідзе (1929 - 2020) під час захисту в Києві своєї дисертації «Грузинсько-українські літературні взаємини» (1968). Отар Баканідзе вивчав грузинсько-українські літературні й культурні взаємини, починаючи з X століття. Один з українських опонентів руської імперської орієнтації зауважив грузинському вченому: *«Ви пишете про українську літературу й культуру X століття, а тоді, як відомо, українців і України ще не було, вони з'явилися тільки в XIV столітті з давньоруської народності. Тож як це розуміти?»*. Отар Акакійович відповів чітко: *«Україна була завжди, як Земля, як Небо, як повітря і як вода! Це вам зрозуміло?»*. Ця ясна, впевнена відповідь не викликала більше ніяких запитань. Грузинський вчений розкрив позачасову, безвічну суть *України – країни передвічної агрокультури*.

Згодом український сходознавець-індолог Степан Іванович Наливайко (1940), досліджуючи українсько-індійські етнічні, історичні, мовні, фольклорні, етнографічні й міфологічні зв'язки, підтвердив прадавність наймення *Україна* на основі індо-іранських пам'яток у монографіях: «Таємниці розкриває санскрит» (2000, 2001), «Індоарійські таємниці України» (2004), «Українська індоаріка» (2007), «Тисяча найновіших тлумачень давньоукраїнських назв, імен, прізвищ, термінів та понять (на індо-іранському матеріалі)» (2008), «Давньоіндійські імена, назви, терміни: проекція на Україну» (2009).

У прадавніх пам'ятках ведичного знання – ірано-орійській Авесті й індо-орійській Рігведі непорушними лишилися світлоносні астральні сутності ясновідного сонячного, природно-космогонічного світогляду давньоорійської агрокультури. В Авесті Уранішня Зоря зветься Устра, в Рігведі – Уштра, і від цих назв походить астральне наймення предківської землі оріїв-хліборобів Устряяна-Уштраяна-Укхраяна – Досвітньої Зорі Країна. Цей архетип зберігся і в астральному найменні України. Досвітня Зоря, Денниця вістує схід Сонця – сакрального символу агрокультури й знаменує безвічну силу його життєзароджуючого світла. Досвітня Зоря й похідні від неї поняття досвіток, удосвіта й досвітні огні – ознаки дбайливості хліборобів, які встають до праці вдосвіта. Досвітня Зоря знаменує світлоносну сутність України – предківської землі оріїв-хліборобів та Українців – сповідників Досвітньої Зорі й Сонця, тобто Сонячних людей-хліборобів.

Суть агрокультурного феномену оріїв-хліборобів вичерпно пояснив індійський історик і державний діяч Джавахарлал Неру (1889–1964) у праці «Відкриття Індії»: «Спрямування в бік сільського господарства надали прибульці – орії, які послідовними хвилями прибували в Індію з Північного Заходу. Слово орії походить від кореня, що означає орати, і орії в цілому були хліборобами, а хліборобство вважалося благородним заняттям.

У природно-моральній системі агрокультури зародились і розвинулись моральний світогляд і моральний тип *благородних господарів-хліборобів*. Так сформувався особливий генотип і духовний тип людей агрокультури, визначальна риса якого – *благородство, добродіяння* в плеканні рослин і всіх інших видів життя на *Землі*. Моральна сила людей агрокультури – в нерозривній єдності й продуктивній взаємодії з *рідною землею й Сонцем*.

Своєю енергопродуктивною працею на землі люди агрокультури самі виробляють усе необхідне для життя, взаємодіють з рідною землею і підтримують енерго-

обмін *Землі й Сонця*. Основою морального життя аграріїв є взаємодія-взаємодопомога: хлібороби спершу дають питомій землі свою силу в праці, а потім отримують плоди свого дбання. При цьому хлібороб бере стільки, скільки доклав сили. А грабіжники, кочові й осілі, лише споживають природні й людські ресурси та не мають моральної міри – вони нещадно оббирають *Природу й людей*, а за вдалі грабунки роблять подячні жертви своїм *богам-ідолам* – справляють магічно-релігійні ритуали.

Кочові грабіжники й осілі грабіжники-колонізатори, од скіфів, сарматів і русі до більшовиків називали Українську хлібородну землю по-своєму: Скіфія, Сарматія, Русь, Малорусія, УРСР, а нині необільшовики пропагують неоколоніальну назву – Україна-Русь. Та незмінним лишається астрально-сонячне наймення – **Україна**, визначене природно-космогонічним, сонячним світоглядом корінного народу, який обжив, виплекав і найменував рідну землю.

Давність астрально-сонячного наймення Україна підтверджується давністю Української агрокультури, вік якої налічує понад 7 500 літ. Український історик, правознавець, дипломат Сергій Павлович Шелухін (1864 - 1938) у праці «Україна – назва нашої землі з найдавніших часів» (Прага, 1936) ґрунтовно дослідив походження рідного наймення Україна й появу чужорідної назви Русь: «Слов'янська назва одного з найбільших слов'янських народів і його території – Вкраїна, Україна, Українці – є давнішою за чужу, неслов'янську назву – Русь, що її були принесли Полянам у Київ завойовники кельти-руси. ...Незважаючи на різні переіменування, назва Україна уціліла як давній народній слов'янський витвір, психологічно зв'язаний з народом-творцем, з його історичною пам'яттю, культурою й традиціями, втіленими в саму назву Україна».

Отже, нам, нинішнім Українцям, для самостійного державницького життя неминуче доведеться вивчити, засвоїти свій моральний, дорелігійний світогляд і свою доруську передісторію, починаючи від первісних хліборобських громад до самоврядної вічової державності.

Колонізація України кочовими й осілими грабіжниками та фінансовим інтернаціоналом

Моральному способу життя корінного люду, господарів-хліборобів агресивно протистоїть аморалізм грабіжників, колонізаторів і нахлібників-паразитів, які тільки беруть од землі й од людей і нічого не дають для підтримання життеродного енергообміну.

Першими колонізували Українські землі в VI ст. до н. е. майже одночасно скіфи й греки, а згодом – сармати й готи. Загалом скіфське й сарматське колоніальне владарювання на Українських землях тривало майже 1000 років. Тодішня колонізація була військово-торгівельним союзом грабіжників скіфів, сарматів і торговців греків для вивозу з України хліба. Комерційно-фінансовими агентами того союзу були еллінізовані в грецьких містах-колоніях юдеї расія – тодішні зернотрейдери, а колоніальними власниками хлібних ресурсів були скіфи. А ціну всього так званого скіфського золота складали праця Українського люду й Український хліб.

Кінець скіфському, сарматському й готському колоніальному владарюванню в Українському агрокультурному світі поклали *гуни*. Зі вторгнення племен *гунів* у Сарматію та в північну частину Римської імперії в 375 р. розпочався рух племен і народів Європи IV–VII ст. – Велике переселення народів.

Зі Сходу слідами саків-скіфів, сарматів, гунів почали проникати в Український агрокультурний світ ватаги кочових грабіжників туруджі-рашів, які генетично споріднені на туранській основі з усіма своїми попередниками, та як ізгої-грабіжники вони були набагато агресивніші, жорстокіші й нахабніші за кочових скотарів. А з Заходу слідами готів почали проникати в Український агрокультурний світ ватаги військово-кочових грабіжників кельтсько-германського походження – рутені-ругі-рузі-русь, споріднені з готами й гунами.

Ізгої-грабіжники *туруджі-раші* зі Сходу вперше масово з'явилися на Північному Кавказі, Прикубанні, Приазов'ї в IV–V ст. Протягом VI–VIII ст. *раші* зі Сходу й *русь* із Заходу грабували корінну хліборобську людність Українських земель, торгували награваним, а з IX ст. почали колонізувати хліборобів та обкладати даниною. Тобто кочові грабіжники *раші* й *русь* стали осілими грабіжниками – колонізаторами, як перед ними були *скіфи*, *сармати* й *готи*.

Так грабіжницька, військово-торгівельна корпорація морально-соціальних виходків *раші-расія-русь* колонізувала весь Український агрокультурний простір і насадила своє колоніальне імперське владарювання, яке протягом цілого тисячоліття змінювало свої назви, та не змінило паразитарної суті. Грабіжницька *русь* лишила сліди своєї колонізації у вигляді фортець, замків, у яких чужинці оберігали себе від корінного люду. А корінний хліборобський люду не споруджував фортець, замків, бо вирощував хліб і жив од Трипільської пори на своїй землі вільними, самоврядними громадами у своїх сільських поселеннях.

Реліктовим осередком Трипільської агрокультури лишалася до середини XIII ст. Болохівська земля, яка розташовувалася на теренах південних просторів нинішніх Хмельницької, Вінницької, Житомирської, Тернопільської й східної частини Чернівецької областей. Болохівці зберігали давню трипільську традицію хліборобства й вічового самоврядування. Зруйнував Болохівську агрокультуру своїми грабіжницькими нападами руський князь Данило з династії Рюриковичів, який після загарбання Галича став зватися Галицьким.

З проникненням грабіжницько-торгівельного конгломерату *русі* в Українські землі почалась паразитарна інвазія (від лат. *invasio* – *нашествя*, *напад*), що в процесі колонізації переросла в тотальну епідемію соціального паразитства.

Ізгойна химера *раші-расія-русь*, зі збірною назвою *русня*, як усякий паразит-соціопат надзвичайно живуча. Живучість її забезпечує агресивне паразитство, завдяки чому *русня* як соціпатична епідемія масово поширюється у Світі. Україна як перша колонія *русі* найдужче постраждала од паразитства: тут понад 1000 років владарює паразитарний колоніальний режим, який подвійно гнобить, визискує корінний народ місцевими виродами. Нині Україна перебуває в стані, подібному до мурашника, зараженого й окупованого жуками-паразитами ламіхузами.

Після сімсотлітнього княжого владарювання *русі* Україна потрапила під трьохсотлітнє владарювання Московського царства й Руської імперії, а потім опинилась під русько-більшовицькою диктатурою й нинішнім неорусько-необільшовицьким паразитарним колоніальним режимом. Тільки зараз Український народ повстав проти тисячолітнього руського грабіжницького колоніального владарювання. У цій визвольній війні нинішні покоління Українців, як і всіх попередніх, проливають кров за свою волю й за рідну землю. Та попереду на нас чигає небезпека фінансової кабали, бо паразитарний режим уже запродав нашу землю фінансовим магнатам. Українці вже пережили руську феодальну й імперську колонізацію, більшовицьку

колективізацію, а тепер пожинаємо наслідки необільшовицької фінансової афери – злочинної прихватизації. Необільшовики-прихватизатори успадкували од більшовиків-пролетаризаторів готову методику пограбування, заневолення й визиску корінного хліборобського народу.

Ще перші європролетаризатори – проповідники комуністичного інтернаціоналу поставили завдання звести селян зі Світу: «Селянство реакційний клас по відношенню до пролетаріату, бо хоче штучно зберегти себе» (Ф. Енгельс). Так само агресивно-цинічно К. Маркс у ранніх економічних працях заявив своє презирливе ставлення до селян, порівнявши їх з картоплею: «Селян, як і картоплю, треба весь час тримати в мішку, під зав'язкою, й тоді роби з ними, що хочеш; а варто мішок розв'язати – картопля порозсипається, повростає в землю, й тоді вже важко буде відірвати од землі». Старі люди в Україні згадували, як у першореволюційному 1905 р. більшовицькі проповідники погрожували селянам: «Ви вже в нас у мішку, осталося тільки зав'язати». Ці паралелі з мішком під зав'язкою не випадкові – вони мають спільне доктринальне біблійно-талмудично-кабалістично-комуністичне першоджерело.

Ще на початку 1847 р., тільки-но на європейському обрії виникла мара комунізму і його проповідники Маркс і Енгельс склали інструкцію – «Маніфест комуністичної партії», перший забив тривогу Микола Гоголь, застерігаючи селян од «пролетаріатства», яке страшним приви́дом почало ширитися по Європі й загрожувало відірвати селянина од землі-годувальниці: «...Хіба можна розділити селянина з землею?.. Ви тільки подумайте, що селянин наш плаче на radoщах, побачивши землю свою. Деко́трі припадають до землі й цілують її, наче кохану. Це щось та означає!.. Ось над цим і треба подумати...».

Ще на початку ХХ століття Українські селяни-хлібороби становили потужну суспільну силу – Український середній клас (87% населення України), непідвладний колоніальному більшовицькому режимові. Тому більшовицькі нелюди винищували війнами й репресіями та виморювали голодом цих останніх представників Сонячних людей – людей агрокультури, хліборобів. Більшовицький режим не тільки знищив мільйони Українських селян, а й витравлював у живих волю, моральність, совісливість. Тільки незначна частина Українського люду під тоталітарним гнітом зберегла в собі генотип і психотип господаря й не піддавалась тотальній деградації. Навіть під пресом насильницької колективізації Українські селяни зберігали традиційну гуртову взаємодопомогу й жили за давніми моральними звичаями – по совісті.

У 1960-х роках світові вчені сформували спеціальну наукову дисципліну – селянознавство. Цей новий науковий напрям виник на основі соціології, економіки, антропології, історії та інших гуманітарних наук завдяки працям Роберта Редфілда, Еріка Вольфа, Фей Сяотуна, Джеймса С. Скотта й ін. Селянознавство вивчає селян, сільський лад життя й агрокультурний розвиток. Методологія селянознавства ґрунтується на морально-світоглядній засаді, що селянство як природоорієнтована суспільна верства має особливе світосприйняття й спосіб життя, а його особливий тип господарювання за суттю є «моральною економікою».

Та наприкінці ХХ ст. соціальні паразити замінили стару доктрину релігійного месіанізму новітньою доктриною фінансово-політичного месіанізму. Нинішня торгашсько-споживацька доктрина фінансової цивілізації намагається знецінити «моральну економіку» агрокультури, знищити її морально-світоглядну основу й саме

селянство – самостійну продуктивну силу людського світу. Зневажливе ставлення до селянства, його духовної традиції та агрокультури в цілому стало агресивною тенденцією колонізаторів-паразитів і всієї *фінансової цивілізації* під орудою *фінансового інтернаціоналу*. Нині людство переживає найтяжчий визиск паразитарної фінансової цивілізації – епоху глобальної фінансово-економічної колонізації життєвого простору, коли соціальні паразити перетворюють життєві ресурси *Природи й Людства* з засобів розвитку народів і країн у самоціль збагачення новітнього «*фінансового кагалу*» – *паразитарної еліти фінансового інтернаціоналу*.

В Україні за три десятиліття оманливої незалежності сформувався з зарукою *фінансового інтернаціоналу* новітній паразитарний кагал магнатів, які заволоділи і землею, й надрами Українського народу. У Визвольній війні гинуть Українці-патріоти, а паразити-соціопати грабують Україну, знелюднюючи її. Морально-соціальні виродки визискують і корінний народ, і його землю.

Протягом останніх трьох десятиліть нещадної експлуатації Української землі аграрні магнати остаточно виснажили її. Українська земля виморена голодною втомою, бо нинішні владарюючі паразити нещадною експлуатацією знищили навіть трипільну сівозміну (трипільку), яку не дожили попередні владарі. Українська земля волає до свого народу врятувати її життя!

Українська земля потребує не ринку, а порятунку

Ґрунтовий покрив України різноманітний і представлений понад 650 видами ґрунтів. Найбільш освоєними ґрунтами є Українські чорноземи. Україна має унікальний масив чорноземних ґрунтів, які становлять понад 20 % світових ресурсів. Чорноземи складають основну площу сільськогосподарських угідь України – 67,7%. В Україні чорноземи збереглися в цілінному стані тільки в заповідниках «Михайлівська цілина» на Сумщині, «Хомутівський степ» у Донецькій, «Стрілецький степ» у Луганській і «Кам'яні могили» в Запорізькій областях (три останні перебувають нині під російською окупацією).

За нинішньої експлуатації Українських ґрунтів як найродючіших у Світі Українці матимуть виснажені, спустошені землі. Інтенсифікація землеробства в Україні зумовлює високий рівень розораності, яка в 2–2,5 рази вища, ніж у країнах Західної Європи й США. Згідно зі статистикою, нині в Україні розораність сільськогосподарських угідь сягнула в степу 82,8%, у лісостепу 85,4%, у Вінницькій, Кіровоградській, Тернопільській областях – 90%, а в окремих районах – 96%. У розвинутих країнах світу розораність сільськогосподарських угідь становить: у ФРН – 32%, у Великобританії – 18,5%, у США – 20%. Крім того, значні площі чорноземів виводяться з сільськогосподарського вжитку внаслідок добування корисних копалин, будівництва доріг, промислових об'єктів тощо.

Тривале землеробство використання Українських чорноземів призвело до значних змін їхньої структури, втрати гумусу, хімічно зв'язаної енергії в ньому й руйнування структури. Чорноземам завдають шкоди водна й вітрова ерозії, засолення, забруднення радіонуклідами, важкими металами тощо. Еродовані чорноземи становлять в Україні 24,9% від площі сільськогосподарських угідь.

Нині Український чорнозем перебуває на межі знищення – він виснажений голодом, бо природну органічну поживу замінили хімією – допінгом, наркотиком. Українська земля і вся Українська природа отруєні пестицидами, гербіцидами й іншими токсинами.

Так само й Український народ отруєний токсичною брехнею соціопатів. Як брехню соціопати зробили продуктом першої необхідності одурманеного люду, так і землю роблять товаром для продажу за мовчазної згоди знетямленого населення, яке саме губить природну основу свого життя. Знетямлені в процесі своєї деградації занапащають власним самогубним безкультур'ям давню Українську агрокультуру – спадщину сотень поколінь Українських хліборобів.

Природа ще може відродити нашу землю, скалічену паразитарним визиском. Для відродження Українських чорноземів необхідно принаймні половину Української ріллі залишити під пар на десяток років для оживлення її структури й відновлення природної родючості. Й на цій природній основі можна поступово відродити систему наших традиційних сівозмін. Про перевагу багатопільної сівозміни нагадали Українцям Німці під час Другої світової, бо окупанти запланували відновлення 8-пільної сівозміни Українських чорноземів.

На глибоке переконання фахівців, при раціональному землекористуванні й місцевій переробці сільгосппродукції лише третина нинішніх орних земель забезпечить внутрішні потреби України й достатній для економіки експорт.

Відродивши наш унікальний земельний ресурс і раціональне господарювання, нашу традиційну морально-світоглядну, природно-правову основу життя ми забезпечимо в Україні достаток і справедливий суспільний лад.

Достатку й справедливості не забезпечать народові ні праві, ні ліві політики-клептократи, які тільки маніпулюють ошуканими людьми й грабують Україну. Національно-суспільну владованість і соціальну справедливість забезпечить сам собі Український народ своєю збіркою цілісністю на становій єдності аграрної, промислової, військової, наукової верств, які разом являють собою енергопродуктивну суспільну силу.

Енергопродуктивну взаємодію верств Українського народу забезпечать традиційні суспільні чинники: кооперація і родинно-громадська взаємодопомога, яку нам належить відродити передусім у родинному середовищі моральним вихованням.

Основою морального виховання природно-духовного єства Української людини є виховання дитинного почуття до рідної Матері-Землі, яка народжує й живить неповторне Земне життя. Вихована в цьому моральному почутті Українська людина не запродуватиме рідну Матір-Землю, а плекатиме її як основу свого життя. Бо не можна продати природну основу свого людського єства й лишитись людиною.

Нелюдами, запроданцями рідного стають морально-соціальні виродки. Нашою землею заповзялися торгувати чужинці й їх слуги-запроданці, які становлять собою злочинний клептократичний режим. Той колоніальний, паразитарний режим запровадив антиконституційний продаж Української землі, який не припиняється навіть під час Визвольної антиколоніальної війни.

А Українська земля потребує не продажу, а порятунку, оздоровлення, відновлення своєї хлібородної, життєродної снаги. Український чорнозем як природно-історичний, агрокультурний феномен безцінний!

Українцям неминуче належить звільнити свою землю од визиску паразитів-колонізаторів, відновити її хлібородну снагу та відродити на традиційній природно-правовій, морально-світоглядній основі Трипільської агрокультурної спадщини свою Самостійну Українську Державу.

Олександр СІВЕР.

РЕЦЕНЗІЇ

Два Івани

(Часто. П.: Іван і John, – Ужгород: РІК-у, 2024. – 184 с.)

Ідеться про листування двох офіцерів – українського Івана Кошового, що до війни був шкільним філологом на Луганщині, та американського (афроамериканського) Джона Роджера Кемпбелла. Етимологічно це прізвище можна тлумачити як «табірний дзвін». Ще далекий пращур Джона брав участь у визвольній війні американців проти Британії, очевидно, тоді і отримав це прізвище, яке виявилось визначальним для цілого роду.

Двоє героїв познайомилися 2015 р. на спільних навчаннях «Сібріз» і потім чотири роки писали одне одному по електронці, кожний – своєю рідною мовою. Спершу домінував Джон, який активно розкриває маловідомий нам світ афроамериканців, їхні проблеми у сучасних США, специфіку чорного расизму (сам Джон пройшов через цей світогляд, але врешті-решт здолав його). У наступні роки більш активним стає Іван, якого Джон вперто розпитує про особливості української ментальності, історії, про пекло українсько-російських взаємин. Врешті-решт друзі зачіпають найбільш глибокі філософські проблеми, цитують одне одному

взірці української й американської поезії. Листування уриває загибель обох персонажів 2019 р.: Джон гине у Сирії, Іван – під Павлополем на Донбасі.

Твір – про щире прагнення представників двох досить відмінних цивілізацій пізнати світи одне одного і по можливості навіть заримувати їх. Чи не кожна сторінка дає чималу інтелектуальну поживу для читача, книжка насичена афоризмами («поезія – це вічність, а вірші – тільки час», «інтелектуальна гординя не дозволяє опускати-ся до простих причин»). Водночас, як і інші тексти П. Часта, цей твір вільний від дидактизму, натомість перенасичений самоіронією. Характерний авторський анекдот: «Не розумію, що діється у світі!» – «То послухай,

я поясню тобі» – «Ну, пояснити я й сам можу – зрозуміти не можу!» Так і оці двоє намагаються пояснити одне одному те, чого самі до кінця не розуміють.

Два персонажі П. Часта нагадали нам героїв «Трьох мушкетерів», які у проміжках між дуелями, штурмами Ля-Рошелі і придворними інтригами теж вели напружені богословські, світоглядні і літературознавчі діалоги (Арамис згодом взагалі став єпископом), що захоплювали не менше, ніж авантюрні події. Духовний світ сучасних українських воїнів тільки-но починає відкриватися для цивільного читача. Нині маємо вже понад сотню різних мемуарів учасників нинішньої війни, починаючи з 2014 р., від яких голова обертом. Меншою мірою ми знаємо про внутрішній світ воїнів американських – переважно з їхнього кінематографу. Спроба П. Часта співставити ці світи гідна усілякої уваги.

З інших асоціацій – дружба Тараса Шевченка й Айри Олдріджа, американського актора, що 1858 р. гастролював у Нижньому Новгороді. У нашому літературознавстві і особливо у художній літературі багато написано про гадані діалоги двох митців з досить схожими долями. Можливо, у чомусь вони перегукувалися з листуванням Частових персонажів.

Джона хвилює розколотість афроамериканського середовища на християн і мусульман, протилежність світоглядів двох ідеологів Малколма Ікса та Мартина Лютера Кінга. Іванові не менше болить фатальний, на його думку, злам української історії, коли на зміну державнику П. Скоропадському прийшла просоціалістична Директорія. Рівень дискусії дуже високий, цим книжка захоплює читача і назавжди лишається у пам'яті.

Сергій ФЕДАКА.

МИСТЕЦТВО

Виставка художника з окопу Михайла Ходанича

З нагоди відзначення Дня Конституції України у Закарпатському обласному художнього музеї ім. Й. Бокшая відкрили виставкову композицію творів представника молодшої генерації митців Закарпаття – скульптора, книжкового графіка, дизайнера,

викладача Закарпатської академії мистецтв, члена Національної спілки художників України, лауреата обласної премії ім. Й. Бокшая та А. Ерделі в галузі образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва Михайла Ходанича.

Обдарований художник належить до відомої мистецької родини Закарпаття. Його батьки – відоме у краї подружжя письменників, митців та педагогів Петро Ходанич та Лідія Повх-Ходанич. Пан Михайло – професійний художник, випускник Ужгородського коледжу мистецтв ім. А. Ерделі та Львівської національної

академії мистецтв. Він активно працює у стилі малої модерної та декоративної ландшафтної пластики, спільно з батьком творять у сфері сакрального мистецтва – виготовляють для храмів оригінальні різьблені іконостаси, престולי, тетрапоті. Його мистецькі твори поцінують не тільки в Ужгороді, але й у Києві, Львові, Луцьку, Тернополі та закордоном – у Франції, Німеччині, Польщі, Словаччині. Михайло Ходанич активно займається й науково-педагогічною діяльністю – викладає пластику студентам Закарпатської академії мистецтв, є автором наукових статей та книги з питань мистецтвознавства, історії розвитку скульптури та різьбярства у Закарпатті.

У другий день російської широкомасштабної інтервенції 25 лютого 2022 року Михайло Ходанич пішов добровольцем на війну. Нині він – молодший сержант ЗСУ, разом зі своїми бойовими побратимами громить ворога на різних ділянках фронту, зі зброєю в руках відстоює право українців на життя у своїй вільній державі, а у вільний від бойових завдань час продовжує займатися творчістю у бліндажах та окопах.

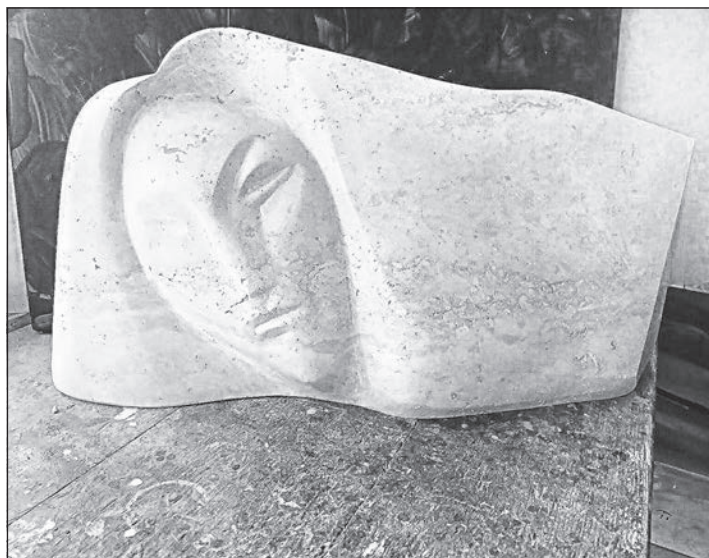
Митець не зміг бути присутнім на відкритті власної виставки, однак подія зібрала повний зал друзів, колег і шанувальників його творчості.

На відкритті виставки з вітальним словом виступили в.о. ректора Закарпатської академії мистецтв, доктор мистецтвознавства Михайло Приймич, голова секції скульптури Закарпатської організації НСХУ Василь Олашин, кандидат мистецтвознавства, доцент Закарпатської академії мистецтв Іван Небесник-молодший, заступник директора департаменту культури Закарпатської ОДА Віктор Кравчук які мовили про Михайла Ходанича як про талановитого митця і педагога, висловили щире повагу його чесному та сміливому вибору – стати на захист держави з перших днів повномасштабної війни. Вони також розповіли, що телефоном захисник завжди передає вітання своїм колегам та студентам, і це – взаємно, всі з нетерпінням чекають нагоди зустрітися та поспілкуватися з ним.

Мистецтвознавиця, завідувачка експозиційного відділу музею Олена Приходько у своєму слові наголосила, що для музею – честь експонувати художні роботи нашого воїна, та побажала, аби наступну виставку своїх

робіт відкривав сам Михайло Ходанич.

Директор музею Франциск Ерфан запросив до слова батька художника Петра Ходанича, котрий цього дня святкував свій день народження. Іменинник розповів, що найпершим цього дня ще удосвіта його привітав син. Дзвінок з фронту

та ця виставка стали найкращим подарунком. Загалом виставка налічує 20 робіт автора, виконаних у дереві й камені, дві з яких Михайло Ходанич створив цьогоріч навесні, під час кількадечної відпустки вдома.

**Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ, Ужгород.
Фото з архіву родини Ходаничів.**

На фонд журналу «Дукля»

Шановні читачі! Якщо Вам не байдужа дальша доля журналу «Дукля», просимо Вас підтримати її своїми пожертвами, які слід надсилати на рахунок:

VÚB Prešov, číslo účtu: SK46 0200 0000 0000 2843 4572

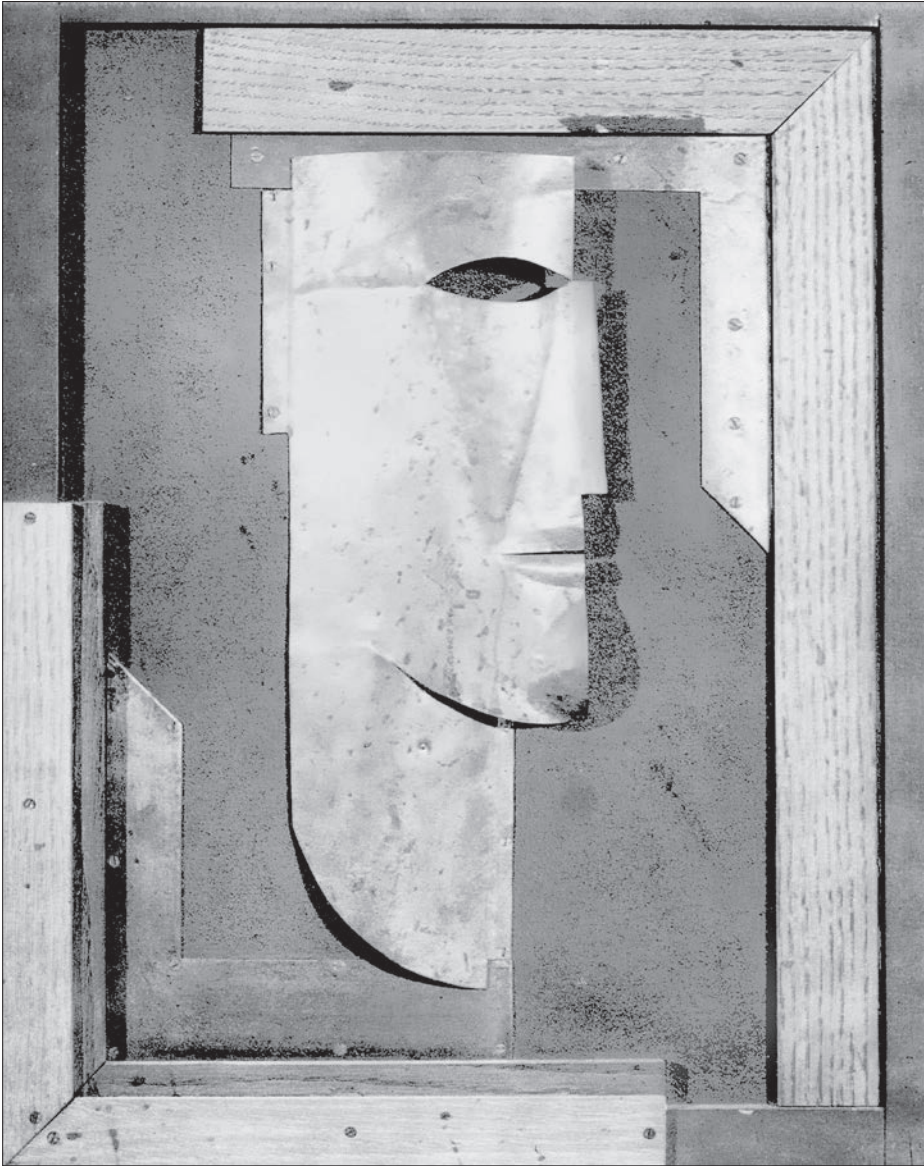
На фонд журналу «Дукля» пожертвували:

Михайло Чукан (Пезінок) – 40 євро

На обкладинці журналу твори українського художника

Василя Єрмилова (1894-1968)

На першій сторінці обкладинки: **«Вікно»** (Рельєф), 1922.
На другій сторінці обкладинки: **«Арлекін»** (Рельєф), 1924.
На третій сторінці обкладинки: **«Портрет художника О. Почтенного»** (Рельєф), 1924. На четвертій сторінці обкладинки: **«Гітара»** (Рельєф), 1924.

Ціна 0,66 €

Індекс EV 5881/20

ISSN 0419-8131

